

ISSUE 2

AKADEMİC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

MARCH 2024

International Scientific Journal
AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
March 2024

Tashkent 2024

“Academic Journal of Educational Research (AJER)” jurnalı Respublikamizdagi va Xalqaro oily ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari va mustaqil ilmiy izlanuvchilar tomonidan olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarini ilmiy maqola tarzida chop etadi. Shuningdek jurnalga Xalqaro va Respublikamizning boshqa ilmiy dargohlari, ishlab chiqarish tashkilotlari va korxonalarida faoliyat ko’rsatib, ilmiy-tadqiqot ishlari olib borayotgan xodimlarning ham ilmiy maqolalari kiritiladi.

Barcha maqolalar jurnalning elektron ilmiy bazasiga www.ajeruz.com ga joylashtirildi.

Tahririyat jamoasi

Bosh muharrir
Bosh muharrir o‘rinbosari
Texnik muharrir

Arziqulov Zayniddin
Nurmamatov Sheroz
Lutfiddinov Ziyodxon

Ilmiy tahririyat kengashi	
Myxamedov Gafurjon Isroilovich	O‘zbekiston Respublikasi fan arbobi, Kimyo fanlari doktori, professor Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Eshchanov Baxodir Xudayberganovich	Fizika-matematika fanlari doktori, professor Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Tadjibaev Ikrom Uralbayevich	Fizika-matematika fanlari doktori, dotsent Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Fayzullaev Normurot Ibodullaevich	Texnika fanlari bo‘yicha fan doktori (DSc), professor Samarqand davlat universiteti
Qurbanova Aypara Djoldasovna	Kimyo fanlari nomzodi, dotsent Chirchiq davlat pedagogika universiteti Kimyo kafedrasi mudiri AJER xalqaro ilmiy jurnali tahrir hay’ati a’zosi
Abduraxmonov Ergashboy	Kimyo fan doktori, professor Samarqand davlat universiteti
O‘roqov Sirojiddin Xudayberdiyevich	Biologiya fanlari doktori (DSc), dotsent Samarqand davlat universiteti
Turayev Baxodir Xatamovich	Iqtisod fanlari doktori, professor Toshkent davlat transport universiteti
Negmatova Shaxzoda Shuxratovna	Falsafa fanlar doktori, professor O‘zbekiston – Finlandiya pedagogika instituti
Abriyev Ro‘ziqul Buronovich	Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori Samarqand davlat universiteti
Raxmonov Dustmurod Abdunazarovich	Falsafa fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Toshkent amaliy fanlar universiteti
Irzayev Bahrom Shaymamatovich	Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Qatag‘on qurbanlari davlat muzei
Usarov Jabbor Eshbekovich	Pedagogika fanlari doktori, professor Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Ximmataliyev Do‘stnazar Omonovich	Pedagogika fanlari doktori, professor Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pardayev Azamat Baxronovich	Filologiya fanlari doktori, professor Samarqand davlat universiteti
Xamrayev Abdurashid Jurakulovich	Tibbiyot fanlari doktori, professor Toshkent pediateriya tibbiyot instituti
Байкулов Азим Кенжавич	Tibbiyot fanlar nomzodi, dotsent Samarqand Davlat tibbiyot universiteti
Norkulov Usmonkul	Qishloq xo‘jaligi fanlari doktori Toshkent davlat agrar universiteti
Niyozov Xakim Bakoyevich	Veterinariya fanlari doktori, professor Samarqand davlat veterinariya meditsinası, chorvachilik va bioteknologiyalar universiteti
Axmurzayev Shavkat Isakovich	Qishloq xo‘jalik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Toshkent davlat agrar universiteti

FIZIKA DARSLARIDA KEYS-METODI ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH

Sultanbaev Daulet Barli'kbaevich

Ajiniyaz nomli Nukus davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. *Fizika fanini o'qitishning dolzarb muammolarini hal qilish uchun keys metodining imkoniyatlari maqolada ochib berilgan. Keys metodining elementlarini fizika fanini o'qitishda o'ziga xos yondoshuv asosida qo'llash zaruriyati va tomonlari asoslangan.*

Kalit so'zlar: keys-metodi, fizika, bosqichlar, maqsadlar, keyslar.

Аннотация. *Возможности кейсовского метода решения актуальных задач преподавания физики раскрыты в статье. Обоснованы необходимость и аспекты применения элементов кейсовского метода в преподавании физики на основе специфического подхода.*

Ключевые слова: кейс-метод, физика, этапы, цели, кейсы.

Annotation. *The possibilities of the case method for solving urgent problems of teaching physics are disclosed in the article. The necessity and aspects of the application of the elements of the case method in teaching physics based on a specific approach are substantiated.*

Keywords: case method, physics, stages, goals, cases.

O'zbekiston Respublikasida ta'limi modernizatsiya qilish nuqtai nazaridan o'qituvchining pozitsiyasi tubdan o'zgarmoqda. U talabaga etkazmoqchi bo'lgan "ob'ektiv bilim" tashuvchisi bilan birga bo'lishni to'xtatadi. Uning asosiy vazifasi talabalarni tashabbuskorlik va mustaqillikni namoyon etishga undashdir. U talabalarning mustaqil faoliyatini tashkil qilishi kerak, unda har kim o'z qobiliyatlari va qiziqishlarini amalga oshirishi mumkin.

Zamonaviy sharoitda jamiyatning faol, maqsadga muvofiq, ijodiy mutaxassislarga bo'lgan ehtiyoji ortib bormoqda. So'nggi paytlarda shaxsni rivojlantirish, maktab o'quvchilarining sifati va malakasini oshirish uchun sharoit yaratishga katta e'tibor berilmoqda[1].

Ta'lim sifatini oshirish yo'llarini izlash o'quv jarayonidagi vaziyatlarni modellashtirishga qaratilgan faol texnologiyalarni yaratishga olib keldi[2].

So'nggi yillarda ta'limi modernizatsiya qilish kursi munosabati bilan ishning faol shakllari va usullariga alohida e'tibor qaratilmoqda, ular orasida ish usuli o'z o'rnini egallaydi[3,4].

Keys usuli (ingl. Case method, Case-method, Case-study, Case-study, aniq vaziyatlar usuli)

- haqiqiy vaziyatlarning tavsiidan foydalangan holda o'qitish texnikasi. Talabalar vaziyatni tahlil qilishlari kerak,

muammolarning mohiyatini tushunib oling, mumkin bo'lgan echimlarni taklif qiling va ulardan eng yaxshisini tanlang. Holatlar haqiqiy haqiqiy materialga asoslangan, yoki haqiqiy vaziyatga yaqin.

Case texnologiyasi

Keys usulining afzalliklari (yutuqlari):

* Usul berilgan savolga aniq javob bo'lmagan holatlar uchun mo'ljallangan, ammo haqiqat darajasida raqobatlasha oladigan bir nechta javoblar mavjud[5].

* O'qitishning asosiy yo'nalishi tayyor bilimlarni o'zlashtirishga emas, balki uni rivojlantirishga qaratilgan[6].

* Usulni qo'llash natijasi nafaqat bilim, balki faoliyat usullari hamdir.

* Usul texnologiyasi quyidagicha: muayyan qoidalarga ko'ra, Real hayotda sodir bo'lgan muayyan vaziyatning modeli ishlab chiqiladi va shakllantirish uchun zarur bo'lgan vakolatlar to'plami aks ettiriladi[7].

* Vaziyatni tahlil qilish usulining shubhasiz afzalligi maktab o'quvchilari qadriyatlari tizimini, kasbiy pozitsiyalarni, hayotiy munosabatlarni rivojlantirishdir[8].

* Case-study usuli an'anaviy ta'limning klassik nuqsonini engib chiqadi, bu "quruqlik", materialni taqdim etishning hissiyotsizligi – his-tuyg'ular, ijodiy raqobat va hatto ushbu usuldagagi kurash bilan bog'liq. Ishning yaxshi tashkil etilgan muhokamasi teatr tomoshasini eslatadi. [9].

Talabalarni keys bilan ishlashini tashkil etish

bosqichlar	maqsadlar
Aniq holat bilan tanishish	Muammoli vaziyatni va qaror qabul qilish usullarini tushuning
Qaror qabul qilish uchun ma'lumotlarni qidirish va tahlil qilish	Muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni qazib olish va baholashni o'rganish
Muqobil echimlar imkoniyatlarini muhokama qilish	Muqobil fikrlashni rivojlantirish
Qaror-guruhlarda qaror qabul qilish	Taklif etilgan echim variantlarini taqqoslash va baholash
Bahs-ularning qarorlarini alohida guruhlar tomonidan himoya qilish	Qarorlarni oqilona himoya qilish
Natijalarni taqqoslash-guruhlarda qabul qilingan qarorlarni haqiqatda qabul qilingan qaror bilan taqqoslash	Alohida qarorlar mavjud bo'lgan qiziqishlarning o'zaro bog'liqligini baholang

Case texnologiyasi bilan ishlashda pedagogik faoliyat

3 ish paytida o'qituvchining xatti-harakatlarining mumkin bo'lgan strategiyalari:

1. O'qituvchi qo'shimcha savollar yoki (qo'shimcha) ma'lumotlar shaklida maslahatlar beradi;
2. Muayyan sharoitlarda o'qituvchi o'zi javob beradi;

3. O'qituvchi hech narsa qilmasligi mumkin, (jim turing) kimir muammo ustida ishlayotganda.

Keys manbalari

- * haqiqiy hayotiy;
- * ommaviy axborot vositalaridan olingan;
- * ilmiy maqolalar, monografiyalar tahlili; badiiy va jurnalistik adabiyotlar;
- * internetdan foydalangan holda tayyorlangan.

1-sonli keys. Kunlarning birida, Nukus – Toshkent poezdining 7-vagonida bir-biriga mutlaqo notanish odamlar fizika fani haqida jonli suhbatlashishdi va bahslashishdi. Yosh qiz Nilufar pedagogika instituti talabasi ekanligini va u kelajakdag'i fizika o'qituvchisi ekanligini aytди. - Nega aynan shu fanni tanladingiz, chunki bu juda murakkab fanlardan biriku? - deb so'radi tajribali iqtisodchi Mamanbay Abduganiyevich. - Ha, bu qanday qiziqarli va muhim fan ekanligini bilasiz! Fizika-bu hayotda, tabiatda, kundalik hayotda bizni o'rab turgan barcha narsalar! Fizika-u bizning atrofimizda! - Bu qanday to'g'ri! - shifokor Bobur Jenisbayovich suhbatga kirishdi, - fizika yutuqlarisiz bugungi tibbiyot "ko'zsiz" va "qo'llarsiz" bo'lar edi, chunki zamonaviy tibbiy diagnostikaning asosi fizikaning yutuqlariga asoslanadi va fizika yordamida jarrohlik va terapiya qanday qilib aqlga sig'maydigan balandliklarga ko'tarildi! - To'g'ri! - dedi ettingchi sinf o'quvchisi Alsu, - men internetda o'qiganman, endi siz hatto ko'r odamlarni ham tug'ilishdan davolay olasiz. O'quvchilarga videokamera joylashtirilgan, u lazer bilan lehimlangan nerv uchlari orqali video signal berib, miyaga uzatiladi va odam tasvirni hosil qiladi! Tasavvur qiling! - Bu aniq! - dedi olga xursand bo'lib, - men qanday ajoyib fan bilan shug'ullanaman! - Bularning barchasi hiyla-nayrangdan! - bundan oldin jim bo'lgan Aypara Djoldasovna ishonchli va hatto ovoz bilan aytди - siz tabiat yaratgan narsalarga aralasha olmaysiz! Mumkin emas! Men bunga qarshiman va shuning uchun fizikaga hamqarshiman!

Keys uchun savollar: 1. Fizika fanining "tarafdori" yoki "qarshi" pozitsiyasini himoya qilib, keysni davom ettirishga harakat qiling. Buning uchun o'zingiz uchun rolni tanlang va o'z nuqtai nazaringizni asoslang. 2. Ushbu holatdan yangi bilimlarni olish mumkinmi? Barcha faktlarni ilmiy deb atash mumkinmi? 3. Sizda javob topmoqchi bo'lgan savollaringiz bormi? 4. Keysni qo'llab-quvvatlab, keyingi dars uchun o'zingiz uchun vazifa qo'ying.

2 – sonli keys (kosmik kemaning ishga tushirilishi videosi namoyish etiladi)

* Keys uchun savollar:

* Videokamerada qanday voqeа taqdim etiladi? Ushbu hodisaning asosini tashkil etadigan jismoniy hodisani bilasizmi?

* Videokamera tomosha qilayotganda hodisaning qanday xususiyatlarini payqadingiz?

* Ushbu holatga asoslanib, o'zingiz uchun uy vazifasini (dars uchun) shakllantiring.

3-sonli keys. Neft tashish kolonnasi mexanigi Курбанбаев Оразымбет Джолдасович, Джолдасов Орынбай Есимбет улыга reysga yo'llanma imzolamadi, chunki uning benzovozida zanjir bir nechta bo'g'lnlarni yo'qotdi va etarlicha uzoq emas edi. Biroq, Джолдасов avtogarajni o'zboshimchalik bilan tark etdi va ish kuni

yo‘qolishini istamagani uchun parvozga ketdi. YPX postida benzovoz to‘xtatildi va xavfli yuklarni tashish qoidalariga rioya qilmagani uchun majburiy to‘xtash joyiga yuborildi. Sud qaroriga ko‘ra Джолдасов 1 yil muddatga haydovchilik guvohnomasidan mahrum qilindi.

Keys uchun savollar: 1. Nima uchun zanjir gaz tashuvchilarga erga bog‘langan? 2. Avtomobil kolonnasi mexanigi haqmi? 3. Джолдасов juda qattiq jazoga tortilganmi? Ushbu vaziyatda qanday eng yaxshi yo‘lni topish mumkin? 4. Berilgan savollarni to‘g‘ri tushunish uchun hamma narsani bilasizmi? Keyingi dars uchun (darsning keyingi bosqichida) bajaradigan ushbu ish bo‘yicha o‘zingiz uchun topshiriqni tuzing.

Xulosa. Keys texnologiyasining afzalliklari: * muammoli ta’lim tamoyillaridan foydalanish-haqiqiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini egallash, guruhning yagona muammoli sohada ishlash qobiliyati, shu bilan birga o‘rganish jarayoni, aslida, hayotda qaror qabul qilish mexanizmini taqlid qiladi, bu atamalarni yodlashdan ko‘ra hayotiy vaziyatga ko‘proq mos keladi. keyinchalik takrorlash bilan, chunki u atamalarni bilish va tushunishni, ular bilan ishlash qobiliyatini, muammoni hal qilishning mantiqiy sxemalari, fikringizni asoslang;

* jamoada ishlash ko‘nikmalarini egallash; * eng oddiy umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish; * taqdimotlar, matbuot anjumanlari o‘tkazish ko‘nikmalarini rivojlantirish, savolni shakllantirish, javobni asoslash qobiliyati.

Amaliy usulni amalga oshirishni istagan deyarli har qanday o‘qituvchi buni maxsus adabiyotlarni o‘rganish, treningdan o‘tish va qo‘lida o‘quv vaziyatlariga ega bo‘lish orqali juda professional tarzda amalga oshirishi mumkin. Ammo interfaol o‘quv texnologiyalarini joriy etish foydasiga tanlov o‘z-o‘zidan maqsad bo‘lmasligi kerak: chunki har qanday texnologiya o‘quv maqsadlari va vazifalari, o‘quv guruhining xususiyatlari, ularning qiziqishlari va ehtiyojlari, kompetentsiya darajasi va boshqa ko‘plab omillarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

O‘qituvchining Case texnologiyasidan foydalanishi, bir tomonidan, o‘quvchilarning shaxsiy faolligini rag‘batlantiradi, o‘rganish uchun ijobiy motivatsiyani shakllantiradi, "passiv" va o‘ziga ishonmaydigan talabalar sonini kamaytiradi, kelajakdagi mutaxassislarni rivojlantirish uchun o‘qitishning yuqori samaradorligini kafolatlaydi, ma’lum shaxsiy fazilatlar va kompetentsiyalarni shakllantiradi, boshqa tomonidan, o‘qituvchiga o‘z-o‘zini takomillashtirishga imkon beradi. Fikrlash va harakat qilish va ijodingizni yangilash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Буравой М. Углубленное case study: между позитивизмом и постмодернизмом // Рубеж.–1997 – № 10 – 11.

2.Булатова О.С. Искусство современного урока. – М.:Академия, 2008 –с.128-131

3. Громцева О.И. Сценарии уроков по физике. // Современный урок. - №4. – 2010г. С.23-25

4.Гладких, И.В. Методические рекомендации по разработке учебных кейсов. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия: Менеджмент.-2005.-Выпуск 2. с 169-194.

5. Badalova S.I., Komilov Q.U., Kurbanova A.J. Case technology in chemistry lessons// Academic Research in Educational Sciences, 2020, № 1, pp. 262-265.
6. Komilov K.U., Kurbanova A.Dj. Case-study method for teaching general and inorganic chemistry// Academic Research in Educational Sciences, 2021, № 2(6), pp.436-443.
7. Комилов К.У. На занятиях химии применение компьютерных и кейс технологий/ Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: Инновациялар ва истиқболлар мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари. 27 апрель 2018 йил. ТДПУ. Тошкент, 2018, стр. 353.
8. Kurbanova A.Dj., Komilov K.U. Kimyo mashg‘ulotida keys-stadi metodi: salbiy va ijobiy samaralar/ France international scientific-online conference: “scientific approach to the modern education system” part 1, 5th February 2022.
9. Komilov K.U., Atqiyayeva S. Kimyo mashg‘ulotlarida keys – stadi metodini qo‘llash/ VIII Международная научно-практическая конференция^[1] «Наука и образование в современном мире: вызовы XXI века» Нур-Султан, Казахстан, 25 июнь 2021г. стр. 62-67.

**ALOHIDA EHTIYOJLI BOLALARDA MATEMATIK
KOMPETENTLIKNI TARBIYALASH**

¹Egamberdiyeva Nigora Azizovna, ²Abduqodirova Zarina Aziz qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti “Maxsus pedagogika
kafedrasi” o‘qituvchisi
nigoraazizovna1991@gmail.com
Maxsus pedagogika/logopediya I bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sog‘lom tengdoshlari singari alohida ehtiyojli bolalarda matematik bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish hamda egallangan matematik kompetensiyalarni kundalik hayot davomida, vaziyatlarda samarali qo‘llashning ahamiyati haqida yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Matematik bilim, ko‘nikma, malaka, matematik bilimlarni baholash dasturlari, matematik kompetentlik, mantiqiy va fa’zoviy tafakkur.*

Аннотация: В этой статье рассказывается о формировании математических знаний, навыков и умений у детей с особыми потребностями, таких как их здоровые сверстники, а также о важности эффективного применения приобретенных математических компетенций в повседневной жизни, в ситуациях.

Ключевые слова: математические знания, навыки, компетенции, программы оценки математических знаний, математическая компетентность, логическое и пространственное мышление.

Abstract: *This article describes the formation of mathematical knowledge, skills and abilities in children with special needs, such as their healthy peers, as well as the importance of effectively applying acquired mathematical competencies in everyday life, in situations.*

Keywords: *mathematical knowledge, skills, competencies, mathematical knowledge assessment programs, mathematical competence, logical and spatial thinking.*

Mamlakatimizda zamonaviy uzlusiz ta’lim oldiga ta’lim va tarbiya sifatini oshirish, fan asoslarini puxta o‘qitishning yuqori ilmiy darajasini ta’minlash vazifasi qo‘yilgan. Ushbu vazifa o‘qitish usullarini takomillashtirish orqali o‘quvchilarning fanlarga oid bilimlarini rivojlantirishni hamda o‘zlashtirgan bilimlarni amaliyotda samarali qo‘llash ko‘nikmalarini intensiv shakllantirishni ko‘zda tutadi. Har qanday pedagogik jarayon ta’lim oluvchining shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlari ko‘lami darajasida tashkil etilsagina, u sifatli ta’lim mezonlariga asoslangan hisoblanadi. Sifatli ta’lim mezonlari umumiy o‘rta ta’limga qanchalik xos bo‘lsa, to‘liq ma’noda maxsus ta’limga ham dahldordir.

Ma’lumki, matematika fani insonning aqlini charxlaydi, uning diqqatini rivojlantiradi, ko‘zlangan (rivojlantirilgan) maqsadga erishish uchun o‘zida qat’iyat va

irodani, o‘zidagi algoritmik tarzdagi tartib-intizomlilikni tarbiyalaydi va eng muhimi uning tafakkuri kengayadi.

Barkamol inson mustaqil qaror qabul qila oladigan, jamoada ishlay oladigan, tashabbuskor, yangiliklarga moslasha oladigan, muammoli va asabiy holatlarga chidamli, bu holatlardan chiqa oladigan bo‘lishi kerak. Hamma bunday sifatlarni matematika ta’limida kompetensiyaviy yondashuvdan foydalanish asosida erishish mumkin.

Umumta’lim maktablarida o‘qitiladigan fanlar orasida matematikaning alohida o‘rin olishi, yoshlarni kelajakda texnologiyalar zamoni uchun mos intellektual jihatdan kuchli qilib tayyorlashning muhimligini asoslaydi. Matematika kelajakda kutilayotgan nanotexnologiyalar uchun qanchalik ko‘prik bo‘lsa, inson hayotidagi kundalik yumushlar uchun ham shunchalik hayotiy zaruratdir. Shuning uchun ushbu fanni o‘qitish samaradorligini oshirish borasida umumiy pedagogika va fanlarni o‘qitish metodikasi sohasida qator ilmiy tadqiqot ishlari va islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-son “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qaroriga muvofiq: “Respublika xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o‘rnatish, o‘quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda rag‘batlantirish”- maqsadi belgilandi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi PQ-4708-son “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida ta’limning barcha bosqichlarida matematika fanini o‘qitish tizimini yanada takomillashtirish, pedagoglarning samarali mehnatini qo‘llab-quvvatlash, ilmiy-tadqiqot ishlarining ko‘lamini kengaytirish va amaliy ahamiyatini oshirish, xalqaro hamjamiyat bilan aloqalarni mustahkamlash maqsadida: “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish, ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish va ilmiy ishlanmalarni amaliyotga joriy qilishning maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional, oliy ta’lim tashkilotlari va ilmiy muassasalar o‘rtasidagi yaqin hamkorlikni ta’minlovchi yaxlit tizimni shakllantirish; ilg‘or xorijiy tajriba asosida maktabgacha yoshdagи bolalarda ilk matematik tasavvurlarni shakllantirish bo‘yicha zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish; umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida matematika fanlarini o‘qitish sifatini oshirish, hududlarda matematika faniga ixtisoslashtirilgan maktablar faoliyatini rivojlantirish hamda yangi maktablarni tashkil etish; matematika fani bo‘yicha kadrlarni, xususan, qishloq joylardagi maktablarning kadrlarini tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish, matematika fani bo‘yicha darsliklar va o‘quv darsliklarni takomillashtirish”- kabi ustuvor yo‘nalishlar belgilandi.

Uzluksiz ta’limning har bir bo‘g‘inida matematikaning o‘rni va ahamiyati beqiyosligi qator ilmiy ishlar, madaniy meroslarda keltirilgan fikrlardan ayondir. Zero, tez suratlarda rivojlanayotgan, axborotlashayotgan jamiyatda samarali va qulay faoliyat yurita oladigan, vaziyatni tez tahlil qilib, mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirishda matematik bilimlar zarurdir. Umumbashariy madaniyatning tarkibiy

qismi sifatida matematika fanini o'qitishning ijtimoiy zarurat ekanligi pedagogik qarashlarda asoslab berilgan.

Matematika fanini o'qitishning asosiy maqsadi - o'quvchilarda kundalik faoliyatda qo'llash, fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish; jadal taraqqiy etayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, aniq va ravshan, tanqidiy hamda mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish; milliy, ma'naviy va madaniy merosni qadrlash, tabiiy-moddiy resurslardan oqilona foydalanish va asrab-avaylash, matematik madaniyatni umumbashariy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyalashdan iborat.

O'quvchilarga matematika fanini o'qitishning asosiy vazifalari sifatida quyidagilarni ko'rsatishimiz mumkin:

- o'quvchilar tomonidan matematik tushunchalar, xossalari, shakllar, usullar va algoritmlar haqidagi bilim, ko'nikmalar egallanishini ta'minlash;
- matematikaning ahamiyatini anglash, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, kundalik hayotda matematik bilim va ko'nikmalarini muvaffaqiyatli qo'llashga o'rgatish;
- o'quvchilarning individual xususiyatlarini rivojlantirgan holda mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish;
- fanlar integratsiyasini inobatga olgan holda o'quvchilarda, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, kreativlikni shakllantirish hamda ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirishdan iborat.

Milliy o'quv dasturida matematika fani quyidagi tayanch kompetensiyalardan iborat ekanligi belgilangan:

- kommunikativ;
- axborot bilan ishlash;
- o'z-o'zini rivojlantirish;
- ijtimoiy emotsiyalik va fuqarolik.

Asosiy matematik tushunchalar va munosabatlar mohiyatini tushunish va ulardan tipik o'quv topshiriqlarini bajarishda foydalanish matematik kompetensiyalarning asosi hisoblanadi.

Matematik amaliyot kompetensiyalariga quyidagilar kiradi:

- mulohaza yuritish: matematikaga oid fikrni asoslash, isbotlash yoki o'zgalar fikriga munosabat bildirish uchun mantiqan asoslangan va tushunarli dalillarni keltirish;
- muloqot qilish: matematik tushuncha, belgi va timsollar asosida matematika tilida o'zaro muloqot qilish;
- ma'lumotlar bilan ishlash: ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va turli shakllarda tasvirlash;
- modellashtirish: o'quv va hayotiy muammolarni matematika tilida ifodalash, ularning matematik modelini qurish.

Matematik kompetensiya kundalik holatlarda vujudga keladigan muammolarni hal etish uchun matematik mushohada yurita olish va uni qo'llay olish qobiliyatiga ega bo'lishdir.

Matematik kompetensiya - turli darajada matematik mushohada yurita olish (mantiqiy va fazoviy tafakkur) hamda ma'lumotlarni taqdim etish usullarini puxta egallash va qo'llashni o'z ichiga oladi.

Matematik kompetensiya bilan bog'liq bo'lgan zarur bilim, malakalar va fanga bo'lgan qiziqish:

1. Matematika fanidan zaruriy bilimlar sonlar, kattaliklar va strukturalar, asosiy amallar va ma'lumotlarni taqdim etish usullari, matematik tushuncha va terminlar haqida qat'iy bilimlarni hamda matematika javob bera oladigan savollarni anglashlarni o'z ichiga oladi.

2. Inson matematikaga xos mulohaza yuritish, matematikada isbotni va matematikaning tilini tushunishi hamda buning uchun mos vositalardan foydalanishi malakalariga ega bo'lishi kerak.

3. Inson uyida va ishdagi kundalik vaziyatlarda asosiy matematik qonunlar va asosiy matematik usullarni tadbiq etish hamda asoslangan mushohada yuritish ketma-ketligini qurish va uni baholash malakalariga ega bo'lishi kerak.

4. Matematikaga ijobiy munosabat haqiqatga nisbatdan hurmat, isbotlash uchun dalillarni izlash, ularning asoslanganligini baholay olish orqali shakllanadi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, "matematik kompetensiya" tushunchasiga quyidagicha yondashish mumkin: bu vaziyatni strukturalash, matematik bog'lanishlarni aniqlash, jarayonlarni matematik modellarini tuzish, ularni tahlil qilish va ko'rinishlarini o'zgartirish, olingan natijalar bo'yicha tegishli asoslangan va maqbul xulosalar chiqarish orqali ijtimoiy va kasbiy faoliyatga tayyor bo'lish.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim berish sharoitida o'qituvchilarning o'z faoliyatiga yondashuvi ham o'zgarishi kerak. O'qituvchi bundan buyon darslik bilan birgalikda o'quvchilarga "obyektiv bilimlarni" yetkazuvchisi bo'lib qolmaydi. Zamonaviy o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarda tashabbuskorlik va mustaqillilik hissini hosil qilish, ularning har biri uchun o'zining iqtidori va qiziqishini amalga oshira oladigan rivojlantiruvchi muhitni yaratishdan iborat. Shuning uchun ham, matematika fani o'qituvchilarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslari, pedagogika ta'lim muassasalaridagi ta'lim mazmunini qayta ko'rib chiqilishini hamda zamonaviy metodik darsliklarni dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sodagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirining 2021-yil 17-dekabrdagi 406-sodli buyrug'i.
3. S.Alixonov. Matematika o'qitish metodikasi. Cho'lpox nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent — 2011-y.
4. Egamberdiyeva, N. A. "Raqamli ta'lim muhitida autizm sindromli bolalarni rivojlantirish. raqamli ta'limning zamonaviy tendentsiyalari va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tadbiq qilish yo'llari" mavzusidagi respublika ilmiyamaliy konferensiyasi.

5. Qodirova, F. U., & Egamberdiyeva, N. A. (2023). Ta'lim klasteri sharoitida autizm sindromli bolalarni tashxislash va korreksiyalash ishlarining mazmuni. Konferensiya, 1(1), 201-205.

¹Ишиматова Озодахон Сироджовна, ²Рискулова Айнур Уразали кизи

¹Преподаватель кафедры «Специальная педагогика» ЧГПУ

²Студентка 2-го курса кафедры «Специальной педагогики» ЧГПУ

Аннотация: В данное статье речь идет об отрасли логопсихологии, про основные концепции логопсихологии, так же о методах и технологиях логопсихологии.

Annotatsiya: Ushbu maqola logopsixologiya sohasi, logopsixologiyaning asosiy tushunchalari, shuningdek logopsixologiyaning usullari va texnologiyalari haqida.

Annotation: This article is about the branch of logopsychology, about the basic concepts of logopsychology, as well as about the methods and technologies of logopsychology.

Ключевые слова: Логопсихология, специальная психология, речь, память, мышление, речевые нарушения, ЛФК.

Kalit so'zlar: Logopsixologiya, maxsus psixologiya, nutq, xotira, fikrlash, nutq buzilishlari, mashqlar terapiyasi

Keywords: Logopsychology, special psychology, speech, memory, thinking, speech disorders, exercise therapy

Логопсихология - это отрасль специальной психологии, которая изучает психологические особенности лиц с различными речевыми расстройствами, а также возможные варианты применения психологических технологий в комплексной коррекционной работе по преодолению речевых нарушений¹. Логопсихология возникла в рамках логопедии, но также взаимосвязана с другими науками, такими как психолингвистика, нейропсихология, психофизиология и др.

Основные концепции логопсихологии можно выделить следующие:

- Речь - это сложный психофизиологический процесс, включающий в себя моторную, сенсорную и когнитивную составляющие. Речь связана с другими психическими процессами, такими как мышление, память, внимание, эмоции, воля и др. Речь формируется под влиянием биологических, психологических и социальных факторов.

- Речевые нарушения - это отклонения от нормы в развитии или функционировании речи, которые могут быть обусловлены различными причинами, такими как врожденные аномалии, заболевания, травмы, неблагоприятная среда и др. Речевые нарушения могут быть классифицированы по разным критериям, таким как этиология, симптоматика, структура, степень тяжести и др. Речевые нарушения могут быть общими или частичными, первичными или вторичными, органическими или функциональными, изолированными или сопутствующими другим психическим или физическим нарушениям.

- Коррекция речевых нарушений - это комплекс мероприятий, направленных на устранение или компенсацию речевых нарушений, а также на развитие и совершенствование речи. Коррекция речевых нарушений может быть профилактической, лечебной или обучающей. Коррекция речевых нарушений должна быть индивидуальной, комплексной, систематической, дифференцированной и динамичной. Коррекция речевых нарушений включает в себя логопедическую, психологическую, медицинскую, педагогическую и социальную помощь.

- Психологическая помощь лицам с речевыми нарушениями - это один из видов коррекционной работы, который заключается в оказании психологической поддержки, консультировании, психотерапии, психо-коррекции, психо-профилактике и психодиагностике лицам с речевыми нарушениями, а также их родителям, педагогам и другим специалистам. Психологическая помощь лицам с речевыми нарушениями направлена на улучшение их психического состояния, повышение самооценки, саморегуляции, адаптации, социализации, коммуникативных навыков и др. Психологическая помощь лицам с речевыми нарушениями основывается на принципах гуманизма, индивидуализма, позитивизма, активности, сотрудничества и др.

Логопсихология - это важная и актуальная наука, которая способствует успешной социализации и развитию лиц с различными формами речевых нарушений. Логопсихология требует постоянного изучения и совершенствования, так как речь - это динамичный и сложный процесс, который отражает изменения в психике, обществе и культуре.

Методы и технологии логопсихологии

- Методы и технологии логопсихологии - это совокупность приемов, средств и форм работы, используемых логопсихологом для диагностики, коррекции и профилактики речевых нарушений. Методы и технологии логопсихологии могут быть разделены на три группы: психологические, психолого-педагогические и психолого-медицинские. Психологические методы и технологии включают в себя психологическое тестирование, психологическое консультирование, психотерапию, психо-коррекцию, психо-профилактику и др. Психолого-педагогические методы и технологии включают в себя логопедическое обучение, логопедическую коррекцию, логопедическую профилактику, логопедическую игру, логопедический массаж и др. Психолого-медицинские методы и технологии включают в себя медикаментозное лечение, хирургическое вмешательство, физиотерапию, массаж, ЛФК, сенсорную интеграцию и др. .

Литература

1. Калягин В.А. Логопсихология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А.Калягин, Т.С.Овчинникова. — М.: Академия, 2006. — 320 с.
2. Ishmatova, O. (2023). The effectiveness of using phonetic rhythm in speech development of children with special needs. Science and innovation, 2(B5), 232-

236. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-effectiveness-of-using-phonetic-rhythm-in-speech-development-of-children-with-special-needs>

3. Ishmatova, O. S. (2023). The use of phonetic rhythmicity as a scientific-methodical problem in the development of the speech of special needs elementary school students. *fan, ta'lim va amaliyotning integrasiyasi*, 4(5), 22-26. <https://journal.bilig.uz/isepsmj/article/download/1265/1432>
4. Xusnuddinova, Z. X. (2023). Alohida ehtiyojli boshlang'ich sinf o'quvchilarining og zaki nutqini rivojlantirishda yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari. *Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari*, 1(1), 365-368.
5. Ishmatova, O. S. (2023). Phonetic rhythmic exercises in working on speech sounds. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 13(1), 79-85.
6. Кодирова, Ф. У. (2023). Роль психических процессов в развитии речи ребенка: выводы из научных исследований. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 33(2), 100-104.
7. Кодирова, Ф. У., Рискулова, А. У. (2023). Работа с родителями детей с особенностями в развитии. *SCHOLAR*, 1(16), 93-101.
8. Кодирова, Ф. У. (2023). Синдром дауна и его клинико-психологические признаки. *Journal of new century innovations*, 41(1), 149-153.

**INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA O'QITUVCHI VA TYUTORNING
SAMARALI HAMKORLIGI**

¹*Egamberdiyeva Nigora Azizovna*, ²*Sharipov Mirjalol Jamoliddin o'g'li*

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti “Maxsus pedagogika kafedrası” o‘qituvchisi
nigoraazizovna1991@gmail.com
Maxsus pedagogika/logopediya I bosqich talabasi

Annotatsiya: *Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun sifatli ta’lim olish imkoniyatini ta’minlash uchun tyutorlik faoliyati zarur shartdir. Maqolada “o‘qituvchi va tyutor” tizimida nogiron bolani psixologik va pedagogik qo‘llab-quvvatlashni tashkil etish shakllari, yondashuvlari ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *inklyuziv ta’lim, nogiron bolalar, tyutor, maxsus ta’lim ehtiyojlari, psixologik va pedagogik yordam.*

Аннотация: как показывает практика, тьюторская деятельность является необходимым условием обеспечения доступа к качественному образованию детей с отклонениями в развитии. В статье раскрыты формы, подходы к организации психолого-педагогического сопровождения ребенка с ОВЗ в системе “учитель и тьютор”.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями здоровья, тьютор, особые образовательные потребности, психолого-педагогическая помощь.*

Abstract: *As practice shows, tutoring is a necessary condition for ensuring access to quality education for children with developmental disabilities. The article reveals the forms and approaches to the organization of psychological and pedagogical support for a child with disabilities in the “teacher and tutor” system.*

Keywords: *inclusive education, children with disabilities, tutor, special educational needs, psychological and pedagogical assistance.*

So‘nggi yillarda alohida ehtiyojli bolalarni jamiyat hayotida to‘liq ishtirok etish huquqlarini xalqaro standartlarga muvofiq ta’minlash, barcha sohalarda sifatli ta’lim olishi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni mamlakatimizda nogironligi bor shaxslarga sifatli ta’lim olish uchun zarur sharoitlar yaratilishini belgilaydi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda alohida ehtiyojli bolalarni ta’lim olishga bo‘lgan huquqlarini ta’minlash maqsadida inklyuziv ta’lim tizimi amaliyotga joriy etib borilmoqda.

Inklyuziv ta'lim — davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'lim atamasi fransuzcha inclusif so'zidan olingen bo'lib o'z ichiga oladi degan ma'noni anglatadi.

"Inklyuziv ta'lim" atamasi fransuzcha "inclusif" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "o'z ichiga oladi" deb tarjima qilinadi va maxsus ehtiyojlari bo'lgan va shartli ravishda sog'lom, ya'ni sog'ligi cheklanmagan shaxslarning birgalikdagi ta'limini anglatadi. Inklyuziv ta'limning mazmun mohiyati to'g'risidagi bilim va ma'lumotlar hali jamiyatda yetarli emas.

Inklyuziv ta'lim - hamkorlikdagi ta'lim, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida tan olingen bo'lib, "inklyuziv" va "integratsiyalashgan" atamalari ko'pincha bir xil ma'noda ishlatiladi. Shunga qaramasdan falsafada bu tushunchalar orasida farq bor.

- nogiron bolani oddiy sharoitga joylashtirish integratsiyaga qarab qo'yilgan birinchi qadamdir.
- integratsiyalashgan ta'lim bu - diqqat markazida bolaning aynan maktabga kelib ketish muammosi turgan, maxsus ehtiyojli bolaning maktabga qatnash jarayonidir.
- integratsiyalashgan ta'limda bolaga muammo sifatida qaraladi.

Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng huquqlilik asosida ta'lim tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Shuning uchun ham ahamiyatlidir. Inklyuziv ta'lim olish jarayoni bir-biriga o'xshamaydigan, intellektual, jismoniy va aqliy xususiyatlarga ega bo'lgan odamlar maxsus bilimga muhtoj bo'limgan tengdoshlari bilan birgalikda zarur bilim va ko'nikmalarni oladigan tarzda tashkil etiladi. Inklyuziy ta'lim-alohida ehtiyojli bolalar bilan sog'lom bolalar uchun teng ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etish. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordam olishi darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Bugungi kunda umumta'lim maktablaridagi inklyuziv sinflarda quyidagi toifadagi alohida ehtiyojli bolalar ta'lim olmoqdalar: eshitishida, ko'rishida, tayanch harakat a'zolarida, nutqida muammolari bo'lgan, ruhiy rivojlanishi sustlashgan, yengil darajadagi aqli zaiflik, autizmning yengil darajasi, koxlear implantli bolalardir.

Inklyuziv ta'lim ishtirokchilariga oila, maktab, mahalla, sinfdoshlari va tengdoshlari, mutaxassislar, sog'liqni saqlash tizimi hodimlari kiradi.

Hozirgi kunda alohida ehtiyojli bolalar orasida autizm sindromli bolalar sonini ortib borishi, bu toifadagi bolalarni qo'llab-quvvatlash dolzarb masalalardandir. Ta'lim

muassasasida ta'lim olish ko'plab bolalar uchun qiyin sinov, jiddiy psixologik stressni keltirib chiqaradigan va bolani psixologik kasalliklarga olib keladigan kuchli aversiv (yoqimsiz) stimuldir. Ularning asosiyлари xulq-atvor muammolari va muloqotdagi qiyinchiliklari bo'lib, ular o'quv jarayonini autistik bolaning o'zi va uning sinfdoshlariga tashkil etishga xalaqit beradi. Mutaxassislar autizmda o'quv materiallarini o'zlashtirish va ijtimoiy ko'nikmalarni o'zlashtirishning o'ziga xos xususiyatlarini yetarli darajada tushunmaydilar.

Autizm spektrida kamchiligi bor o'quvchilarning ta'lim ehtiyojlariga javob beradigan maxsus ta'lim sharoitlarini yaratish ta'lim tashkiloti pedagogik jamoasining samarali tashkiliy ishini va autizm spektri buzilgan bolalar bilan ta'lim faoliyatini amalga oshiradigan mutaxassislarining to'liq kasbiy kompetensiyasini talab qiladi. O'zaro munosabatga kirishishda kamchiliklar yoki xulq-atvorida va psixik jarayonlarida qo'pol buzilishlari yo'q ASB bola uchun maktab ta'limining eng istiqbolli shakli – bu bosqichma-bosqich, individual ravishda dozalangan qo'llab-quvvatlanadigan integratsiyasidir. Bolani ta'limi va tarbiyasida autizm sindromli bolalar butun umri davomida maxsus tashkil etilgan qo'llab-quvvatlash ishiga muhtoj. Shu munosabat bilan psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlashning ahamiyati, zarurati, uning maktabdagagi o'rni, roli, funktsiyasini aniqlashga ehtiyoj ortib bormoqda.

Moslashirilgan ta'lim dasturi ASB o'quvchilarning o'quv jarayoniga aniq va oqilona xarakter beradi, bunda kerakli maqsadlarni shakllantirish, ularga erishish strategiyasini aniqlash va ta'lim-tarbiya natijalarini kuzatish mumkin.

Autizm sindromli o'quvchilar uchun umumiyligi ta'lim dasturini muvaffaqiyatli ishlab chiqish va amalga oshirish uchun mutaxassislarining (o'qituvchi, tyutor, psixolog, o'qituvchi-logoped, o'qituvchi-defektolog va boshqalar), shuningdek ta'lim tashkiloti ma'muriyatining hamjihatlikdagi, jamoaviy ishi zarur. Faqatgina bolaning qiyinchiliklarini birgalikda muhokama qilish, umumiyligi maqsadlarni belgilash, yagona uslubiy yondashuv aniqlangan muammolarni tuzatish bilan bolani rivojlantirish bo'yicha kompleks psixologik va pedagogik ishlarni amalga oshirishga imkon beradi.

Autizm sindromli o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida quyidagilar zarur:

- bolaning xususiyatlariga mos keladigan o'quv jarayonini tashkil etish shakllaridan foydalanish,
- bolaning o'ziga xos xususiyatlariga mos keladigan metodlardan foydalanish (bolaning o'z manfaatlariga tayanish)
- bolaning xususiyatlariga mos keladigan moslashtirilgan didaktik materiallardan foydalanish,
- vazifalarni individual tanlash.

O'quv sharoitida autizm sindromli bola o'z xatti-harakatlarini tashkil qilishda ham, ma'lumotni frontal taqdim etish formatida bilim olishda ham ko'plab qiyinchiliklarga duch keladi. Bu omillarning barchasi tyutor bilan birga bo'lishni talab qiladi. Aynan shu mutaxassis dars davomida bolaga kerakli harakatlar ketma-ketligini boshqarishga yordam beradi, o'qituvchining ko'rsatmalarini moslashtiradi, kerakli xatti-harakatlarning afzalliklarini mustahkamlaydi, tengdoshlari bilan muloqotda zarur yordamni ko'rsatadi.

Tyutor - bu rivojlanish xususiyatlarida o‘quvchining shaxsiy hamrohi. O‘qituvchi va tyutor bu vazifalarni eng samarali tarzda taqsimlaydigan bitta jamoa. Tyutor o‘qituvchi bilan hamkorlikda ishlaydi, bu o‘qituvchi uchun qulay va bola uchun foydali bo‘ladi.

O‘qituvchi va tyutorning birgalikdagi faoliyatining maqsadi rivojlanishida nuqsonlari bo‘lgan bolani maktab muhitiga muvaffaqiyatli kiritish uchun sharoitlarni tashkil etish va o‘quv dasturini bolaga qulay tezlikda va tegishli hajmda moslashtirish bo‘yicha ishlarni amalgalashdir.

Autizm sindromli bolalar o‘quv bilimlarini o‘zlashtirish jarayonini yengillashtirish uchun tyutor va o‘qituvchi o‘quv topshiriqlarini dozalashni muhokama qiladilar, vositalarni muvofiqlashtiradilar.

Autizm spektrida kamchiligi bo‘lgan bolalarda ruhiy jarayonlari, affektiv holati, xulq-atvori va nutqida turli xil kamchiliklar kuzatiladi. ASB bola uchun uning o‘ziga xos qiziqishlari va hissiy ma’lumotlarni qayta ishlash xususiyatlarini hisobga olgan holda rag‘batlantiruvchi muhitni yaratish ushbu qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi.

ASB bolalarini o‘qitishda o‘qituvchilar duch keladigan asosiy va birinchi qiyinchiliklardan biri bu streotipik xatti-harakatlardir. Noto‘g‘ri xatti-harakatlar insonning jamiyatga integratsiyalashuviga to‘sqinlik qiladigan ijtimoiy jihatdan nomaqbul xatti-harakatlardir. ASB bilan og‘rigan bolalarda bunday xatti-harakatlarning mavjudligi va ularning maktabga moslashish jarayoniga sezilarli darajada xalaqt berishi, ular uchun moslashtirilgan asosiy ta’lim dasturini ishlab chiqishni imkonsiz qiladi, sinfdagi o‘quv jarayonini “buzadi” va atrofdagi odamlar bilan yetarli aloqalarni shakllantirishga to‘sqinlik qiladi. Shuning uchun, agar ASB bilan og‘rigan bolada bunday xatti-harakatlar namoyon bo‘lsa, unda uni tuzatish psixologik va pedagogik qo‘llab-quvvatlash mutaxassislarining ustuvor vazifasiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mo‘minova L.R. “Autizm sindromi, uning sabablari, turlari va bartaraf etish metodikalari”. Uslubiy qo‘llanma. Toshkent “Spectrum Media Group” 2015-yil.
2. Egamberdiyeva, N. A. (2023). Ta’lim klasteri sharoiti—autizm sindromli bolalar nutqini rivojlantirishning innovatsion omili sifatida. Konferensiya, 1(1), 154-158.
3. Egamberdiyeva, N. A. Raqamli ta’lim muhitida autizm sindromli bolalarni rivojlantirish. raqamli ta’limning zamонавиу тэндентсиyalari va ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga tadbiq qilish yo‘llari” mavzusidagi Respublika ilmiyamaliy konferensiyasi.
4. Qodirova, F. U., & Egamberdiyeva, N. A. (2023). Ta’lim klasteri sharoitida autizm sindromli bolalarni tashxislash va korreksiyalash ishlarining mazmuni. Konferensiya, 1(1), 201-205.
5. Egamberdiyeva, N. A., & Raxmatullayeva, M. R. (2022). Inklyuziv ta’limda eshitishida muammosi bo‘lgan bolalarning psixologik xususiyatlari. Inklyuziv ta’limning dolzarb masalalari, 1(1), 163-167.

**COORDINATION OF PEDAGOGICAL MODELING WITH THE
INNOVATIVE CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION AS A FACTOR OF
ENSURING SOCIAL SECURITY OF INCLUSIVE EDUCATION**

¹*Kobilova Shakhnoza Khudayshukurovna, ²Husanova Jasmina Zokhidjon's daughter*

¹Chirchik State Pedagogical University, Faculty of Pedagogy, Department of Special Pedagogy, Senior Lecturer, Doctor of Philosophy (PhD).

² 4th grade, 20/3 group student,
kabilovashaxnoza4@gmail.com

Abstract: *The current socio-economic conditions and the pedagogical-psychological approach are a strategy for teaching and educating children with disabilities within the framework of the innovative cluster of pedagogical education, which serves their social success and mutual integration with the outside world*

Keywords: *Inclusive, disabled student, cluster, model, scientific research, socialization, integration, education, efficiency, approach, scientific reasoning*

The state of studying the process of formation of the preparation of children with disabilities for a safe life in the context of the educational cluster and its components showed that the formation of such preparation requires continuous and continuous pedagogical-psychological work. The solution of this process reflects the modern pedagogical specificity related to the modeling of the inclusive educational process.

According to V.P. Bespalko, the modeling method today is the highest and special form of visualization, which allows to show not the object itself, but some of its analogues. [2] According to V. A. Shtoff's scientific opinion, a model is a mentally expressed and materially implemented system that reflects or reproduces the object of study, and is able to replace it in such a way as to provide new information about the object [6].

A. M. Thomson and D. L. Perry put forward a scientific opinion on the concept of a model and clarified the essence of "conceptual model". From his point of view, "conceptual model" connects different parts of existing processes with the whole and coordinates effective action accordingly[1].

Based on the theoretical basis of the nature of modeling, we express the issues of the inclusive educational cluster environment, life safety as follows:

Determining the process of ensuring the life safety of children with disabilities, its structure, main features, functions and connections; readiness for inclusive education, conditions created for them, coordination of life safety criteria and pedagogical-psychological analysis of this system; scientific justification of the process of formation of life safety and social factors, prospects and consequences; factors of formation of professional skills and competence in ensuring life safety and formation of social integration.

It is appropriate to prepare children with disabilities for inclusive education, as well as to guide them to master general education within the innovative cluster of pedagogical

education, on the basis of correctional programs, in order to become active members of society in the future, to integrate them into the social and economic spheres of society, forming their professional skills and qualifications.

Due to the presence of restrictions on the admission of children with disabilities who need inclusive education to educational institutions and the lack of development of the regional network of inclusive professional structures, the range of professions that disabled people can work in is not classified at the level of full-time demand. Also, in most cases, this causes their forced migration from their permanent residences to other areas, increasing the level of danger to their mental and physical health in terms of socio-psychological indicators.

This process can increase the level of life safety for visually impaired children and can lead to various unfortunate events happening to them.

From this point of view, consideration of educational process and professional activities for children with disabilities within the pedagogical education innovation cluster is not only a social solution, but also provides life safety issues while guaranteeing the appropriateness of their activities.

Life safety of children with disabilities, that is, visually impaired children, and the main areas of professional and professional training should include the following:

Creating conditions for inclusive education and self-improvement for children with disabilities; study of individual characteristics; self-awareness and development and formation of management skills; their psychological and pedagogical support; to create an innovative generation of individual electronic programs, to provide regularly updated information, and to develop a complex of features and coordinates of professional activities.

The current socio-economic conditions and the pedagogical-psychological approach are a strategy for teaching and educating children with disabilities within the framework of the innovative cluster of pedagogical education, which serves their social success and mutual integration with the outside world.

In conclusion, the formation of the above socio-psychological skills and competencies in the person of children with disabilities is one of the important priority issues in ensuring their life safety, and in the future, as the main result of inclusive education activities, it is the preparation of students for independent life, solving the most complex social problems and occupying a worthy place in modern society. is important.

List of used literature:

1. Thomson A.M. Perry J.L. Collaboration Processes: Inside the Black Box / A.M. Thomson, J.L. Perry // Public Administration Review. - 2006. - Vo 1.66.- No. s1 - P.20-32
2. Bespalko V.P. Pedagogy and progressive educational technology / V.P. Bespalko. - M.: Novaya Shkola, 1997. - 295 p.
3. Kadyrova, F. U., Kobilova, Sh. X. (2021). Conditions for ensuring the safety of life of students involved in inclusive education based on the educational cluster. Problems and their solutions, 2(2), 85-86.
4. Usarov, J. E., Kobilova, Sh. X. (2022). Inclusive education and its socio-

pedagogical factors. International Experiences and Development Perspectives, 1(3), 275-277.

5. Usarov, J. E., Kobilova, Sh. X. (2022). Inclusive education and its socio-pedagogical factors. International Experiences and Development Perspectives, 1(3), 275-277.

6. Shtoff V.A. Role model v poznanii / V.A. Stoff. - L.: Izd-vo LGU, 1963. – 127

**ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARIDA TABIATGA
MUHABBAT HISSINI TARBIYALASH VA UNING
SAMARADORLIGI**

¹*Kobilova Shaxnoza Xudayshukurovna, ²Abdullahayeva Sarvinoz Ne’mat qizi*

¹Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti “Maxsus pedagogika” kafedrasi katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

²2-bosqich 23/2 guruh talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni tabiatga bo‘lgan munosabatini sipmatik yondashuvga muvofiqlashtirish hamda tabiat “bag‘rida” ko‘proq bo‘lishini ta’minlash, ularni ruhan tetiklashtirib, o‘qish va mehnat qobiliyatini oshiradi, faoliyati uyg‘unligini ta’minlash bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *Ta’limiy va tarbiyaviy ishlar, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar, ta’limiy ishlar, malakalar, emotsiyonal irodaviy sifatlar, tabiat, ijtimoiy tarbiya, psixologik, pedagogik-psixologik usul.*

Аннотация: В данной статье корректируется отношение слабослышащих детей к природе на участливый подход и на то, чтобы они больше находились «на лоне» природы, констатируется обеспечение мукой.

Ключевые слова: Учебно-воспитательная работа, дети с нарушением слуха, воспитательная работа, умения, эмоционально-волевые качества, характер, социальное воспитание, психологический, педагогико-психологический метод.

Abstract: *In this article, the attitude of hearing-impaired children to nature is adjusted to a sympathetic approach and to ensure that they are more "in the bosom" of nature. provision offlour is stated.*

Key words: *Educational and educational work, children with hearing impairment, educational work, skills, emotional volitional qualities, nature, social education, psychological, pedagogical-psychological method.*

Eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarga jonli va jonsiz tabiat xaqida bilimlar berilar ekan, albatta tirik organizmlarning yashash sharoiti, ularning o‘zi yashab turgan muhit bilan o‘zaro murakkab munosabati asosida vujudga keladigan qonuniyatlarni o‘rgatish maqsadga muvofiq

Shu nuqtai nazardan, maxsus mакtabda eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarga tabiatshunoslik fanini o‘qitishda „O‘simliklar ekologiyasi (6 sinf)”, „Hayvonot olami ekologiyasi (7 sinf)” bo‘limlarida o‘simliklar va hayvonat olamining o‘ziga xos xususiyatlari, zootexnik, sanitari-gigiena qoidalar pedagogik texnologiyalar asosida amalga oshirilishi taqozo etiladi.

Shuningdek, jonsiz tabiat bo‘limlarini o‘zlashtirishda, tuproq mahsulorligini oshirish borasida mineral va mahalliy o‘g‘itlardan maqsadli foydalanish orqali tuproq

strukturasini o'zgartirish hamda samarali natijalarga erishish yuzasidan zaruriy bilim va ma'lumotlar ilg'or pedagogik metodikalar asosida amalga oshirilishi davr talabidir.

Mazkur pedagogik yondashuv eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda tabiatga nisbatan quyidagi sifatlari shakllantirishgan xizmat qiladi:

- eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni tabiat go'zalliklaridan bahramand bo'lish hissini qaror toptiradi;

- tabiatni sevish hamda undan zavqlanish ko'nikmasini shakllantiradi va tarbiyalaydi;

- jonli va jonsiz tabiatning rivojlnish qonuniyatlari yuzasidan aniq ma'lumotlarga ega bo'ladi;

- tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni anglaydi hamda o'zlar uchun zarur bo'lgan bilimlarni o'zlashtiradi;

- eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda ekologik madaniyatni tarbiyalaydi;

- atrof-muhitga sog'lom munosabatda bo'lish ko'nikmasini shakllantiradi;

- mazkur toifadagi bolalarda ekologik madaniyatni qaror toptirish negizida o'ziga va ertangi kunga bo'lgan ishonchini oshiradi;

- tabiatni sevish orqali Vatanni sevish hamda vatanparvarlik fazilatini o'z shaxsida qaror toptiadi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni tabiatga bo'lgan munosabatini sipmatik yondashuvga muvofiqlashtirish hamda tabiat "bag'rida" ko'proq bo'lishini ta'minlash, ularni ruhan tetiklashtirib, o'qish va mehnat qobiliyatini oshiradi, faoliyati uyg'unligini ta'minlaydi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ekologik madaniyatini oshirish va tarbiyalash uchun zarur bilimlarni berish, quyidagi kompetentlikni shakllantiradi:

- eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maxsus ekologik bilimga ega bo'ladi;

- jonli tabiatga qanday munosabatda bo'lish yuzasidan muayyan malakaga ega bo'lib, boshqalarga zaruriy tavsiyalar berish ko'nikmasini shakllantiradi;

- jonli tabiatga nisbatan nojuya harakatlar ekologik o'zgarishlarni keltirib chiqarishi haqidagi tushunchalarga ega bo'ladi hamda oldindan ko'ra bilish qobiliyatini tarbiyalaydi;

- ekologik madaniyat orqali tabiatni asrab avaylash inosniyatni sog'lig'ini saqlash ekanligi haqidagi bilim va tushunchalarni singdiradi;

- nuqson va ma'lum travmalar bilan tug'iladigan bolalar insoniyatning tabiatga nisbatan nosog'lom munosabatining mahsuli ekanligini targ'ib qilish ko'nikmasini shakllantiradi;

- jamiyatdagi sog'lom insonlarni tabiatni sevish, uni asrash, shukronalik hissini o'zlarida qaror toptirish, tabiat «In'omlari»dan to'g'ri foydalanish kabi tushunchalarni hayotiy faoliyat turiga aylantirish yuzasidan tashviqot olib borishda, o'z faoliyatidagi mavjud nuqsonlarni boshqalarda bo'lmasligi hamda kamaytirish yuzasidan tashviqotlar olib borish ko'nikmasini shakllantiradi.

Tabiatni muhofaza qilish va ekologik tarbiya masalasi pedagogika va psixologiya masalalarining eng muhim tarkibiy qismidir. Shu nuqtai nazardan, eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga tabiat qonunlariga to'la rioya etish, Vatan, xalq, davlat va kelajak

avlod oldidagi burch tuyg‘usini shakllantirish orqali ularda ekologik ong va tafakkurni shakllantirish mumkin.

O‘quvchilar shaxsida shakllangan ekologik ong va tafakkur axloqiy tarbiyaning ajralmas qismi bo‘lib, ularda ekologik dunyoqarashni hosil qiladi hamda tabiatni dilektik tushunishga xizmat qiladi. Shuningdek, maxsus maktabda eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarga tabiatshunoslik fanini o‘qitishdan maqsad, ularda kuzatiladigan psixofizik kamchiliklarni bartaraf etishga, bilish faoliyatidagi idrok, xotira, tafakkur, nutq malakalarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, o‘zini o‘zi korreksiyalab borish imkoniyatini yuzaga keltiradi.

Mazkur jarayon, pedagogik nuqtai nazardan, ta’limiy va tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda yuqori samaradorlikka olib keladi. Buning natijasida, eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarni bilish faoliyati rivojlantirilib, barcha ta’limiy ishlar, malakalar, emotsiyonal irodaviy sifatlar barqarorlashtiriladi hamda jismoniy kamchiliklar bilan bog‘liq muammolardan ta’sirlanish va stresslar minimallashtiriladi.

Xulosa qilib aytganda, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish hamda ular ongida qaror toptirish jismoniy va ruhiy taraqqiyotdagi kamchiliklarni pedagogik-psixologik usul va chora-tadbirlar yordamida kamaytirish imkoniyatini oshirib, o‘zlarini jamiyatning faol a’zosiga aylantirishga xizmat qiladi.

Ularda, tabiatga bo‘lgan qiziqishning ortishi, go‘zallikni his qilish va go‘zallik bilan yashash tushnchasini shakllantirib, motivatsion xarakterga ega bo‘lgan emotsiyonal tuyg‘ularni o‘z shaxsida qaror toptiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kodirova, F. U., & Kobilova, Sh. X. (2021). Povishenie kachestva inklyuzivnogo obrazovaniya v usloviyakh pedagogicheskogo innovatsionnogo klastera. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 1), 109-115.
2. Sh.X.Kobilova Inklyuziv ta’lim jarayoniga ilmiy pedagogik yondashuv. Pedagogik ta’lim, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarning ilmiy-nazariy asoslarini yaratish va uni amaliyotga joriy etish. Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferensiysi 2023-yil, 15-iyun. - B.566-568.
3. Sh.X.Kobilova. Introducing the theory of the "Inclusive Diffusion" approach to inclusive education and its prospects. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities Volume 20, July , 2023 –B. 24-27.
4. Sh.X.Kobilova. Inklyuziv ta’limda “To‘siksiz muhit” va uni shakllantirish imkoniyatlari. Diversity Research: Journal of analysis and trends Volume 1, ISSN (E): 2810-6393. Issue 4, July 2023. –B. 1-5
5. Sh.X.Kobilova. Imkoniyati cheklangan o‘quvchilarda xavfsiz hayot ko‘nikmasini shakllantirish. «Maxsus pedagogika: muaommo va yechimlar» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari 21-aprel 2023-yil.- B. 141-14.
6. Zikeyev A.G. Formirovanie i korreksiya rechevix navikov i umeniy v upotreblenii slojnosochinennix predljeniy mladshimi shkolnikami s narusheniyami v razvitiu //Defektologiya. -2005. - №3. – s. 67-75.
7. Nurkeldiyev D.A. Aqli zaif bolalarning maktab ta’limiga nutqiy tayyorgarligini aniqlash metodlari. Ped. fanl. nom....diss. - T., 2001 .

**ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR NUTQINING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

¹Kobilova Shaxnoza Xudayshukurovna, ²Tilavova Feruza Jamshid qizi

*¹Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti “Maxsus pedagogika” kafedrasи katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)
²4-bosqich 20/3 guruhi talabasi*

Annotation: *Ushbu maqolada eshitishida muammosi bo‘lgan bolalar tallafuzga o‘rgatish, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish, eshitmaydigan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’limi amaliyotidagi kamchiliklari tahlil qilish, ularni bartaraf etishning samarali usul va yo‘llari aniqlansh hamda so‘zlashuv nutqini shakllantirish masalalari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Ijtimoiy tarbiya, tallafuzga o‘rgatish, psixologik, lingvistik, psixolingvistik, inklyuziv ta’lim, nutq, zaif eshituvchi, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bola.*

Аннотация: В данной статье речь идет об обучении произношению детей с нарушениями слуха, изучении особенностей речи детей с нарушением слуха, анализе недостатков в практике обучения глухих учащихся начальных классов и способах их устранения. выделены эффективные методы и способы формирования разговорной речи.

Ключевые слова: Социальное воспитание, обучение произношению, психологическое, лингвистическое, психолингвистическое, инклюзивное образование, речь, слабослышащий, слабослышащий ребенок.

Abstract: *This article deals with teaching pronunciation to children with hearing problems, studying the specific features of the speech of children with hearing impairment, analyzing the shortcomings in the practice of education of deaf elementary school students, and how to eliminate them. the issues of determining effective methods and ways and formation of colloquial speech are highlighted.*

Key words: *Social education, teaching pronunciation, psychological, linguistic, psycholinguistic, inclusive education, speech, hearing-impaired, hearing-impaired child.*

Inson va atrof muhit doimiy ravishda aloqada bo‘lib, u ko‘rish, eshitish, teri, ta’m, hid bilish, harakat analizatorlari orqali amalga oshiriladi.

Eshitish analizatori insonning barcha a’zolari ichida eng ahamiyatlilaridan sanalib, uning asosiy vazifasi nutqni idrok qilishdan iboratdir. To‘laqonli eshitish, nutq shakllanishining omili sanaladi. Nutq orqali insonning so‘z-mantiqiy tafakkuri, umumiyl va ruhiy rivojlanishi sodir bo‘ladi. Moddiy dunyodagi narsa va hodisalar ongimizda aks etib, bular so‘z shaklida ifodalanadi, til hodisalari vositasida namoyon bo‘ladi. Eshitish idrokining buzilishi oqibatida insonning nutqni egallay olmasligi, shu bois jamiyat

a'zolaridan yakkalanib qolishi uning ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishida qator muammolarni yuzaga keltiradi. Bular o'zaro bir-biriga tobe bo'lgan turli sabablarga bog'liq bo'lib, L.S.Vigotskiy nuqtai nazaricha, bolaning ijtimoiylashuvida nutq muhim rol o'ynaydi. [2] Bolaning ijtimoiylashuv jarayoni, bevosita ijtimoiy tarbiya mahsuli bo'lib, oila va MTT doirasida uning fundamental asosi yaratiladi. Mazkur ta'lim sub'ektlari tomonidan ijtimoiy tarbiya doirasida nomuvofiq yondashuv, bola nutqining rivojlanmasligiga olib keladi. Bolada nutqning rivojlanmasligi jamoada yakkalanib, ajralib qolishi va o'zini o'zi izalayatsiyalashga olib keladi. Bu holat, bolada guruh, jamoa va jamiyat bilan ijtimoiylashuvi hamda kommunikativ aloqalar deformatsiyasini yuzaga keltiradi. Mazkur holat bolani har tomonlama rivojlanishiga asos bo'luvchi nutqning rivojlanishini tormozlaydi hamda sotsializatsiya jarayonini cheklaydi.

R.M.Boskis eshitishida muammosi bo'lgan bolalar tallafuzga o'rgatish samaradorligiga erishishdagi dastlabki qadam ushbu toifadagi bolalarning rivojlanish xususiyatlarini tushunishdan boshlanishi lozim,[4] degan ilmiy mulohazani ilgar surgan bo'lsa, I.P.Pavlov analizatorlar faoliyatining birligiga e'tibor qaratish lozimligini e'tirof etadi.[12] L.S.Vigotskiy bolaning nutq va eshitish bilan bog'liq nuqsonning murakkab tuzilishi va uzaro ichki bog'liqlik omillarini e'tirof etadi. Shningdek, mazkur masalaning dikognostikasi, korreksiyasi va profilatikasi bevosita ta'lim-tarbiya mazmuni bilan muvofiqlashishi hamda rivojlanish dinamikasi va mutanosibligi psixologik yondashuvlar bilan tavsiflanishiga e'tibor qaratadi.[5]

Shuningdek, u eshitish va nutqning o'zaro aloqadorlikda rivojlanishini keng o'rgangan holda bunday bolalar rivojlanishidagi o'ziga xosliklarni keltirib chiqaruvchi qator holatlarga asoslangan pedagogik tasnifni ishlab chiqadi.

Eshitishida muammosi bo'lgan bolalar, o'z navbatida ikkita guruhga bo'lnadi, ya'ni karlar va zaif eshituvchilar:

Karlar:

1) tug'ma yoki ilk yosh davrida eshitish qobiliyati yo'qolgan va nutqni egallay olmagan kar bolalar;

2) eshitish qobiliyati kech yo'qolib, nutqi saqlanib qolgan kar bolalar.

Zaif eshituvchilar:

1) nutqida qisman chetga chiqishi (nutqining grammatik tizimida me'yordan chetga chiqish, qo'shimchalarni noto'g'ri qo'llash yoki tushirib qoldirish, ba'zan talaffuz muammolari) bo'lgan zaif eshituvchi bolalar;

2) chuqur nutqiy muammolarga ega bo'lgan (lug'at zaxirasi o'ta chegaralangan, nutqi qisqa, noto'liq so'zlardan, grammatik tizimi so'z-gapdan, bo'g'in-so'zlar qatoridan iborat) zaif eshituvchi bolalar.

Tadqiqotchilar tominidan mazkur masalada olib borilgan ilmiy izlanishlar, shuni ko'rsatadiki, har qanday bolaning nutqiy rivojlanishi muloqotda, faoliyatning turli shakl va ko'rinishlarida amalga oshishi nuqtai nazaridan hisobga olinishi maqsadga muvofiq. Kar va zaif eshituvchi bola bir-biridan keskin farq qiladi. Zaif eshituvchi bola uchun o'ta zarur bo'lgan analizator – eshitish faoliyatining to'liq emas, qisman buzilishi nutqning birmuncha shakllanishiga imkon beradi. Lekin bunday yo'l bilan nutqni egallashning o'ta chegaralanishi bola tomonidan tushuncha va tasavvurlar (nutqning keyingi idroki va

tushunilishi)da o‘zgachalikni yuzaga keltiradi. Zaif eshituvchi bolaning nutqi nafaqat rivojlanmasdan qoladi, balki buzilish simptomlarni ham o‘zida aks ettiradi.

Shu nuqtai nazardan, zaif eshituvchi bolalarni tallafuzga o‘rgatish va o‘qitish jarayoni tilni maxsus o‘qitish muammolarining ilmiy jihatdan hal etish bilan tavsiflanishi maqsadga muvofiq. Bunda, psixologik, lingvistik, psixolingvistik, umumdidaktik hamda metodik nuqtai nazardan yondashish taqozo etiladi. Ushbu tavsiya etilgan metodikalar asosida yangi tur – zaif eshituvchi bolalar mакtablari uchun qator darsliklar va ularni olib borish imkonini beruvchi metodik tavsiyalar yaratildi. Zamonaviy surdopedagogikaning nazariy asoschilari eshitishida muammosi bo‘lgan bolalarning ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini topishlarining muhim omili – tallafuzga o‘rgatish ishlarining samaradorligiga bevosita bog‘liqligini e’tirof etishib, mazkur jarayonda tarbiyachi va oila a’zolarining ushbu toifadagi bolalar bilan muntazam ravishda shug‘ullanishi lozimligini ilgari suradi.

S.A.Zikov til o‘qitishdagi yuqori muvaffaqiyatlar faqatgina maxsus muassasalarda tashkil etilgan nutqiy muhit orqali emas, balki bevosita tarbiyasi, ota-onasi va atrofdagilarning ishtiroki orqali ta’milnashini e’tirof etgan bo‘lsa [6], R.M.Boskis esa, bolani nutqqa o‘rgatish MTTda tarbiyachi, mакtabda o‘qituvchi, uyda ota-onasi va oila a’zolari hamkorlikda amalga oshirishi yuqori va samarali natija berishini ta’kidlaydi. [4]

N.Sh.Bekmurodov tomonidan hududimizga mos ravishda maxsus mакtab-internatlar kun tartibi, o‘quv jarayonini tashkil qilishda hisobga olinishi lozim bo‘lgan talablar ishlab chiqilgan bo‘lsa,[3] X.M.Gaynutdinovning ilmiy izlanishlarida, ilk bor O‘zbekiston sharoitida eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarni kasbiy – mehnatga tayyorlash, keyingi mehnat faoliyatlarini jarayonini takomillashtirishga doir tavsiyalar va ularni ijtimoiy moslashuvlari darajasini ko‘tarish yo‘llari ochib berilgan.[9] F.J.Alimxodjayeva tomonidan maxsus o‘qitish jarayonida didaktik materiallardan foydalanishning tabaqlangan metodikasini ishlab chiqilib, zaif eshituvchi bolalarni eshitish idrokini rivojlantirish tizimini takomillashtirish yo‘llarini ilmiy jihatdan asoslab berilgan.[1]

U.Yu.Fayziyevning ilmiy-tadqiqot ishi zaif eshituvchi bolalarga ona tilini o‘rgatish muammolarini hal qilishga qaratilgan ilk tadqiqot bo‘lib, unda mакtabga tayyorgarliksiz kelgan zaif eshituvchi bolalarning dastlabki nutqiy imkoniyatlari (so‘z boyligi: faol va nofaol nutqi), eshitishining yo‘qolish sabablari va vaqtini o‘rganildi, bunday bolalarni savodga tayyorlash va savod o‘rgatish metodikasi ilk bor nazariy jihatdan asoslab berildi. Ya’ni tadqiqotchi zaif eshituvchi o‘quvchilarga savod o‘rgatish davrida zarur sanalgan omil - harflarni o‘tish ketma-ketligini ishlab chiqib, ushbu nazariy xulosalari asosida «Alifbe» darsligini yaratilgan. [8]

N.X.Dadaxo‘jayeva ilk bor zaif eshituvchi o‘quvchilarning ko‘p xonali sonlar ustida arifmetik amallarni bajarishlaridagi xususiyatlar, ushbu jarayonda o‘quvchilarning nutqi va fikrlashlariga oid tayyorgarlik holatini o‘rganib, ko‘p xonali sonlar ustida arifmetik amallar bajarishga o‘rgatish bo‘yicha ish usullari hamda metodlarni nazariy jihatdan asoslab beradi.[7]

F.U.Qodirova ilmiy tadqiqotida eshitmaydigan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’limi amaliyotidagi kamchiliklari tahlil qilinib, ularni bartaraf etishning samarali usul va yo‘llari aniqlandi hamda so‘zlashuv nutqini shakllantirishning omil va bosqichlari belgilab beriladi. [13]

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda uzlusiz ta'lim tizimda tashkil etilayotgan inklyuziv ta'lim tizimda mazkur toifadagi bolalarni ta'limga jalg etish masalasi bosqichma bosqich amalga oshirilib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim sifat va samaradorligini yanada yuqori darajada tashkillashtirish hamda zaif eshituvchi va eshitish bilan bog'liq muammolari bo'lgan bolalarni MTT doirasida o'qitish va tarbiyalashda hamda maxsus ta'limni tashkil etishda ta'lim sub'ektlari hamkorligini muvofiqlashtirish yuqor samarali natijalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alimxodjaeva F.J. Chuqur nutq kamchiligiga ega bo'lgan zaif eshituvchi o'quvchilar nutqiy eshitishlarini rivojlantirish jarayonida didaktik materiallarning roli. Nomzodlik dis. avtoreferati. - M.: 1992
2. Anke Verani. Rol vnutrenney rechi v vissix psixicheskix protsessax // Kulturno-istoricheskaya psixologiya. 2010. Tom 6. № 1. S. 7–17
3. Bekmuradov N.Sh. Vliyanie jarkogo klimata na rabotosposobnost uchashixsya shkol gluxix. Avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. – M.: NIID APN, 1989. – 17 s.
4. Boskis R. M. Uchitelyu o detyax s narusheniyami sluxa: Kn. dlya uchitelya- 2-ye izd. - M.: Prosveshenie, 1988- 128 s.
5. Vigotskiy, L. S. Osnovi defektologii / L.S. Vigotskiy. – SPb., 2003. – 656 s.
6. Zikov S.A. Metodika obucheniya gluxix detey yaziku. Posobie dlya studentov. Na ispanskom yazike. Kuba - Gavana: Ministerstvo obrazovaniya, 1981.
7. Dadaxo'jaeva N.X. Zaif eshituvchi o'quvchilarni ko'p xonali sonlar ustida arifmetik misollar yechishga o'rgatish. Nomzodlik dis. avtoreferati. - T., 1995.
8. Fayzieva U.Yu. Zaif eshituvchilarni savodga tayyorlash va savod o'rgatish: Fil. fan. kand. ...diss. – T., 1994-18 b.
9. Gaynutdinov X.M. Proforientatsionnaya i sotsialnaya adaptatsiya vipusknikov shkol gluxix v usloviyax Uzbekistana. Avtoref. dis. kand. ped. nauk. – M.: NIID APN, 1990. – 18 s
10. Kobilova Sh.X. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarda xavfsiz hayot ko'nikmasini shakllantirish.«Maxsus pedagogika: muaommo va yechimlar» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari 21-aprel 2023-yil.- B. 141-143
11. Kodirova, F. U., & Kobilova, Sh. X. (2021). Povishenie kachestva inklyuzivnogo obrazovaniya v usloviyax pedagogicheskogo innovatsionnogo klastera. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 1), 109-115.
12. Pavlov I.P. Refleks svobodi. - SPb.: Piter, 2001.- 432 s
13. Qodirova F.U. Boshlang'ich sinf kar va zaif eshituvchi o'quvchilar nutqini shakllantirish: Fil. fan. kand. ...diss. – T., 2009. – 20 b.

IT IS A SOCIAL NECESSITY TO DEVELOP A SPECIAL PROFESSIONAL PROFESOGRAM FOR STUDENTS WITH DISABILITIES WHO STUDIED IN THE PROCESS OF INCLUSIVE EDUCATION

¹*Kobilova Shakhnoza Khudayshukurovna, ²Ikromova Nazokat Fakhreddin's daughter*

¹Chirchik State Pedagogical University, Faculty of Pedagogy, Department of Special Pedagogy, Senior Lecturer, Doctor of Philosophy (PhD).

² 4th grade, 20/3 group student,
kabilovashaxnoza4@gmail.com

Abstract: This article discusses the development of a cluster model of inclusive education and implementation issues, the fact that this process must be based on real scientific research, practical significance, cooperation of responsible and interested organizations in connection with the implementation activities, as well as scientific views and analyzes related to their effectiveness.

Keywords: Inclusive, student with disabilities, cluster, model, scientific research, socialization, integration, education, efficiency, approach, scientific justification

The process of inclusive education, in coordination with the innovative cluster of pedagogical education, should show the factors closely related to the knowledge of students with disabilities, the working environment, their contraindications (cases that cannot be used in practice), and in the future, the existing problems in this regard should be discussed with responsible and interested organizations. It is necessary to develop strategic projects on prevention issues and to introduce them into the educational process. Also, from our point of view, it is appropriate to develop a profession profile for students with disabilities who have studied in the process of inclusive education in our society. The scientific research and opinions of specialists further confirm our scientific opinion that it is necessary to develop a profession profile for students with disabilities who have studied in the process of inclusive education.

M.I. Zemtsova says that in the process of inclusive education, the following should be paid attention to:

Occupations and jobs performed in conditions that have a harmful effect on the auditory analyzer of students with disabilities; occupations and jobs that have a harmful effect on the sense of touch of students with disabilities (performed in hot and cold conditions at high temperatures, constant use of liquids that corrode the skin of the hands); professions and jobs related to the use of materials and tools that injure students with disabilities; professions and jobs affecting students with disabilities (related to toxic substances, gasoline, mercury, lead, carbon sulfide); professions and jobs that require continuous movement during the performance of work; professions and jobs that require frequent self-adjustment of machines or machines and first-hand maintenance skills; professions and jobs related to the risk of injury during work and movement in other production buildings[1].

In our opinion, in the future, if we do not develop a special professional profesogram for students with disabilities who have studied in the process of inclusive education, the following social risks related to their professional activities may arise:

Increased health problems as a result of working in non-standard occupations; strong psychological exhaustion and the occurrence of disadaptation in the process of social adaptation; occurrence of stress and depression as a result of limited access to popular infrastructure and social facilities, as well as educational institutions and other facilities; the occurrence of discrimination by employers in hiring them; receiving psychological traumas during employment; that the proposed vacancies increase their physical and mental stress, and are not coordinated; constantly increasing the need for the support of others in situations related to natural needs and negatively affecting the business efficiency of the enterprise; loss of motivation and depression in professional activities.

The inclusive education process is coordinated with the innovative cluster of pedagogical education to develop a modern model for the formation of the safety of the social life of children (students) with disabilities, and it includes a number of interdependent components, including factors related to the goal, content, process and result. must be included. Also, the recommended model should contribute to the development of adaptation of students with disabilities to social life, ensure personal and professional safety, acquire professional skills and competencies, and ensure self-development, socialization process and social integration.

From our point of view, this model is based on the development of positive dynamics in the issues of social safety of students with disabilities and serves as a factor of socially safe behavior, ensuring compliance with professional activities aimed at ensuring a clear approach, targeted activity, skills and competences.

To sum up, we think that it is appropriate to implement the technology of forming the readiness of children (students) with disabilities for a safe life in the context of inclusive education of the recommended model as follows:

Identifying the socio-psychological aspects of the objective and subjective factors that negatively affect the behavior of the disabled student, and implementing the blocking mechanism in practice; creation of pedagogical-psychological educational materials, individual modern resources based on the characteristics of their disabilities, and their practical application, which help to develop cognitive interests in the field of safe life of students with disabilities; establishment of public control and ratification of international law norms in ensuring the safety of social life of students with disabilities; implementation of the most important approaches and principles in the process of professional training of students with disabilities within the innovative cluster of pedagogical education; In the process of inclusive education, the integration of disabled students with enterprises and organizations is coordinated with the national mentality and modern factors.

List of used literature:

1. Zemtsova M.I. Slepota i trudovoe ustroystvo slepyx [Electronic resource]. – The mode is accessible: <http://sisibol.ru/glazbol/91.shtml>
2. Kobilova, Sh. X. Problems and solutions of stabilization of the space of inclusive education and coordination of its pedagogical conditions. Uzbek Scholar Journal Volume -10, Nov., 2022 www. Uzbek students. com., 139-145.
3. Kobilova, Sh. X. Compatibility of psychological-pedagogical activity in inclusive education and its prospects. European Journal of Interdisciplinary Research and Development Volume-09 Nov. - 2022 Website: www.ejird.journalspark.org ISSN (E): 2720-5746, 40-46.
4. Kondrateva S.I. Mechanizm upravleniya innovatsionnym proektom po vnedreniyu inklyuzivnoy model obrazovaniya v vuze: avtoref. dis. ... cand. economic. science - Moscow, 2010. - P.3 - 7.
5. Smirnov A.V. Theoretical approaches to educational clusters and systems of professional education // Psychology, sociology and pedagogy. – 2012. – No. 12.

РЕАБИЛИТАЦИОННАЯ РАБОТА С ДЕТЬМИ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИИ

Абдуллаева Гавхар Сапаровна¹, Усканова Азиза Алишер қизи²

¹Чирчикский государственный педагогический университет, доцент кафедры
“Специальная педагогика”, доктор педагогических наук

²Магистрант 1 курса совместного узбекско-белорусского факультета
инновационной педагогики, Ташкентского педагогического университета имени
Низами

Аннотация: В данной статье представлены особенности слухоречевого восприятия и развития речи слабослышащих и глухих детей, использующих современные средства слухопротезирования – кохлеарные имплантаты. Рассмотрены условия, благоприятные для обучения и воспитания детей с кохлеарными имплантатами. Представлены рекомендации педагогам по организации необходимых условий для обучения и воспитания таких детей в общеобразовательных учебных заведениях.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с нарушением слуха, кохлеарная имплантация, методы, образовательный, школьный.

Abstract: This article presents the features of auditory-speech perception and speech development of hard-of-hearing and deaf children using modern means of hearing prosthetics – cochlear implants. The conditions favorable for the education and upbringing of children with cochlear implants are considered. Recommendations for teachers on the organization of the necessary conditions for the education and upbringing of such children in school educational institutions are presented.

Keywords: inclusive education, children with hearing impairment, cochlear implantation, methods, educational, school.

В мире около 32 миллионов детей имеют нарушения слуха. На каждую тысячу новорожденных приходится 2–3 ребенка со значительным снижением слуха. У 2–3 детей нарушения слуха возникают в первые годы жизни. Среди детей школьного возраста тугоухость встречается уже у 2% детей. Еще около 8% детей имеют центральные расстройства слуха, которые проявляются в проблемах слухового внимания и слуховой памяти, нарушениях речи, трудностях обучения.

Психолого-педагогические методы реабилитации детей с нарушениями слуха необходимы при использовании любых медицинских и технических методов реабилитации. Они включают занятия с сурдопедагогом и логопедом по развитию у ребенка разных навыков, прежде всего слухового и слухоречевого восприятия родного языка и устной речи, а также создание благоприятных условий для развития у ребенка речи и для обучения[1].

Эти методы также включают развитие у детей коммуникативных и социальных навыков, познавательных процессов (мышления, памяти, внимания, воображения и др.), эмоционально-волевых качеств, обучение и воспитание ребенка, психологическую поддержку родителей и их обучение умению общаться с ребенком, развивать и обучать его в домашних условиях.

В комплексной реабилитации детей с нарушенным слухом участвуют разные специалисты.

1. *Врач-сурдолог* (от лат. *surdus* — глухой) проводит диагностику нарушений слуха, слухопротезирование СА, настройку СА и КИ, лечение. Работает в сурдологическом центре или сурдологическом кабинете.

2. *Сурдопедагог* — специальный педагог, который участвует в диагностике нарушения слуха у ребенка, занимается развитием слуха и речи, обучением детей с нарушенным слухом. Работает в детских садах и школах для детей с нарушенным слухом, сурдологических и реабилитационных центрах. В последние годы некоторые сурдопедагоги работают в логопедических и массовых детских садах, школах, где организованы группы интегрированного обучения для детей с нарушенным слухом.

3. *Врач-оториноларинголог* лечит кондуктивную тугоухость и заболевания лор-органов, приводящие к нарушениям слуха. Работает в поликлинике, лор-отделении детской больницы.

4. *Врач-невролог* диагностирует и лечит неврологические заболевания, которые нередко встречаются у детей с патологией слуха. Работает в поликлинике, детской больнице.

5. *Отохирург* проводит операции кохлеарной имплантации или имплантации имплантируемых слуховых аппаратов.

6. *Психолог* оказывает психологическую помощь ребенку и его семье, проводит занятия по развитию психических функций у ребенка.

7. *Логопед* занимается развитием произносительной стороны речи и устной речи у детей с нарушениями речи, а также у детей с небольшой степенью снижения слуха. В последние годы многие логопеды занимаются с детьми с КИ, которые уже начали говорить.

8. *Социальный педагог* помогает ребенку и его семье решать социальные проблемы.

Если ребенок с нарушенным слухом имеет дополнительные заболевания и нарушения развития (ДЦП, аутизм, нарушения зрения, интеллекта, эндокринные заболевания и др.), то в его реабилитации участвуют также соответствующие врачи и педагоги. Например, если у ребенка есть нарушения не только слуха, но и зрения, он должен также получать помощь офтальмолога и тифлопедагога.

Главная проблема слухового восприятия большинства детей с нарушениями слуха — звуки слышатся тихими или не слышны. В этом случае ребенку помогает слуховой аппарат (СА) — устройство для усиления речи и других звуков. Существуют разные типы СА — карманные, заушные, внутриушные, имплантируемые, в очковой оправе[2].

РИС.1.Различные типы слуховых аппаратов.

После операции ребенок не слышит, пока не подключают процессор КИ. Процессор подключают и настраивают через 3–6 недель, когда заживет операционная рана. Это делает врач-сурдолог, прошедший специальное обучение. Во время настройки специалист последовательно подает электрические импульсы на электроды КИ, определяя минимальный уровень тока, который вызывает реакцию у ребенка. Необходимо также определить уровень тока, при котором возникает дискомфортная реакция, чтобы установить максимальный комфортный уровень стимуляции. Процессор КИ настраивают по поведенческим реакциям ребенка на электрические стимулы и звуки во время занятия с сурдопедагогом, а также по данным объективных методов. Так же, как и при настройке СА, уровень стимулов повышают постепенно, чтобы ребенок привык к новым ощущениям и смог комфортно воспринимать громкие и тихие звуки. Этот процесс занимает 10–14 дней.

Ребенку необходимо регулярно проверять и корректировать настройку процессора КИ. Интервалы для проверки определяют специалисты центра кохлеарной имплантации. Обычно в первый год после подключения процессора КИ это делают с интервалами 3 мес., 6 мес., затем каждые 6 мес. в течение 3 лет и далее ежегодно. У детей с аномалией улитки, дополнительными нарушениями настройка КИ корректируется чаще[3].

Во всем мире развиваются два подхода к обучению детей с нарушениями слуха:

— специальное (коррекционное) обучение — обучение в детских садах и школах для детей с нарушенным слухом (для глухих и слабослышащих);

— интегрированное обучение — совместное обучение детей с нарушенным слухом с нормально слышащими детьми в массовых детских садах и школах (экстернальная интеграция). Ребенок учится в соответствии с требованиями, предъявляемыми к детям массовой школы.

Выделяется также *интернальная интеграция* — совместное обучение детей с разными нарушениями.

В последние годы понятие «интегрированное обучение» детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) сменилось понятием «инклюзивное обучение». При этом, в отличие от интегрированного обучения, ребенок с ОВЗ не просто учится вместе с нормально развивающимся детьми, но

образовательное учреждение должно создать условия, необходимые для обучения такого ребенка.

Инклюзивное обучение особенно актуально для детей с нарушенным слухом, поскольку с помощью СА/КИ дети с разной степенью тухоухости слышат речь и благодаря этому могут осваивать родной язык и речь, слушая речь окружающих взрослых. В условиях инклюзивного обучения у ребенка с СА/КИ есть необходимая ему речевая среда — *возможность, необходимость и потребность* слушать речь и общаться с помощью устной речи.

После введения обследования слуха у новорожденных в роддомах (аудиологический скрининг) у многих детей рано выявляется нарушение слуха. Это позволяет слухопротезировать ребенка и начать с ним коррекционно-развивающую работу в раннем возрасте. Многие глухие дети имплантируются в возрасте 1–2 лет. Благодаря этому все больше детей с СА/КИ к школьному возрасту по уровню развития речи приближаются к слышащим сверстникам, и поэтому многие из них посещают массовые детские сады и школы. Увеличение числа детей с СА/КИ в таких учреждениях связано также с принятием законов, позволяющих родителям самим выбирать тип образовательного учреждения для своего ребенка, распространением инклюзивной формы обучения детей с ОВЗ как способа их социализации. Поэтому в массовой школе могут учиться также дети с СА/КИ, которые по уровню речевого развития, по существу, не готовы к обучению в такой школе[5].

В настоящее время права ребенка с ОВЗ на образование регулируются Федеральным законом № 273 «Об образовании в Российской Федерации» от 29.12.2012 г., в котором этому вопросу посвящена статья 79 «Организация получения образования обучающимися с ограниченными возможностями здоровья». Согласно пункту 4 статьи 79: «Образование обучающихся с ограниченными возможностями здоровья может быть организовано как совместно с другими обучающимися, так и в отдельных классах, группах или в отдельных организациях, осуществляющих образовательную деятельность».

Родители могут подать заявление о принятии ребенка в школу на общих основаниях через МФЦ в определенные сроки по месту регистрации. Но нередко школа не готова принять ребенка с нарушениями слуха и объясняет отказ отсутствием нужных специалистов. Для того чтобы ребенка с СА/КИ приняли в массовую школу и в ней были созданы условия для его успешного обучения, необходимо подать заявление в психолого-медико-педагогическую комиссию (ПМПК) для проведения комплексного психолого-медицинско-педагогического обследования и подготовки по результатам обследования рекомендаций по оказанию психолого-медицинской помощи и организации обучения и воспитания для ребенка.

Во время обследования в ПМПК ребенок может очень волноваться и хуже выполнять тестовые задания, чем он это умеет делать. Поэтому следует иметь при себе характеристику сурдопедагога-дефектолога (логопеда), с которым ребенок регулярно занимается. В ней описывается уровень сформированности у ребенка слухового восприятия, понимания речи, словарного запаса, грамматических

представлений, произносительных, речевых коммуникативных и учебных навыков, связной речи, навыков чтения, письма, счета. Полезно также принести видеозаписи занятий, которые демонстрируют выполнение ребенком разных заданий, позволяющих определить уровень развития понимания речи ребенком и его устной речи (диалогической, связной). Ребенка следует заранее подготовить, объяснить ему, что его ожидает немного необычное занятие-тест с новыми педагогами. Можно предварительно провести игру «Маленький экзамен», во время которой взрослый с ребенком по очереди дают друг другу разные задания и выполняют их. Такая игра поможет ему более уверенно чувствовать себя в подобной ситуации. Перед консультацией важно покормить ребенка и взять с собой питье и легкий перекус.

Рекомендации формулируются в заключении.

В соответствии с Федеральным государственным образовательным стандартом (ФГОС) заключение содержит следующие рекомендации:

- 1) ребенок должен сидеть за 1–2-й партой;
- 2) обучение ребенка осуществляется по адаптированной общеобразовательной программе начального общего образования с созданием условий для детей с ограниченными возможностями здоровья, имеющих нарушения слуха (слабослышащих, вариант 2.1);
- 3) форма получения образования — по выбору родителей/законных представителей;
- 4) необходимо использование форм и методов психологомедико-педагогической помощи в соответствии с требованиями образовательной программы.

Необходимые формы и методы психолого-медицинско-педагогической помощи предполагают использование опережающего обучения при слуховом восприятии текстов в процессе подготовки к письменным работам (диктант, изложение, сочинение), а также создание специальных условий для получения образования[7].

Специальные условия для получения ребенком с нарушениями слуха образования включают:

- использование специальных технических средств обучения коллективного/индивидуального пользования;
- организацию и создание слухоречевой среды с использованием звукоусиливающей аппаратуры разных типов, включая индивидуальные слуховые аппараты, кохлеарные имплантанты и FM-системы;
- организацию безбарьерной среды, предполагающую наличие текстовой информации в виде печатных таблиц на стенах или электронных носителях, предупреждающих об опасностях, изменениях в режиме обучения; дублирование звуковой справочной информации о расписании учебных занятий визуальной;
- контроль состояния слуха;
- обучение с опорой на печатный текст и наглядность;

— организацию психолого-педагогического сопровождения, в том числе проведение индивидуальных коррекционных занятий.

В заключении могут быть определены следующие необходимые ребенку индивидуальные коррекционные занятия:

— с учителем-логопедом по формированию произносительной стороны речи и фонетико-фонематического строя речи; по предупреждению и преодолению ошибок, связанных с фонематическими трудностями; по обучению различным видам языкового анализа; по расширению, уточнению, активизации словарного запаса; по формированию грамматического строя речи;

— с педагогом-психологом по формированию полноценных социальных компетенций, по развитию адекватных коммуникативных навыков общения с учителями и одноклассниками, по развитию познавательных процессов, по профилактике внутриличностных и межличностных конфликтов и негативного отношения к школьному обучению, по поддержанию эмоционально-комфортной обстановки;

— с учителем/учителем-дефектологом (сурдопедагогом) по совершенствованию слухозрительного восприятия, навыков вербальной и невербальной коммуникации.

Это заключение вместе с заявлением и другими документами подается в школу. Заключение носит рекомендательный характер для родителей, а для школы — обязательный. Если в заключении ПМПК в соответствии с уровнем речевого или общего развития ребенку рекомендовано обучение в коррекционной школе, то родители все равно могут подать заявление на обучение ребенка в массовой школе. Однако при этом школа может отказаться обеспечить ребенку дополнительные необходимые условия для обучения. В любом случае важно, чтобы родители заранее познакомились с учителем и организовали встречу с ним ребенка, объяснили учителю особенности восприятия и понимания речи ребенком, постарались наладить с учителем доверительные отношения, выразили готовность оказывать помощь ребенку и учителю и были готовы ее оказывать на протяжении всего обучения.

Литература:

1. Абдуллаева Г.С., Мўминова Л.Р. Логопедия ва умумий психология модуллари бўйича электрон дарслик / Адлия Вазирлиги хузуридаги интеллектуал мулк агентлигининг гувоҳномаси. – Тошкент: 2021. № DGU 13719.
2. Абдуллаева Г.С., Проблемы инклюзивного образования детей с особыми образовательными потребностями Узбекистане / V Международная конференция инклюзивное образование “Проблемы, поиск путей решения”. – Таджикистан, Душанбе. 2019.14-15 декабря. – С. 66-70.
3. Зонтова О. В. Рекомендации для родителей по развитию слухового восприятия у детей с нарушенным слухом (с рабочими тетрадями) / под ред. И. В. Королевой. — Санкт-Петербург: СПб НИИ уха, горла, носа и речи, 2010.
4. Интегрированное обучение детей с нарушением слуха / под ред. Л. М. Шипицыной, Л. П. Назаровой — Санкт-Петербург, 1999.

5. Королева И. В. Кохлеарная имплантация и дети. Все самое важное для родителей. — Санкт-Петербург : Умная Маша, 2010.
6. Королева И. В. Введение в аудиологию и слухопротезирование. — Санкт-Петербург : КАРО, 2012.
7. Королева И. В. Реабилитация глухих детей и взрослых после кохлеарной и стволовомозговой имплантации. — Санкт-Петербург : КАРО, 2016.
8. Королева И. В. Развивающие занятия с детьми с нарушением слуха раннего возраста. — Санкт-Петербург : КАРО, 2018.

**TALABALARDA VATANSEVARLIK VA MILLIY G'URUR TUYG'USINI
TARBIYALASH**

Safarov Farrux Farxodovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, mustaqil tadqiqotchisi

Аннотация: В данной статье представлены особенности патриотизма как на важнейшую ценность, интегрирующую не только социальный, но и духовный, нравственный, культурный, исторический и другие компоненты. Обобщая все высказывания о патриотизме можно сделать вывод, что: патриотизм - одна из наиболее значимых, непрекращающихся ценностей, присущих всем сферам жизни общества и государства, является важнейшим духовным достоянием личности, характеризует высший уровень ее развития и проявляется в ее активно - деятельностной самореализации на благо Отечества.

Ключевые слова: патриотизм, национальная гордость, родина, методы, образование, патриотическое убеждение.

Annotation: Ushbu maqolada vatanparvarlik nafaqat ijtimoiy, balki ma'naviy, axloqiy, madaniy, tarixiy va boshqa tarkibiy qismlarni o'zida mujassam etgan eng muhim qadriyat sifatida ko'rsatilgan. Vatanparvarlik haqidagi barcha mulohazalarni umumlashtirib, shuni xulosa qilishimiz mumkin: vatanparvarlik jamiyat va davlat hayotining barcha sohalariga xos bo'lgan eng muhim, mustahkam qadriyatlardan biri bo'lib, shaxsning eng muhim ma'naviy boyligi bo'lib, eng yuqori darajani tavsiflaydi. uning rivojlanishi va Vatan manfaati uchun faol o'zini-o'zi anglashda namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: vatanparvarlik, milliy g'urur, Vatan, metodlar, tarbiya, vatanparvarlik e'tiqodi.

Abstract: This article presents the features of patriotism as the most important value, integrating not only social, but also spiritual, moral, cultural, historical and other components. Summarizing all the statements about patriotism, we can conclude that: patriotism is one of the most significant, enduring values inherent in all spheres of life of society and the state, is the most important spiritual asset of the individual, characterizes the highest level of its development and is manifested in its active self-realization for the benefit of Fatherland.

Keywords: patriotism, national pride, homeland, methods, education, patriotic conviction. [1].

Talabalarni tarbiyalash jarayonida har bir ta'lim fanining o'ziga xos o'rni bor. Biroq, ta'lim sohasidagi mutaxassislarning fikricha, bu bosqichda adabiyotga ko'proq e'tibor berish kerak, chunki u o'quvchilarda ijobjiy fazilatlarni rivojlantiradi. Har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish, uning qobiliyat va iste'dodini shakllantirishda adabiyot, tarix, ona tili, san'at va musiqa asoslari bilan bir qatorda chizmachilik,

me'morchilik, teatr va kino san'ati ham katta ta'sir ko'rsatadi. Badiiy ijod, eng avvalo, insonda insonparvarlikni shakllantiradi.

«Ta'lim-tarbiya milliy Konsepsiyasida O'zbekiston Respublikasida ta'lim ijtimoiy, madaniy, psixologik-pedagogik hodisa bo'lib, insonning turmush tarzi va jamiyat taraqqiyotini tartibga solishga xizmat qiladi. Insonning maxsus maqsadli faoliyati sifatida u shaxs salohiyatini rivojlantirishga va uni hayat va jamiyatning madaniy hayatini qurish jarayonida amalga oshirishga yordam beradi. Shu ma'noda ta'lim davlat maqsad va vazifalarining ajralmas qismi bo'lib, uning amalga oshirilishi jamiyat va har bir fuqaro manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat inson hayoti va fuqarolarning milliy tarbiyasiga ko'maklashuvchi tartib o'rnatadi. Milliy tarbiya fuqarolarda yuksak madaniyat, milliy o'zlikni anglash, insonparvarlik, erkin fikrlash, fuqarolik va ijtimoiy pozitsiya, tashabbuskorlik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Bunday fuqaro o'z faoliyatini milliy manfaatlar nuqtai nazaridan olib borish, jamiyatdagi salbiy ko'rinishlarga tanqidiy baho bera oladi, o'z vatanini sevadi va himoya qiladi, milliy tafakkurli, milliy madaniyatga ehtiromli shaxs sifatida jamiyat rivojiga hissa qo'shadi.»

Davlatimiz rahbari ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash barobarida ta'lim sifatini oshirish, bu boradagi mutaxassislarini tayyorlashga ham o'z hissasini qo'shdi, sohadagi fundamental masalalarga, xususan, standartlarga alohida e'tibor qaratdi. o'qituvchilarning turmush tarzi. Mamlakatimiz ta'lim xodimlari yig'ilishida boshqa masalalar qatori o'qituvchilarning ahvoliga ham e'tibor qaratib, alohida ta'kidladi: *"Toki biz ma'naviyat va ma'naviyat ijodkori, tarbiyachisi va himoyachisi bo'lmish pedagoglar, ziyolilar uchun munosib turmush sharoitini yaratmagunimizcha. va ijtimoiy bilimlarni, agar biz ularning mavqeい va mavqeini kerakli darajaga ko'tarmasak, rivojlanishga umid qilish qiyin".* (95, 376-377)

Respublika hukumati davlatimiz rahbarining **“Ta'lim xodimlarining uy-joy-kommunal sharoitlarini yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida”**gi va **“Ta'lim xodimlarini ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirishning ayrim chora-tadbirlari to'g'risida”**gi mazkur ko'rsatmasiga asosan qaror qabul qildi. ta'lim sohasi ixtiyorida bo'lgan ta'lim, ilmiy muassasalar xodimlariga beriladi, malaka oshirish tizimlari va pedagogik nashrlar bepul (mulkchilik shaklidan qat'iy nazar) beriladi. Shuningdek, ushbu soha xodimlariga bir qator moddiy imtiyozlar berildi, bu esa mehnat resurslarining tiklanishiga, ta'lim sohasiga yangi mutaxassislarining jalb etilishiga ta'sir ko'rsatdi. Ta'lim sohasi xodimlarining ish haqini, oliy va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarini talabalari va talabalari uchun stipendiyalarni oshirish, ta'lim muassasalarini qurish, ta'mirlash, restavratsiya qilish va jihozlash uchun ajratiladigan mablag'lar hajmini oshirishni hisobga olgan holda, har bir talaba ichki resurslardan.

Ta'lim sohasini rivojlantirish milliy strategiyasi va uni isloh qilishni amalga oshirish rejasiga muvofiq ushbu sohani moliyalashtirish bosqichma-bosqich oshirilib, umumta'lim va umumta'lim mакtabalarini kompyuterlashtirish, o'qitishni tashkil etish davlat dasturini bosqichma-bosqich amalga oshirish imkonini berdi. rus va ingliz tillarini o'rganish, ta'lim sohasida kadrlar tayyorlash.

Barcha bosqichlarda yangi maktablar tashkil etilishi davlatimiz rahbarining muhim va bunyodkorlik tashabbusidir. 1994 yildan boshlab yangi turdag'i maktablar, xususan, litsey va gimnaziyalar soni bosqichma-bosqich ko'payib bordi, bu yangi maktablarda

o'qitish va ta'lif yangi uslublar asosida olib borilmoqda. Respublika litseyi – iqtidorli bolalar uchun maktab-internat, qo'shma tojik-turk litseylari – maktab-internatlari va boshqalarni tashkil etish. kadrlar tayyorlash va ta'lifni rivojlantirishga ijobjiy ta'sir ko'rsatdi, iqtidorli va malakali mutaxassislar tayyorlash jarayonini tezlashtirdi.

Islohot faqat yangi maktablar yaratish bilan cheklanib qolmaydi. Bu yo'nalishda mazkur maktablarning ta'lif dasturlari mohiyati va mazmuni ham o'zgartirildi. O'qitish va tarbiyalash uslublari, darslik va o'quv qo'llanmalari ham yangilanib, jahon andozalari darajasidagi ta'lif standartlariga javob beradi. Talabalarni qabul qilish ham yangicha usullarda, ya'ni qobiliyatga ko'ra saralab olib borildi va bu ijobjiy natijalar berdi. Mamlakat ta'lif vazirining e'tirof etishicha: "Hozir bu muassasalarning moddiy-texnika va o'quv kadrlar bazasi juda mustahkam, o'quvchilarning bilim saviyasi juda yuqori. Har yili ushbu maktablar bitiruvchilarining 98 foizi mamlakatimizdagi oliy o'quv yurtlariga hamda AQSH, Angliya, Turkiya, Rossiya va boshqa davlatlardagi nufuzli ta'lif muassasalariga o'qishga kiradi. Ularning o'quvchilari matematika, ekologiya va kompyuter texnologiyalari bo'yicha xalqaro olimpiadalarda qatnashib muvaffaqiyatga erishmoqda".

Shunday qilib, ta'lif va tarbiya milliy madaniyatning bunyodkorlik qismi sifatida e'tirof etilib, mamlakat barqarorligiga ta'sir etishning samarali vositasi sifatida tasdiqlandi. Ushbu jarayonning haqiqiy asosini quyidagi tartibda taqsimlash mumkin:

1. Ta'lif tizimi to'laqonli mustaqil davlat va davlat rahbari siyosatining bir qismidir. Dalillarga asoslangan, ilg'or ta'lifni isloq qilish dasturi tayyorlandi va amalga oshirildi.
2. Inson erkinligini anglash, uni millat tarixi va jahon yutuqlari asosida rivojlantirish uchun yaxshi turki bo'lgan milliy o'zini o'zi bilishni amalga oshirish zarurati tug'ildi .
3. Erkin iqtisodiy munosabatlar va bozor tizimi insonga erkinlik berib, uning faoliyat doirasini cheksiz va to'siqsiz qildi.

Tugallangan vaziyat kadrlar tayyorlash va tarbiyalashning maxsus milliy dasturini amalga oshirishga qulaylik yaratdi va mamlakat jamiyati tomonidan qollab-quvvatlandi.

Mamlakatning to'la iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy mustaqilligi sharoitida o'zlikni anglash, milliy o'z-o'zini bilish va umuminsoniy qadriyatlarni e'tirof etish usuli yo'lg'a qo'yildi, uning mazmun-mohiyati xalqning tarixiy va ma'naviy borligidir. uning rivojlanish istiqbollarini belgilab beradi.

Davlat rahbari xalqning ibratli tarixiy-madaniy taqdiridan kelib chiqib, bunyodkor ideal va kelajak bunyodkorlari sifatida tarix va madaniyat namoyandalarini misol qilib keltirdi, ular orasida tarix boshidanoq oriy qabilalari, xususan, tojiklar ham bor., bizning davrimizga qadar. Darhaqiqat, milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini tarbiyalash natijalari ko'p jihatdan idealning mohiyatini bilish va uni aniq tanlashni o'z ichiga oladi. Yurtboshimiz ta'lif-tarbiyaning bu usulini o'qitish va tarixiy meros, ona tilidan foydalanish, tarixiy-madaniy shaxslarning shonli taqdiri orqali baholaydi.

Imomali Rahmon o'z ta'lifoti orqali milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini singdirish uslublarini kuchaytirish orqali pedagoglar va ota-onalarni yosh avlodni insonparvarlik va ezbilik ruhida tarbiyalashni, ularda halollik, rostgo'ylik, adolatparvarlik, mehr-oqibat, insonparvarlik, insonparvarlik, insonparvarlik,

insonparvarlik, insonparvarlik, ezgulik, ezgulik kabi fazilatlarni mustahkamlashga majbur qiladi. estetika va ijod.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, vatanparvarlik tushunchasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:
-inson tug'ilib o'sgan joylariga bog'liqlik hissi; -xalqing tiliga hurmat;

-Vatan manfaatlariga g'amxo'rlik qilish;

- Vatan oldidagi burchni anglash, uning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, - ozodlik va mustaqillik (Vatan himoyasi);

- fuqarolik tuyg'ularini namoyon etish va Vatanga sadoqatni saqlash; -o'z mamlakatining ijtimoiy va madaniy yutuqlari bilan faxrlanish;

-O'z Vataningiz, davlat ramzlari, xalqingiz bilan faxrlanish; -Vatanning tarixiy o'tmishiga, xalqiga, urf-odat va an'analariga hurmat bilan munosabatda bo'lish;

-Vatan va xalq taqdiri, kelajagi uchun mas'uliyat, o'z mehnatini, qobiliyatini Vatan qudrati va ravnaqini mustahkamlashga bag'ishlash istagida ifodalangan;

-insonparvarlik, mehr-oqibat, umuminsoniy qadriyatlar.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: "O'zbekiston", 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining axborotnomasi, 2020
3. «Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Toshkent sh., 2020 yil 22 iyul, 383-IV son
4. "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi". BMT. Bosh Assambleyasi 217 A (III) Rezolyusiyasi, 1948, 10.12./ www.constitution.uz.
5. Belinskiy V.E. Bolalar kitoblari haqida. -Kitobda: V.G.Belinskiy, A.I.Gersen, N.T.Chernishevskiy, N.A.Dobrolyubov, Pedagogik meros. M.: "Pedagogika", 1988 yil.
6. Burov A. Ta'lim muammolari. -Kitobda: Maktab yoshlarini estetik tarbiyalash. M.: "Pedagogika", 1981 yil.
7. Vygotskiy L.S. Bolalikdagi tasavvur va ijod. M.: "Pedagogika", 1967 yil.
8. Volkov P. Ijodkorlik orqali o'rgating. M.: "Pedagogika", 1982 yil.

**ZAMONAVIY TA'LIMNING RIVOJLANISHIDA PARADIGMAL
YO'NALISHLAR**

Jamshid Xakimov

Toshkent davlat texnika universiteti,
“Energiya mashinasozligi va professional ta'lim” kafedrasи professori

Annotatsiya. *Ushbu maqolada pedagogik ta'limning yetakchi paradigmalari tahlil etilgan. Murakkab ijtimoiy tizim orqali asosiy ta'lim paradigmalar klassifikatsiyasi - ta'limni kompleks tahlil etish tamoyiliga asoslangan integrativ yondashuv keltirilgan.*

Tayanch so'zlar: *jamiyat, rivojlanish, Boloniya jarayoni, falsafiy asoslar, yondashuv, paradigma, ta'lim paradigmalar, ilmiy tasavvurlar tizimi, zamonaviy pedagogika, ta'lim, fan ijtimoiy-madaniy muhit.*

Аннотация. В этой статье проанализированы ведущие парадигмы педагогического образования. Приведена классификация основных образовательных парадигм с сложной социальной системой - интегративный подход, основанный на принципе комплексного анализа образования.

Ключевые слова: общество, развитие, Болоньский процесс, философские основы, подход, парадигма, парадигмы образования, система научных представлений, современная педагогика, образование, наука, социокультурная среда.

Annotation. *This article analyzes the leading paradigms of teacher education. The classification of the main educational paradigms with a complex social system is presented - an integrative approach based on the principle of an integrated analysis of education.*

Key words: *societies, development, the Bologna process, philosophical foundations, approach, paradigm, educational paradigms, system of scientific ideas, modern pedagogy, education, science, sociocultural environment.*

Mamlakatimiz ta'lim tizimining jahon ta'lim tizimi bilan integrallashuvi, Boloniya jarayoni va u bilan bog'liq umidlar va o'zgarishlar, ta'limning avvalgi modelining eskirganligi uni isloh qilish bilan uzviy bog'liq. Bu voqealarning barchasi ta'lim nazariyasi va amaliyoti sohasidagi turli yangiliklar bilan birqalikda sodir bo'lmoqda. Bu esa o'z navbatida, zamonaviy ta'lim muammolari va vazifalarini hal qilishda qo'llanilyotgan turli metodologik qurilmalarning ko'p hollarda bir-biriga zid bo'lgan chuqur falsafiy asoslarini umumiy tahlil qilish va bir-biriga taqqoslash zarurligini keltirib chiqaradi.

Ta'lim paradigmasingin almashishini ta'limdagi yondashuvning ham o'zgarishini anglatadi, bunda shaxsning uzviy rivojlanishi, ijtimoiy sheriklik, sub'ekt-sub'ekt o'zaro ta'sir, talabalarning faol hayotiy pozitsiyasi, individual-shaxsiy yo'nalishi, shaxsda bag'rikenglik sifatlarining shakllanishi, ijtimoiy munosabatlarning

uyg‘unlashishi, ta’limni insonparvarlashtirish, qadriyatiy-ma’noviy yo‘nalish, faoliyatiy yondashuvi va boshqalar asosiy o‘zgarmas (invariant) belgilar sifatida namoyon bo‘ladi. Asosiy tushunchalar ma’nolarining kasbiy yo‘nalganligi ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan tashkil etuvchini ishlab chiqishni tasavvur qilish, pedagogik jarayonni loyihalashda ustuvorlikni belgilash va nimalarga ko‘proq e’tibor berish kerakligini aniqlash imkonini beradigan kategoriyalarning o‘zaro bog‘liqligi asoslarini izlashni talab qiladi.

“Ta’limning hozirgi zamon paradigmasi, – deb yozadi o‘zining “Ta’lim inqilobi” nomli maqolasida I.M.Ilyinskiy, – jamiyat va fan rivojlanishining asosan mexanik (chiziqli, oldindan belgilangan) xarakterini ifodalaydi, joriy etadi, o‘quv jarayonini optimallashtirish, jadallashtirish, unifikatsiya qilish, o‘quv reja va dasturlarini turlarga ajratish va standartlashtirish tamoyillari asosida quriladi, eng birinchi navbatda, iqtisodiyot ehtiyojlariga, insonning texnokratik va texnologik ongini rivojlantirishga qaratiladi [I.M.Ilyinskiy, Obrazovatelnaya revolyutsiya (Tekst) / I.M. Ilyinskiy. – M., 2002. – S.146.].

Zamonaviy ta’lim paradigmasi ta’lim tizimiining mohiyati va asoslarini belgilab beruvchi, pedagogika fani va jamoatchilik ongida ustuvorlik kasb etgan va qonun hujjatlarida davlatning ta’lim sohasidagi siyosati tamoyillari sifatida mustahkamlangan asosiy qoidalar sifatida izohlab, ulardan ayrimlarini quyida keltirib o‘tamiz:

- ta’limning insonparvarlik xarakteri, umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi, inson hayoti va salomatligi, shaxsning erkin rivojlanishi, inson huquq va erkinliklarini hurmat qilish;

- ta’lim tizimining ta’lim oluvchilarning rivojlanishi darajasi va o‘ziga xos xususiyatlariga hamda tayyorgarligi darajasiga mosligi (O‘zbekiston Respublikasi oliy tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiq ta’lim jarayonini individuallashtirish orqali shaxsning qiziqish va qobiliyatlarini hisobga oladigan turli ta’lim dasturlarini joriy etish);

- ta’limni boshqarishning demokratik, davlat-jamoatchilik xarakteri.

Zamonaviy pedagogikada “paradigma” atamasi ta’limning konseptual modeli sifatida qo‘llaniladi. Ta’limning juda ko‘plab paradigmalari va ularga nisbatan turlicha yondashuvarlar mavjud bo‘lib, maktab pedagogikasi zamonaviy ta’limning to‘rtta yetakchi paradigmasi qayd etiladi: kognitiv, shaxsga yo‘naltirilgan, funksional, madaniy.

Pedagogik parigma – bu pedagogika fani rivojlanishining turli bosqichlarida ilmiy-pedagogik jamoatchilik tomonidan qabul qilingan nazariy, metodologik va boshqa qoidalar yig‘indisi bo‘lib, ulardan pedagogik muammolarni hal etishda yo‘riqnomalar va qo‘llanma sifatida foydalaniladi.

Oliy pedagogik ta’limda eng keng tarqalgan ta’lim paradigmalari qo‘yidagilar hisoblanadi: bilishga yo‘naltirilgan, bixevoiristik, fenomenologik, texnokratik, gumanitar, “kashfiyotlar” asosida o‘qitish, ezoterik, kompetentlik pardigimalari.

Ushbu ta’lim paradigmalari ta’limning eng asosiy maqsadiga bo‘lgan yondashuvarlariga, ijtimoiy institutlar tizimida ta’limning ahamiyati va vazifasini qanday va qay darajada tushunishlariga ko‘ra bir-birlaridan farqlanadi.

“Paradigma” nazariy standartlar, metodologiya, kriteriyalarga tayanuvchi ilmiy faoliyat modeli; tadqiqotchilik masalalarini yechishning nazariy asoslari (ko‘pchilik

tomonidan tan olingan ilmiy yutuqlar; ilmiy tadqiqotga tegishli hodisa (jarayon) tavsifi sifatida fundamental ilmiy kategoriya hisoblanadi.

Hozirgi kunda oliv ta'limning akmeologik, andragogik, pedagogik va kommunikativ kabi asosiy paradigmalari muhim hisoblanadi.

“Akmeologiya” atamasi qadimgi grekcha “*akme*” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, eng yuqori daraja, yuqori degan ma’nolarni anglatib, akmeologiya paradigma asosiy e’tiborni tarbiya jarayonida shaxsning pedagogik ta’sir vositalari yordamida o‘zining individual ijodiy imkoniyatlarini maksimal darajada olib berishi va juda yuqori natijalarga erishishiga qaratiladi. Akmeologik yondashuv uchun insonparvar ta’limning turli sohalarida keng qo’llaniladigan aniq ifodalangan ijodiy yo‘nalish bilan xarakterlanadi. Bunda ta’lim oluvchilardan o‘zining individualligining maksimal darajada namoyon etish, o‘qituvchidan esa chinakamiga didaktik bo‘lish (ya’ni, o‘qitish san’atini mukammal darajada egallash) talab qilinadi.

Pedagogik paradigma ta’lim oluvchilarni ta’lim-tarbiya, o‘quv va o‘qitish, rivojlantirishning turli vositalaridan foydalangan holda har tomonlama bilim olishga yo‘naltirishga qaratilgan. Pedagogik yondashuv barcha toifadagi ta’lim oluvchilarni ishontirish (asosiy) va majburlash usullari bilan ta’lim olishlarida qo’llaniladi.

Andragogik paradigma ijtimoiy amaliyot sohasidagi ilmiy bilimlar sohasi, shuningdek, uzluksiz ta’lim olish tizimida kattalarni o‘qitish nazariyasi va metodikasidan iborat. Ushbu paradigma quyidagi asosiy tamoyillar asosida joriy etiladi: o‘qitishda ta’lim oluvchining yetakchilik roli; talabaning o‘zining imkoniyatlarini namoyon etishga, mustaqillikka, o‘zini-o‘zi boshqarishga intilish; talabaning hayotiy (ijtimoiy, kasbiy) tajribaga ega bo‘lishi; muhim kasbiy muammolarni hal qilish va aniq maqsadlarga erishishga o‘rgatish; ta’lim jarayonida (mustaqil ish rejimida va pedagogik xodim rahbarligida) olgan yangi bilim, ko‘nikma va malakalarini amalda qo’llash; ta’lim faoliyatini fazoviy-vaqtiy, ijtimoiy va kasbiy omillar, shu jumladan, o‘quv jarayoniga hissa qo‘sadigan omillar bo‘yicha aniqlash; talaba va o‘qituvchining birgalikdagi faoliyati jarayonida (masalan, psixo-andragogik diagnostika, natijalarni baholash, ularni sozlash jarayonida) treninglar tashkil etish.

Andragogik paradigmada pedagogik xodim – talabalari uchun ekspert, ular bilan birgalikdagi faoliyatning tashkil etuvchisi, maslahatchi, yo‘riqchi, tyutor (ingliz tilida “*tutor*” – o‘qituvchi-maslahatchi ma’nosini anglatadi), shuningdek, bilim, ko‘nikma va malakalar manbai hisoblanadi.

Kommunikativ paradigma o‘quv guruhidagi barcha talabalarning ta’lim va tarbiya jarayonida o‘zaro muloqotini ta’minlaydi. Ularning o‘zaro muloqoti natijasida ular bir-birlari bilan o‘quv ma’lumotlari (tasavvur, bilim) almashinushi sodir bo‘ladi, ularning ko‘nikma va malakalari takomillashadi. Bundan kelib chiqadiki, kommunikativ paradigma guruhlarda o‘tkaziladigan psixologik treninglar, ishbilarmonlik (rolli) o‘yinlarning asosini tashkil qiladi.

Albatta, o‘qituvchi yoki pedagogik xodim nafaqat oliv ma’lumotli, balki muloqotlarda xushmuomala, moslashuvchan, adekvat va nazokatli bo‘lishi kerak. Ammo u ham avtoritar faoliyat illatlaridan mutlaqo xoli emas va talabalarning ayrimlari bunday avtoritar o‘qituvchilarga muhtoj. Bundan tashqari, ularning ta’siri tufayli ba’zi talabalar

rivojlanish va keyinchalik takomillashish borasida yuqori natijalarga erishishlari mumkin.

Paradigmalarini tahlil qilish, amaldagi ta'lim va tarbiyani amalga oshirish shart-shavroitlariga qarab, barcha paradigmalarning afzalliklaridan foydalanadigan pedagogik xodimlar progressiv natijalarga erishishlari mumkin degan xulosaga kelish imkonini beradi.

Oliy ta'limining uzoq rivojlanishi jarayonida paradigmalarning tarixan o'zgaruvchan turlarini alohida ajratib ko'rsatish mumkin. Ularning har biri ma'lum muayyan davrda umumiy bilimlarning ideal "timsoli"ning yetakchilik qilishiga qarab rasmiy tus berilgan.

Oliy ta'lim modellari yetakchi ta'lim paradigmasi va qator turli omillar ta'siri ostida shakllandi.

Oliy ta'limning tarixiy rivojlanishi jarayonida "madaniy-qadriyatiy" paradigmanning joriy etilishi ulug' mutafakkirlar asarlarini tizimli va chuqur o'rganish orqali o'tgan avlod madaniyatining umumbashariy elementlari va qadriyatlarni o'rganishga asoslanadi. Bu olamni har tomonlama bilishga yo'naltirilgan. "Akademik" paradigma universitetda nazariy bilimlar va fundamental fanlarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishi, universitet bitiruvchilarini yangi bilimlarni izlashga, dunyo va inson harakatlarini fan nuqtai nazaridan tushunish va tushuntirishga tayyorlashga qaratilganligi bilan tavsiflandi.

"Kasbiy" paradigmanning mohiyati universitet ta'limi mazmunini boyitish va kengaytirishda o'zini namoyon qildi. Fanning faqat dunyoni bilish va tushuntirish usuli sifatidagi qadr-qimmati o'z-o'zidan pasaygandek bo'ldi. U ishlab chiqaruvchi kuchlari vazifasini ham bajara boshladi, texnologiya va ishlab chiqarishni rivojlantirdi. Natijada universitet nafaqat ilmiy bilimlar doirasini, balki ijtimoiy-madaniy va inson kasbiy faoliyatining eng yuqori namunalarini ham jamlay boshladi va kengaytirdi.

Oliy ta'limning "texnokratik" paradigmasi XX-XXI-asrlarda o'ziga xos dunyoqarash sifatida birinchi o'ringa chiqadi. Uning muhim belgilari quyidagilardan iborat: texnologiya hamda texnologiyaning ilmiy va madaniy qadriyatlardan ustunligi, oliy ta'limning tor pragmatik yo'nalishi va ilmiy bilimlarning rivojlanishi. Mazkur paradigma doirasida universitet ta'limining maqsad va mazmunini belgilashda ishlab chiqarish, iqtisodiyot va biznes, texnologiya va tamaddun vositalarini rivojlantirish manfaatlari ustunlik qiladi. Shu munosabat bilan, XXI asrda universitet ta'limining gumanitar va tabiiy-ilmiy fanlar tarkibiy qismlari sezilarli o'zgarishlarga duch keldi.

Inson shaxsiyati, uning qobiliyatları va qiziqishlari "gumanistik" paradigmanning asosiy qadriyati hisoblanadi. Universitet sharoitida barcha talabalar universal ta'lim olishlari va kasbiy faoliyat sohasini nafaqat ijtimoiy ahamiyatligiga ko'ra, balki shaxsning o'zini-o'zi rivojlanishini ta'minlaydigan asos sifatida tanlashlari kerak.

Ta'limning an'anaviy yoki klassik modeli – bu madaniyatning umumbashariy elementlarini, bilim va ilm-fan yutuqlarini, inson faoliyatining eng oliy namunalari va usullarini yosh avlodga yetkazish jarayoni sifatidagi akademik ta'lim tizimidan iborat. Bu model jamiyat, davlat, fan, texnika va madaniyatni yanada rivojlantirish uchun ijodkorlikning namoyon bo'lishiga zamin yaratishi kerak. Klassik modelga asoslangan

ta'limning maqsadlari va mazmuni fan, madaniyat, texnologiya olamida va inson hayotida o'tmish, hozir va kelajakning maqbul muvofiqligini nazarda tutadi.

Davlat va jamiyat – ta'lim hamda kadrlar tayyorlash tizimi faoliyatini tartibga solish va nazorat kilishni amalga oshiruvchi, kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillaridir. Ta'limning milliy modeliga ko'ra, davlat va jamiyat o'z zimmasiga kadrlar tayyorlash ishini tashkil etish, ta'lim jarayonini nazorat qilish hamda tayyorlangan mutaxassislar faoliyatini yo'nga qo'yish kafolatini oladi.

Uzluksiz ta'lim – malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi. Ta'limning muayyan bosqichida biror shaxsda shakllantirilishi lozim bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalar miqdori, tartibi hamda bajarilish jarayoni ayni shu uzluksiz ta'lim tomonidan amalga oshirilishi zarur bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, kadrlar tayyorlash borasida xalqimizga xos milliy xususiyatlar maksimal darajada hisobga olinishi taqozo etiladi. Shuningdek, unda barkamol shaxsni shakllantirish hamda uning aqliy, kasbiy va ma'naviy imkoniyatlarini eng samarali yo'sinda ishga solish yo'llari aniq hisobga olinishi zarur. Zamonaviy ta'limda shaxsda shakllantirilishi zarur bo'lgan kasbiy va ma'naviy sifatlarning uyg'unligiga alohida e'tibor berish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xakimov J.O. Ta'limda axborot texnologiyalari. Darslik. – Toshkent, "Shamsuddinxon Boboxonov" NMIU, 2022. – 274 b.
2. Khimmataliev D.O., Kiyamov N.S., Chudakova V.P., Khashimova M.K., Khakimov J.O., Berdialieva G.A. Modern view of the teacher on independent activity of students. Journal of positive school psychology. 2022, Vol. 6, No. 3, Page 1647–1657.
3. Usarov J.E., Eshnaev N.J., Khakimov J.O., Saidova D.I., Inoyatov I.Sh., Shodiev N.S. The social significance of creating a mechanism of psychological study of the children's spirit in crisis families. NeuroQuantology. An Interdisciplinary Journal of Neuroscience and Quantum Physics. December 2022. Volume 20, Issue 16, Page 4614-4622.

Sultanbaev Daulet Barli'kbaevich

Ajiniyaz nomli Nukus davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotasiya. *Maqolada fizikafanini o'qitishda innovatsion yondoshuvning o'ziga xosliklari ochib berilgan. Bunda qanday yondoshuvlarni qo'llash afzalliklariga to'xtalib o'tilgan va ba'zi birlari asoslab berilgan. Shu bilan birga innovatsion texnologiyalarni qo'llanilishi bilan erishayotgan o'qitishning yangi usullari ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *innovatsion texnologiyalar, yondoshuv, fizika, o'qitish usullari.*

Аннотация. В статье раскрыты особенности инновационного подхода в преподавании физики. В нем рассказывается о преимуществах того, какие подходы использовать, и приводятся некоторые из них. При этом будут рассмотрены новые методы обучения, которые достигаются с применением инновационных технологий.

Ключевые слова: инновационные технологии, подход, физика, методы обучения.

Annotation. The article reveals the features of an innovative approach in teaching physics. It talks about the advantages of which approaches to use, and provides some of them. At the same time, new teaching methods will be considered, which are achieved using innovative technologies.

Keywords: innovative technologies, approach, physics, teaching methods.

Современное общество ставит перед человеком совершенно иные задачи. Каждые два года удваивается объём информации. Даже хорошо обученному студенту сложно войти в современный мир, необходимо новое мышление, новые взгляды на все изменения, которые протекают вокруг нас. В настоящее время стало больше уделяться внимания не столько на знания, получаемые в учебном процессе, а на процесс добычи знаний. Только тот, кто сам установил ту или иную закономерность, смог найти причину явления, процесса имеют больший шанс гармонично войти в современный мир. В процессе формирования единой картины мира, дисциплины естественно - научного цикла несут главенствующую роль, именно в преподавании этих дисциплин происходит больше изменений. Шаблонная подача материала не дает пития эмоциям, в итоге студенты теряют интерес. Что же такое инновация? Инновация (от англ, innovation — нововведение, новация) — это изменения внутри педагогической системы, улучшающие течение и результаты учебно-воспитательного процесса. Инновации — это рассматриваемые в неразрывном единстве идеи, процессы, средства и результаты совершенствования педагогической системы [1].

Сегодня многими преподавателям с целью достижения результативности обучения применяются современные технологии и инновационные методы обучения. Эти методы включают активные и интерактивные формы [2].

Иновационные методы обучения способствуют развитию познавательного интереса у студентов, учат систематизировать и обобщать изучаемый материал, обсуждать и дискутировать. Осмысливая и обрабатывая полученные знания, студенты приобретают навыки применения их на практике, получают опыт общения. Бессспорно, инновационные методы обучения имеют преимущества перед традиционными, ведь они способствуют развитию обучающегося, учат его самостоятельности в познании и принятии решений [3]. Чтобы успешно реализовать инновационные методы обучения, педагог должен уметь:

1. В совершенстве владеть современными информационными знаниями, технологиями и методикой их применения [4].
2. Видеть и понимать действительные жизненные интересы своих студентов;
3. Проявлять уважение к своим студентам, к их суждениям и вопросам, даже если те кажутся на первый взгляд трудными и провокационными, а также к их самостоятельным пробам и ошибкам [5];
4. Чувствовать проблемность изучаемых ситуаций;
5. Связывать изучаемый материал с повседневной жизнью и интересами обучающихся, характерными для их возраста [6];
6. Закреплять знания и умения в учебной и во внеучебной практике;
7. Планировать занятие с использованием всего разнообразия форм и методов учебной работы, и, прежде всего, всех видов самостоятельной работы (групповой и индивидуальной), диалогических и проектно-исследовательских методов [7];
8. Ставить цели и оценивать степень их достижения совместно со студентами;
9. В совершенстве использовать метод “Создание ситуации успеха”;
10. Привлекать для обсуждения прошлый опыт обучающихся, создавать новый опыт деятельности и организовывать его обсуждение без излишних затрат времени [8];
11. Оценивать достижения студентов не только отметкой-баллом, но и содержательной характеристикой;
12. Оценивать продвижение группы в целом и отдельных студентов не только по дисциплине, но и в развитии тех или иных жизненно важных качеств;
13. Видеть пробелы не только в знаниях, но и в готовности к жизни.

В педагогике существуют многочисленные классификации методов обучения. Нас интересует, та, в основе которой – роль обучающегося в процессе обучения. Традиционно в ней выделяют три метода[8]:

- 1) пассивный – учащиеся выступают в роли “объекта” обучения, которые должны усвоить и воспроизвести материал, который передается им преподавателем - источником знаний. Основные методы — это лекция, чтение, опрос.
- 2) активный – обучающиеся являются “субъектом” обучения, выполняют творческие задания, вступают в диалог с преподавателем. Основные методы — это

творческие задания, вопросы от студента к преподавателю, и от преподавателя к студенту.

3) интерактивный – взаимодействие. Использование интерактивной модели обучения предусматривают моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, совместное решение проблем. Исключается доминирование какого-либо участника учебного процесса или какой-либо идеи. Из объекта воздействия обучающийся становится субъектом взаимодействия, он активно участвует в процессе обучения, следя своим индивидуальным маршрутом.

Более подробно остановимся на последних двух. Под активными методами обучения понимают такие способы и приемы педагогического воздействия, которые побуждают обучаемых к мыслительной активности, к проявлению творческого, исследовательского подхода и поиску новых идей для решения разнообразных задач.

Активность студента на занятии - одна из актуальных проблем в образовательной практике. Работая в разноуровневой группе, приходится рассчитывать на «среднего» студента, долго «разжёвывая» материал. Успешные студенты скучают на занятии, что приводит к учёбе без интереса. Чтобы обучать эффективно, нужно создавать условия, при которых обучающийся самостоятельно открывает для себя такую часть учебного материала, какую максимально он может усвоить[9].

Появление и развитие активных методов обусловлено, во-первых, тем, что перед обучением встали новые задачи: не только дать обучающимся знания, но и обеспечить формирование и развитие познавательных интересов и способностей, творческого мышления, умений и навыков самостоятельного умственного труда; во-вторых, бурным развитием информатизации[10]. Если раньше знания, полученные в учебном заведении, могли служить человеку долго, иногда в течение всей его трудовой жизни, то в век информационного бума их необходимо постоянного обновлять, что может быть достигнуто в основном путём самообразования, а это требует от человека *познавательной активности и самостоятельности* – качества, характеризующие интеллектуальные способности обучающихся к учению. Как и другие способности, они проявляются и развиваются в деятельности [11].

Активные формы предусматривают деятельную позицию обучающегося по отношению к преподавателю и к тем, кто получает образование вместе с ним. Во время занятий с их применением используются учебники, тетради, компьютер, то есть индивидуальные средства, использующиеся для обучения [12].

Активные методы обучения формируют у обучаемых не просто знания-репродукции, а умения и потребности применять эти знания для анализа, оценки и правильного принятия решений.

Наиболее широко применяемые активные методы обучения[13]:

- методы проблемного обучения - происходит активизация познавательной деятельности обучающихся, осознанное овладение ими не только знаниями и умениями, но и способами «открытия» этого знания.

- лабораторная работа;
- эвристическая лекция;
- метод анализа конкретных ситуаций (case-study), служащий инструментом изучения той или иной проблемы, средством оценки и выбора решений - один из наиболее эффективных и распространенных методов организации активной познавательной деятельности обучающихся[14,15,16].

- методы коллективного обсуждения проблем (дискуссия, полемика, «круглый стол» - одна из организационных форм познавательной деятельности обучающихся, позволяющая закрепить полученные ранее знания, восполнить недостающую информацию, сформировать умения решать проблемы, укрепить позиции, научить культуре ведения дискуссии, семинар, «мозговая атака»);
- конференция;
- метод деятельности по инструкции;
- деловая игра;
- метод проектов.

Интерактивное обучение – это специальная форма организации познавательной деятельности. Она подразумевает вполне конкретные и прогнозируемые цели. Одна из таких целей состоит в создании комфортных условий обучения, при которых студент чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения.

Оптимальное обучение возникает тогда, когда у людей есть возможность проявлять активность, взаимодействие (интерактив).

Учебный процесс, опирающийся на использование интерактивных методов обучения, организуется с учетом включенности в процесс познания всех обучающихся групп без исключения. Совместная деятельность означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, в ходе работы идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности.

Организуются индивидуальная, парная и групповая работа, используется проектная работа, ролевые игры, осуществляется работа с документами и различными источниками информации.

Интерактивные методы способствуют качественному усвоению нового материала. К ним принадлежат:

- упражнения, носящие творческий характер;
- групповые задания;
- образовательные, ролевые, деловые игры, имитация;
- уроки-экскурсии;
- уроки-встречи с творческими людьми и специалистами;
- занятия, направленные на творческое развитие – уроки-спектакли, создание фильмов, выпуск газет;
- использование видеоматериалов, интернета, наглядности;
- решение сложных вопросов и проблем с помощью методов «дерево решений», «мозговой штурм».

Ведущий преподаватель вместе с новыми знаниями ведет участников обучения к самостоятельному поиску.

Активность преподавателя уступает место активности студентов, его задачей становится создание условий для их инициативы.

Новая роль преподавателя: преподаватель отказывается от роли своеобразного фильтра, пропускающего через себя учебную информацию, и выполняет функцию помощника в работе, одного из источников информации.

Каждое занятие по физике, с моей точки зрения, должно содержать эксперимент. Эксперимент—это основа физики как науки. К сожалению, не всегда на каждом уроке можно поставить эксперимент из-за того, что есть много субъективных и объективных факторов (нет оборудования или оборудование износилось, нет времени и многое другое). На помощь мне приходят инновационные методы обучения.

Во время работы я применяю компьютер и телевизор. За счет комбинации различных форм передачи информации: звуковой, тактильной, визуальной – повышается уровень восприятия обучающимися материала.

Провожу занятия с использованием презентаций, их студенты делают сами в программе Microsoft Power Point по различным темам, используя яркие многоцветные графики, схемы, анимации, сопровождающиеся звуковыми эффектами. Очень часто применяю компьютер и телевизор для различных способов закрепления знаний, требующих мыслительной активности студентов. Организация активного и интерактивного обучения осуществляется на любом этапе изучения темы. В зависимости от содержания учебного материала, уровня подготовки группы применяю различные методы обучения. Использование инновационных методов обучения позволяет мне не только формировать определенный объем знаний, но и обучать способам выполнения учебных действий, т.е. владеть теми инструментами, с помощью которых студенты эти знания будут добывать, а закрепленное умение осознанно и самостоятельно использовать на практике.

Применение инновационных методов обучения влияет не только на успешное усвоение материала, но и на отношение обучающихся к дисциплине. Урок перестает быть актом передачи информации от преподавателя к студенту, формируются новые отношения, в которых преподаватель и студент выступают в роли партнеров при достижении одной цели, каждый из которых вносит индивидуальный вклад. Студент при этом испытывает ощущение успешности.

Инновационные методы обучения, которые я применяю в своей работе.

Создаю нужные проблемные ситуации. В условиях психологического затруднения у обучаемых начинается процесс мышления. В их сознании возникает проблемная ситуация, побуждающая к самостоятельной познавательной деятельности. Организация дискуссии является главным в содержании проблемного семинара. Дискуссия – коллективное мышление. Одним из условий для дискуссии является предварительная подготовка к ней всех обучаемых. Им заранее необходимо указать проблемы и основные темы для обсуждения, поиска наиболее приемлемых решений. Часто на своих занятиях я применяю групповую

работу обучающихся: на этапе закрепления изучаемого материала в каждую группу входят студенты со слабыми, средними и высокими уровнями подготовки. Суть такой групповой работы такова: группа получает задание, более сильный студент его выполняет и объясняет слабым товарищам, как он это сделал. Это развивает у детей взаимопомощь, коллективизм, воспитывает культуру общения. На уроках физики я применяю мультимедийные технологии, при которых восприятие информации обеспечивается одновременно несколькими органами чувств. При этом информация предстаёт в наиболее привычных для современного человека формах; аудиоинформации (звуковой), видеинформации, анимации (мультипликации, оживления). Сочетание комментариев преподавателя с видеинформацией или анимацией значительно активизирует внимание студентов к содержанию излагаемого преподавателем учебного материала и повышается интерес к новой теме. При решении задач использую алгоритм – как одну из логических форм организации мыслительной деятельности. Алгоритм показывает, как и в какой последовательности получить результат. Они формируют у студента четкий стиль мышления, воспитывают требовательность к объективности, правильности и определенности знаний.

Проектный метод обучения. Студенты с удовольствием участвуют в проектной деятельности, это дает возможность развивать у них способности самостоятельной работы, поиска и обобщения информации. Приведу некоторые проекты моих обучающихся: «Физика и медицина», «Влияние сотовой связи на организм человека» «Солнечно-земные связи и их влияние на человека», «Влияние радиации на организм человека», «Действие электрического тока на человека» и др.

Исследовательский метод я использую на примере познавательных задач – специально подобранные учебные задачи, которые не надуманные, а как бы выхваченные из окружающей действительности (например, физика в мире спорта, как образуются магнитные бури и их влияние на организм человека, использование инфракрасного и рентгеновского излучения, применение радиоактивных изотопов и д.р.) Творческие задачи могут носить форму загадки, составлены на основе необычного и интересного текста, содержат вопрос или задание, ответ на которые требует понимания физического явления (например, качественные задачи с описанием физических явлений в природе, литературе, технике и т.д.) Ежегодно мои студенты принимают участие в научно – практической конференции студентов колледжа с исследовательскими работами, например: «Влияние атмосферного давления на человека», «Польза и вред мобильного телефона», «Действие звуков на организм человека» и др.

Игровые методы. Расширение кругозора, развитие познавательной деятельности, формирование коммуникативных умений и навыков, необходимых в практической деятельности, развитие обще учебных умений и навыков. Игровые методы использую как в урочное, так и во внеурочное время, обучающимся нравится участвовать в викторинах, конкурсах, проделывать занимательные опыты. Недавно мы с преподавателем химии провели открытое интегративное

заседание кружка на тему: «Физика и химия за чашкой чая», где был использован игровой метод - соревнование 2-х команд.

Подводя итоги, можно сказать, что современный мир становится все более зависимым от инновационных технологий.

Наша главная задача — подготовить студентов к быстрому восприятию и обработке больших объемов информации, вооружить их современными средствами и технологиями работы, сформировать у них информационную культуру.

Применение инновационных методов обучения на уроках физики способствует повышению интереса и мотивации студентов, активизации мыслительной деятельности и творческого потенциала, делает более эффективным усвоение материала.

Литература:

1. Адельбаева Н.А. Инновационные технологии обучения. – Уральск, 2005.
2. Алексеева Л.Н. Инновационные технологии как ресурс эксперимента // Учитель. – 2004. – № 3. – С. 78.
3. Брунер Д.С. Процесс обучения / под ред. А.Р. Лурия. – М.: АПН РСФСР, 1962. – 82 с.
4. Габбасова Л.З. Инновационные технологии в образовательном процессе // Инновационные педагогические технологии: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2016 г.). – Казань: Бук, 2016. – С. 61-63.
5. Неверова И.Ю. Инновационные технологии и методы обучения в современном образовании // Сборник трудов по материалам III Международной научно-практической интернет-конференции: «Инновационные технологии в современном образовании» (Королев, 18 декабря 2015 г.). – Королев, 2015.
6. Нестерова И.А. Инновационные технологии в преподавании // Энциклопедия Нестеровых. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://odiplom.ru/lab/innovacionnyetehnologii-v-prepodavanii.html>.
7. Осипова Г.И. Опыт организации исследовательской деятельности школьников: «Малая Академия наук». – Волгоград: «Учитель», 2007.
8. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.; Изд. «Народное образование», 1998.
9. Сергиенко И.В. Концептуальные идеи моделирования и реализации дистанционного обучения // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2007. – № 7.
10. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогические инновации как теория и практика инноваций в системе образования. – Алматы: Гылым, 2001. – 216 с.
11. Якиманская И. С. Разработка технологий личностно-ориентированного обучения / Вопросы психологии. – 1995. – №2.
12. Badalova S.I., Komilov Q.U., Kurbanova A.J. Case technology in chemistry lessons// Academic Research in Educational Sciences, 2020, № 1, pp. 262-265.

13. Komilov K.U., Kurbanova A.Dj. Case-study method for teaching general and inorganic chemistry// Academic Research in Educational Sciences, 2021, № 2(6), pp.436-443.

14. Комилов К.У. На занятиях химии применение компьютерных и кейс технологий/ Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: Инновациялар ва истиқболлар мавзуусидаги халқаро илмий конференция материаллари. 27 апрель 2018 йил. ТДПУ. Тошкент, 2018, стр. 353.

15. Kurbanova A.Dj., Komilov K.U. Kimyo mashg‘ulotida keys-stadi metodi: salbiy va ijobiy samaralar/ France international scientific-online conference: “scientific approach to the modern education system” part 1, 5th February 2022.

16. Komilov K.U., Atqiyayeva S. Kimyo mashg‘ulotlarida keys – stadi metodini qo‘llash/ VIII Международная научно-практическая конференция^[1] «НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ВЫЗОВЫ ХХI века» Нур-Султан, Казахстан, 25 июнь 2021г. стр. 62-67.

**МАКТАБЛАРДА КЛАСТЕР АСОСИДА “ИҚТИСОДИЙ БИЛИМ
АСОСЛАРИ” ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ АҲАМИЯТИ ВА УНИНГ ЎРНИ**

Расулов Акбаржон Номозович

Чирчик давлат педагогика университети
“Мактаб менежменти” кафедраси мудири р.ф.ф.д. (PhD)

Аннотация: Мақолада мактабларда кластер асосида “Иқтисодий билим асослари” фанини ўқитишининг аҳамияти ва унинг ўрни юзасидан методик тавсиялар ҳақида ёритилган.

Калит сўзлар: Иқтисодиёт, кластер, рақобат, ижтимоий-иқтисодий, глобаллашув, интерфаол таълим технологиялар, рақобат, таълим-тарбия, самарадорлик, инновация, интеграциялашув, методика, индивидуал, ресурслар.

Аннотация: В статье раскрыта важность преподавания «Основ экономических знаний» в школах на кластерной основе и даны методические рекомендации относительно его роли.

Ключевые слова: Экономика, кластер, конкуренция, социально-экономическая, глобализация, интерактивные образовательные технологии, конкуренция, образование, эффективность, инновации, интеграция, методология, личность, ресурсы.

Abstract: The article describes the importance of teaching "Basics of Economic Knowledge" in schools on a cluster basis and methodical recommendations regarding its role.

Key words: Economy, cluster, competition, socio-economic, globalization, interactive educational technologies, competition, education, efficiency, innovation, integration, methodology, individual, resources.

Бугунги кунда жамиятнинг барқарор ривожланишида таълимнинг юқори ижтимоий аҳамиятидан келиб чиқсан ҳолда, замонавий талаблар, тизимдаги мавжуд муаммолар ва уларни ҳал қилишда таълим, фан ва ишлаб чиқариш тармоқлари ўртасидаги тарқоқлик узлуксиз педагогик таълимни кластер ривожланиш моделига ўтказиш заруриятини тақазо этмоқда.

Фан-техника тараққиёти ҳамда ижтимоий-иқтисодий янгиланиш узлуксиз таълим тизимини хусусан, умумтаълим муассасаларидағи ўқув жараёнини илфор хорижий тажрибалар асосида ташкил этиш, ўрганиш, таълимдаги инновацион ёндашувлар ва ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда такомиллаштиришни талаб этади.

Кластер ёндашуви алоҳида соҳа бўлиб, рақобатбардош, самарадорликка эришишдан ҳар томонлама манфаатдор бўлган соҳалар бирлашишининг ташкилий шаклларини кучайтириш механизми бўлиб, ихтиёрий компонентлар қаторида

ўзининг тўлиқ функционал ишчанлик қобилиятини сақлайдиган бир нечта тенг ҳукуқли бўлаклардан иборат бўлган тузилма сифатида қаралади.

Илмий манбаларда “кластер” тушунчаси борасида билдирилган фикрларни умумлаштирган ҳолда, “педагогик таълим кластери” тушунчасига қўйидагича таъриф беришни мақсадга мувоғик деб ҳисоблаймиз. “Педагогик таълим кластери” – маълум бир географик ҳудуднинг рақобатбардош педагог кадрларга бўлган эҳтиёжларини қондириш мақсадида бир-бири билан узвий алоқадаги, тенг ҳукуқли алоҳида субъектларнинг, технология ҳамда инсон ресурсларининг интеграциялашувини кучайтирувчи механизмидир.

Мамлакатимизда таълим кластерининг субъектлари сифатида таълим муассасаларининг таълимий, илмий, услубий фаолиятининг сифатини оширишга хизмат қиладиган барча давлат ва нодавлат ташкилотларини педагогик таълим кластерининг компонентлари деб тушуниш мумкин.

Кластер модели ҳар бири алоҳида фаолият олиб бораётган субъектларни умумий мақсад атрофида бирлаштиради ҳамда айни пайтда, ҳар бир субъект умумий мақсадидан келиб чиқсан ҳолда, хусусий манфаатдорликда иш юритади. Унинг субъектлари бир-бирини қўллаб-қувватлайди ва назорат қилади, ҳар бири алоҳида кластернинг маънавий ва интеллектуал майдонини ҳосил қилади, ўзаро ижтимоий таъсири ҳамда аҳамиятини етарли даражада кенгайтиради. Шунингдек, педагогик таълим кластери субъектлари қўйидаги стратегияларга асосланади:

ҳудуд нуқтаи-назаридан жойлашган географик стратегияга;

таълим ва тарбия технологияларидаги яқинлик нуқтаи-назаридан технологик стратегияга;

умумий мақсад атрофида бирлашиш нуқтаи назаридан фокусли стратегияга;

ишлаб чиқариш ва илм-фан билан муносабатига кўра лотераль стратегияга;

ҳамкорликни қандай ташкил қилиш ва ривожлантириш нуқтаи назаридан сифат стратегияларга асосланади.

Субъектларни бир вақтнинг ўзида бир нечта стратегик фаолият олиб бориши ва унинг фокусини кластернинг умумий ҳамда хусусий мақсадларига тўғрилаш мураккаб жараён ҳисобланади. Аммо бу мураккабликни илмий ва амалий нуқтаи-назардан ҳал қилиш кластерлаштириш жараёнининг асосий ташкилий шарти ҳисобланади. Бир нечта субъектларни кластер доирасида ўзаро интеграциялаш мураккаб, кўп тармоқли илмий-амалий жараён бўлиб, ўзаро боғлиқ бир нечта фаолият турларини умумий мақсад атрофида бирлаштириш аниқ ҳисоб-китобларни ва илмий ечимларни, натижаси кафолатланган лойиҳаларни талаб қилади. Шундагина кластер субъектларининг ишончини қозонади. Кластерни маъмурий ва бюрократик йўллар билан амалга ошириб бўлмайди. У субъектларнинг ихтиёрий хайриҳоҳлиги асосида ташкиллаштирилиши ҳамда самарали фаолият олиб бориши мумкин. Шу нуқтаи-назардан олиб қаралганда, ўзбек педагогикасида таълим кластери инновация бўлиб, ўзида нафақат таълим турлари ўртасидаги, балки фан, таълим ва ишлаб чиқариш ўртасидаги интеграциялашув жараёнларини, шунингдек, таълимни бошқариш, таълим воситалари ва шакллари билан боғлиқ соҳаларни ҳам қамраб олади.

Мамлакатимизда педагогик таълим кластери тамойилларини мавжуд шарт-шароитлар ва таълим сиёсати тамойилларидан келиб чиқсан ҳолда, қуидагида таклиф қилиш мақсадга мувофиқ бўлади.

- узвийлик ва узлуксизлик, кластер субъектларининг ўзаро боғлиқликада занжир ҳосил қилиши, занжирни ҳосил қилувчи ҳар бир бўғин ўзининг аниқ вазифаларига эга эканлиги, узлуксизлик занжирида бўшлиқларга йўл қўйилмаслигидир.

- табиий алоқадорлик: кластер субъектлари ўртасидаги ҳамкорлик, алоқадорлик масаласининг табиийлиги, яъни боғлиқлик масаласининг соҳа, вазифа ёки ҳудудий жиҳатдан объективлиги.

- замонавийлик: соҳага оид замонавий илм-фан ютуқларини тизимга жорий қилиш, илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш, ахборот-коммуникация технологияларидан оқилона фойдаланишдир.

- изчилилк: кластер субъектларининг вертикал ягона чизиқда жойлашуви, бунда оддийдан мураккабга, қуидан юқорига қараб босқичма-босқич ҳаракатланиш тенденциясига амал қилинишидир.

- ворисийлик: кластернинг авлодлар алмашинувидағи роли, тьюторлик фаолияти, педагогик таълимни кластерлаштириш натижасида субъектларнинг малакали педагог ходимларга бўлган эҳтиёжининг мунтазам қондирилишига эришишдир.

- манфаатларнинг хусусийлиги: педагогик таълим кластери моделида унинг ҳар бир субъектининг ижтимоий, иқтисодий ҳамда хуқуқий жиҳатдан манфаатдор бўлишидир.

- ўналтирилганлик: кластер доирасида амалга оширилаётган ҳар бир фаолият турининг аниқ мақсадга ўналтирилганлиги, кутилаётган натижаларни олдиндан чамалаш ва баҳолаш имкониятининг мавжудлигидир.

- ўзаро назорат: кластер модели доирасида бирлашган таълим субъектларининг ўзаро ягона тизимни ҳосил қилиши ҳамда бу тизимнинг бехато ишлашидан ҳар бир субъектнинг манфаатдор эканлиги, маълум субъектда йўл қўйилган хато ёки камчилик бошқа субъектларнинг фаолият самарадорлигига салбий ёки ижобий таъсир кўрсатиши, субъектлар фаолиятини ўзаро баҳолаш тизимининг йўлга қўйилишидир.

- мақсаднинг умумийлиги: кластер субъектларининг хусусий мақсадларидан ташқари глобал аспектдаги ягона мақсад атрофида бирлашувидир.

Умумий ўрта таълим мактабларида “Иқтисодий билим асослари” фанини ўқитишида ахборот коммуникация ва илғор педагогик технологияларни татбик этган ҳолда билим бериш, дарснинг жонли тарзда, қизиқарли бўлиши, ўкувчиларнинг билимини оширишда асосий омиллардан бири бўлиб ҳисобланади.

“Иқтисодий билим асослари” фанининг ўзига хос хусусиятларидан бири шуки, у ўкувчиларни мустақил ҳаётга тайёрлайди, иқтисодий саводхониликларини юксалтириб, солиқларни ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида тўлаш кўнкма ва малакаларини шакллантиради. Шунинг учун ҳам бугунги кунда иқтисодий таълимни амалга оширилишида таълим-тарбиянинг узвий ва узлуксизлиги катта аҳамият касб этади.

Иқтисодий таълимнинг асосий мақсади-ўқувчининг иқтисодий фаолият субекти сифатида қаралган ҳолда ўқувчиларнинг келажақдаги ҳаёт қобилиятларини ошириш ва бунинг учун иқтисодий фаолият тузилишини органиш, ундаги ўзининг ўрнини ҳис этиш, замонавий иқтисодий ҳулқ-атвор нормаларини, иқтисодий маданиятни эгаллаш, замонавий иқтисодий фикрлашни шакллантириш, меҳнат воситаларига ва натижаларига тежамкорлик муносабатини тарбиялашдаш иборатдир.

Содир бўлаётган инновацион жараёнларда таълим тизими олдидағи муаммоларни ҳал этиш учун янги иқтисодий ахборотларни ўзлаштирган, бу ахборотларни ўзлари томонидан баҳолашга қодир, зарур қарорлар қабул қилувчи, мустақил ва эркин фикрлайдиган ёшларга эҳтиёж мавжуд.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, иқтисодий билимларни тшакллантиришда умумий ўрта таълим мактабларда кластер асосида “Иқтисодий билим асослари” фанини ўқитишининг аҳамияти ва унинг ўрни мақсадларга эришиш имкониятини яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Ўзбекистоннинг Янги тараккиёт даврида таълим - тарбия ва илм - фан соҳаларини ривожлантириш чора - тадбирлари туғрисида”ги ПФ-6108 - сонли Фармони.
2. Мухамедов F.И. Педагогик таълим инновацион кластери: эҳтиёж, зарурат, натижа // “Халқ сўзи” 15 февраль 2019 йил. <http://xs.uz/uzkr/post>.
3. Usarov J. Using Teaching Methods for Development Student Competencies //International Journal of Progressive Sciences and Technologies. – 2019. – Т. 15. – №. 1. – С. 270-272.
4. Набиев F.А. Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларининг иқтисодий муносабатларга киришиш кўнинмаларини ривожлантириш технологиялари (“Иқтисодий билим асослари” фани мисолида) // п.ф.ф.д. (PhD) дис. авто. – Наманган. -2021.-51 б.

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДАГИ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

Тиркашова Гузал Бахромовна

Чирчик шаҳар Мактабгача ва мактаб таълими бўлими тасарруфидаги 26-сонли
умумий ўрта таълим мактаби директори

Аннотация: Мақолада умумтаълим мактаблари директорларининг
инновацион бошқарув фаолиятидаги педагогик шарт-шароитлари ҳамда
педагогик бошқарув тўхрисида фикр юритилиб, тавсиялар берилган.

Таянч сўз ва иборалар: Инновацион бошқарув, педагогика, детерминация,
таълим, бошқарув фаолияти, рефлексив-қадрият, индивидуал-психологик,
педагогик, инновацион фаолият, бошқарув фаолияти, индивидуал.

Аннотация: В статье рассмотрены педагогические условия и
педагогическое управление директорами общеобразовательных школ в
деятельности инновационного менеджмента и даны рекомендации.

Ключевые слова и фразы: Инновационный менеджмент, педагогическая,
детерминация, образование, управлеченческая деятельность, рефлексивная
ценность, индивидуально-психологическая, педагогическая, инновационная
деятельность, управлеченческая деятельность, личность.

Abstract: In the article, the pedagogical conditions and pedagogical management
of the principals of general education schools in the activity of innovative management
are discussed and recommendations are given.

Key words and phrases: Innovative management, pedagogical, determination,
education, managerial activity, reflexive value, individual-psychological, pedagogical,
innovative activity, management activity, individual.

Замонавий мактабда таълим сифати нафақат унда дарс берувчи ўқитувчилар, балки раҳбар ходимларнинг касбий инновацион бошқарув фаолиятига қай даражада тайёрлиги билан белгиланади. Касбий фаолият мазмуни, талаблари, характери ва йўналишларини такомиллашиб бориши мутахассислар тайёрлашга инновацион ёндашувларни талаб этмоқда. Раҳбарларининг бошқарув салоҳиятини инновацион фаолиятга йўналтириш тобора долзарб аҳамият касб этмоқда.

Сўнгги вақтларда бошқарувнинг турли тизимлари амал қилишида яна битта омилга – “инсон омили”га тобора қўпроқ аҳамият берилмоқда.

Шу билан бир вақтда таъкидлаб ўтиш лозимки, бошқарувдаги раҳбарлик фаолияти нафақат ташкилотнинг ривожланганлик даражаси билан, балки омилларнинг сезиларли равишдаги катта миқдори билан ҳам белгиланиб, улар орасида қуидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Бошқарилиши лозим бўлган ташкилотнинг тури, хусусиятлари, масалан,

ҳарбий, педагогик, ишлаб чиқариш ва илмий-тадқиқотчилик жамоалари раҳбарликнинг ҳар хил фаолиятларини талаб қиласи. Илмий жамоада самарали бўлган методлар ҳарбий жамоада самарасиз бўлади ва аксинча.

2. Бевосита ташкилот олдида турган вазифалар, масалан, навбатдан ташқари ёки тезкор вазифалар, бўлар қўпинча раҳбарлик фаолиятини одатдаги, навбати билан келадиган вазифаларни бажаришдагига қараганда ўзгартиришга олиб келади.

3. Ташкилот олдида турган вазифаларни бажариш шарт-шароитлари. Қулай, ноқулай ёки экстремаль шарт-шароитлар раҳбарликнинг мос ҳолдаги фаолиятий кўринишларини белгилаб беради.

4. Фаолият усуллари ва воситалари (индивидуал, жуфтликдаги ёки гурӯҳли) ҳам раҳбарлик фаолиятини детерминациялайди.

Бугунги кунда янгиланишга, ижодкорликкка, ўз-ўзини ривожлантиришга йўналтирилган инновацион мактаблар орасида илгариланма ривожланишнинг даражаси ва хусусиятлари бўйича учта ҳолатларнинг асосий оқимлари етарлича яққол даражада ажралиб туриб, улар орасидаги чегаралар баъзан шартли, билинмайдиган ҳолдадир.

- авангард, pilot мактаблар, мактаб-лабораториялар – барқарор ва тизимли инновацион фаолиятга эга бўлган мактаблар;
- тажриба-синов мактаблари – улар у ёки бу даражада таълим фаолиятининг янги моделлари (лойиҳалари, тизимлари)ни ишлаб чиқсан, қабул қилган ёки синовдан ўтказаётган ёхуд битта ёки бир нечта йўналишларда тажбаларни, синов ишларни олиб бораётган таълим массасаларидир;
- изланишли, йўналтирилувчи мактаблар – булар аниқ инновацион тенденцияга, янгиланишга ички интилишга, ўз қиёфасига ва мана шу қиёфани излаб топиш йўлларига эга бўлган таълим муассасаларидир.

Бошқарув фаолиятини инновацион ривожланишнинг тизим ҳосил қилувчи омил сифатида таърифланиши ижтиомий-инновацион ресурслар доирасида инсон, ташкилий ва бошқарув компонентларининг интеграцияланишидаги ролини, шунингдек, таълим муассасасининг педагогик жамоаси, бошқарув тизими ва ташкилий тузилмаси орасидаги хусусиятларнинг ўзаро боғлиқлигини тушунтиради.

Инновацион ўзгаришларни амалга ошираётган муассасада ўз-ўзини ташкил этиш жараёнларини секинлаштирувчи ёки уларни рағбатлантирувчи имкониятларни таъминлайдиган олдини олиш рефлексиясига эга бўлган раҳбар бўлиши лозим. Ўз-ўзини ташкил этиш таълим муҳитини ривожлантиришнинг қучли потенциали эканлигига қарамасдан, у ҳар доим ҳам ижобий натижаларни кафолатлайвермайди. Умумтаълим муассасалари учун педагогик жамоа инновацион фаолиятининг бошқарилувчан ўз-ўзини ташкил этиши мақсадга мувофиқдир. Айнан айтганда эса, фаолият муаммоси шундан бошланадики, формаль ташкил этиш доиралари ҳар доим раҳбар ва педагогик жамоа фаолиятида вариациялаш учун маълум бир диапазонни қолдириб, у мазкур ташкилот доирасида институциаллаштирилган “раҳбар-ходим” муносабатлари билан ёпилиши керак. Раҳбар бошқарув фаолиятини ўз индивидуаллигини ҳар хилда намоён қилиши

мумкин, лекин унинг турли хиллардаги шахсий сифатларини бошқарувнинг маълум бир фаолиятига келтириш мумкин.

Мана шунга боғлиқ ҳолда таъкидлаб ўтамизки, бошқарув фаолияти фаолиятга объектв талаблар ва раҳбарларнинг шахсий ўзига хосликлари орасидаги нисбатни акс эттиради. Бошқарув фаолиятини кўриб чиқишида урғу унинг шахсий сифатлар билан шартланадиган талабларга самарали мослашиш воситаси бўлиб саналадиган барқарорлигига қаратилади. Фаолият чегараларининг ўзгарувчанлиги, уларнинг ўзгариш тезлиги ва интенсивлиги раҳбарнинг шахсий сифатлари билан белгиланади.

Хозирги вақтда раҳбарлик фаолиятини таҳлил қилишга мурожаат қилувчи кўплаб – жамоавий, рақобатли, парциаль, рефлексив-қадриятли, функционал, интегратив, ситуациян, омилли ва тизимли ёндашувлар мавжуддир.

Раҳбар шахсининг ўзига хос хусусиятларини тадқиқ қилишнинг бошланиши жамоавий ёндашув билан боғлиқдир. Мазкур назариянинг асосий қоидалари қўидагилардан иборат:

- 1) раҳбар фаолиятнинг муваффақиятлилигини таъминловчи шахсий сифатларга эга бўлиши лозим;
- 2) бу сифатларнинг рўйхати аниқ лавозим учун белгиланиши мумкин.

Шунга кўра, А.И.Китов раҳбарнинг шахсий сифатлари тузилмасида тўртта кўйи тузилмани ажратиб кўрсатади: бошқарув қобилияти, сиёсий сифатлар, касбий сифатлар, ташкилотчилик сифатлари.

Жамоавий ёндашувга асосланадиган раҳбарларни баҳолашнинг типик тизимлари муҳим касбий, универсал қирраларни, ишбилармонлик, шахсий, ташкилотчилик сифатларининг тўпламига эга бўлади ва яхши маълум бўлган камчиликларга ҳам эгадир.

Айнан бошқарув фаолияти умумтаълим муассасасининг ижтимоий ресурслари компонентлари (ташкилий, бошқарув ва инсон ресурслари) орасида нисбатан мустақил, ўзаро кам боғланган оптимал алоқаларнинг ўрнатилишига ва кейинчалик умумий мақсадлар, манфаатлар асосида унинг қисмлари келишилган ва ўзаро боғланган яхлит, бутун тизим сифатила инновацион потенциалга айланишига ёрдам беради. Бундан ташқари, бошқарув фаолияти таълим муассасасини нисбатан тизим сифатида маълум бир бошқарув функцияларини бажаради:

- 1) унинг мувозанатини таъминлаб туришда муҳим роль ўйнайди;
- 2) таълим муассасасининг инновацион потенциалини долзарблаштиради.

Жамоавий ёндашувга мазмуни бўйича яқин ёндашув бўлиб рақобатли ёндашув ҳисобланади. Бу ёндашув раҳбарларда бошқа кишиларнидан фарқ қилувчи алоҳида (шахсий) хоссалар ёки умумий хоссаларнинг ривожланганлик даражалари мавжудлигини кўзда тутади. Бу ерда раҳбар шахси тузилмасида маъмурий-ташкилотчилик маҳорати, ахлоқий-этик хусусиятлар, ақлий сифатлар, касбий маҳорат, ижтимоий йўналтирилганлик, мотивация ажратиб кўрсатилади. Бу шахсий сифатларни излаш раҳбарлар ва бу категорияга мансуб бўлмаган кишилар гурухларини, турли хилдаги лавозим даражаларидаги муваффақиятли ёки муваффақиятсиз раҳбарлар гурухларини таққослаш йўли билан амалга оширилади.

Ҳамжамоавий, ҳам рақобатли ёндашув ташқи муҳитнинг ўзгармаслиги постулатини таъкидлайди ва фаолиятда раҳбар шахси ривожланишини чеклаб қўяди. Бу қоида мазкур ёндашувлар доирасида раҳбар шахсининг эталонли, идеал моделларини ишлаб чиқиши билан тасдиқланиб, улар ўз асосида статик, мослашиши мураккаб, одамнинг компенсаторлик имкониятларини эътиборга олмайдиган бўлади. Дж.Хант таъкидлаб ўтганидек, “идеал” раҳбарнинг абстракт моделлари қоидага кўра, энциклопедик билимларнинг ва мислсиз шахсий сифатларнинг мавжудлигини кўзда тутади ҳамда фақат реал раҳбарларнинг ўз-ўзини баҳолашларини пасайтиришгагина қобилдир.

Маҳсулдор бошқарув фаолиятини ўрганишга рефлексиф-қадриятли ёндашув тажрибалари шу ҳақида гувоҳлик берадики, бунда раҳбарларда фаолият жарёнида “Мен-концепция” фаолиятининг муаллифлик бошқарув тизими шаклланади ва ривожланади, бу тизим раҳбарларнинг тасаввурнида аниқ билим ва маҳоратни талаб қилувчи маълум бир ваколатлар билан таъминланган бошқарув субъекти сифатида ўзларини ҳис қилишларидан иборат бўлади. Мана шу концепцияга боғлиқ ҳолда раҳбар педагогик жамоа билан бошқарув фаолиятининг янада юқорироқ бўғинида маҳсулдор мулокотни ўрнатишга қодир бўлади.

Хулоса қилиб, шуни таъкидлаш лозимки: Умумтаълим мактаблари директорларининг инновацион бошқарув фаолиятидаги педагогик шартшароитлари самарали амалга ошириш орқали мақсадларга эришишига ҳам имконият яратади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli Farmoni.
2. Ахлидинов Р.Ш. Мактабни бошқариш санъати. –Тошкент, Фан, 2006. –304 б
3. Джураев Р.Х., Турғунов С.Т. Таълим менежменти. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Ворис, 2006. -264 б.
4. Ҳасанов Ж., Тўракулов Х.А., Алқаров Ш., Усмонов Н.Ў., Педагогика. – Т.: «Нашр», 2011.
5. Пўлатов Ш.П. Таълим менежменти, ёхуд таълим муассасасини илмий-методик бошқариш стратегияси. Ўқув-методик қўлланма. –Тошкент: Ёш куч, 2019. -592 б.

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INKLYUZIV TA'LIMNING ILK
BOSQICHLARI**

Sh.N.Ibadullayeva, R.O.Yorqulova

CHDPU Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi
CHDPU Logopediya yo'naliishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada siz O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limning ilk bosqichlari haqida ma'lumotga ega bo'lasiz. Inklyuziv ta'limning maqsad va vazifalar, O'zbekistonga kirib kelishi va inklyuziv ta'limga muhtoj bo'lgan bolalarni anqilash va ularga ta'lim tarbiya berish to'g'risida ma'lumotga ega bo'lasiz.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, mustaqil xarakat, o'ziga ishonchni orttirish, ochiq muloqot, qulaylik, sotsium, mustaqil ta'lim, jamiyat bilan aloqa, o'zaro hamkorlik, kommunikativlik, kompleks yondashish.

Abstract: In this article, you will get information about the first stages of inclusive education in the Republic of Uzbekistan. You will get information about the goals and objectives of inclusive education, its introduction into Uzbekistan and the identification and education of children who need inclusive education.

Key words: inclusive education, independent action, gaining self-confidence, open communication, convenience, society, independent education, communication with society, mutual cooperation, communicativeness, complex approach.

Inklyuziv –(inklyuziya-inglizcha [inclusion]- uyg'unlashish) hamkorlikdagi ta'lim, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida tan olingan.

Inklyuziv ta'lim tamoyillari: e'tirof etilish, ochiqlik, kommunikativlik, kompleks yondashish, moslashuvchanlik, qulaylik, qulay muhit, ta'lim klasteri sharoitida, bola ta'lim markazida, ochiq muloqot, hamkorlik.

Inklyuziv ta'lim bolaga nima beradi?

- o'qishga bo'lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi;
- o'zini barcha bolalar bilan bir xil his qila boshlaydi;
- yotsirash, yakkalanish kabi xusiyatlari yo'qoladi;
- o'z imkoniyatini o'zi kashf etadi;
- mustaqil harakatlanish, birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati yaratiladi;
- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi.

Inklyuziv ta'limning afzalliklari (bola va jamiyat manfaatlari doirasida):

- 1) bolada o'ziga ishonch ortadi;
- 2) tengdoshlar bilan muloqotga kirishadi;
- 3) jamiyat insonparvarlashadi;
- 4) sotsiumga erta moslashadi va qo'shiladi;
- 5) to'laqonli ta'lim va ijtimoiy tizim yaxshilanadi;
- 6) nogironlarning muammolari bartaraf etiladi.

Inklyuziv ta’lim O’zbekiston Raspblikasida ilk bor ekspemint loyihalar sifatida 2005-yildan boshlangan. UNICEF xalqaro tashkiloti loyihasi doirasida 2005-2007yilda O’zbekistonning Qoraqolpog’iston, Qashqadaryo, Andijon, Namangan, Surxondaryo va Toshkent viloyatlarida tajriba-sinov ta’riqasida ish olib borilgan, lekin u vaqtarda imkonyati cheklangan bolalar to’la-to’kis aniqlanib ta’limga jalb etilmagan. Shuning uchun ishni birinchi bo’lib, yuqorida sanalgan viloyatlarda inklyuziv ta’limga muhtoj bolalarni aniqlash bo’lgan. Birinchi vazifani o’rganish natijasida, o’rganishga O’zbekistonda ana shu mahsus ta’lim yo’nalishi bo’yicha yetkchi mutaxasislar, tibbiyot hodimlari jalb etilib, o’sha viloyatlarda ta’limga jalb etilmay qolgan bolalarni aniqlab chiqilgan. O’rganishlar natijasida 1400ga yaqin bolalar inklyuziv ta’limga muhtoj ekanligi aniqlangan. 1400 ta bolani ko’rib ularning sog’liklari haqida o’rganilib, 1-sinfga inklyuiv sinf tarzda o’tkizilishi mumkin bo’lgan bolalarni inklyuziv sinfga tayyorlash, qolganlarini esa mahsus maktab internatlarga joylashtirish ishlari amalga oshirilgan. Ana endi har bir shaxsda savol paydo bo’ladi, “Nima sabdan shuncha bola e’tibordan chetda qolib ketgan?”. Vaholanki, SSSR davrida ham, mustaqillik davrida ham “Majburiy ta’lim” degan qonun mavjud bo’lgan. Ta’lim to’g’risidagi qonunda “7 yoshdan boshlab barcha bolalar ta’limga qamrab olish kerak” degan qonun mavjud bo’lgan. Lekin uni amalga oshirish bo’yicha ish juda izchillik bilan olib borilmagan. Natijada bu bolalar maktab bilan qamrab olinmaganligini birinchi sababi: ota-onasini nogironligidan andisha qilib, nomus qilib bolalarini bekitgan. Ikkinchisi nogiron bo’lsa, albatta, internatda ta’lim olishi kerak degan qonun bor edi. Sog’lom bolalar orasida ular ta’lim ololmaydi degan tushuncha mavjud bo’lgan. Ota-onalar bo’lsa bag’ridan bolasini chiqargisi kelmagan, ya’ni internatdan chiqargisi kelmagan. Natijada bolalarning yoshi 9-10 yoshda bo’lsalar ham ularning savodi bo’lmasligi. Fayziyeva Ubayda Yunusovna va ularning hamkasblari inklyuziv ta’limga muhtoj bolalarni hammasini aniqlab, hamma viloyatlarda ularni inklyuziv ta’limga jalb qilish borasida ish olib borganlar. Ota-onasi rozi bo’lgan bolalar internatlarga jaylangan. Jami 800ta bolalar internatga jalb qilingan bo’lsa, shundan 300dan ortig’i inklyuziv ta’limga jalb etildi. ularning maktablarga joylashtirish borasida mutaxasislar maktab sharoitlari, imkonyatlarni hammasini o’rganib chiqib, talabga javob beradigan maktablarga bolalar joylashtirildi. Bu borada bolalar ham tibbiy tekshiruvlar, psixologlar bilan birgalikda ularning psixologik nuqtayi nazardan ularni o’rganib chiqib, agar maktablarga joylashtirilsa o’z tengqurlari bilan bir qatorda o’zlashtirib olish va ma’lumotlarni qabul qilish doirasiga qarab maktablarga joylashtirilgan. Bolalarning ota-onalari ham 1oylik mahsus kurslarda o’qitilgan, bunga sabab bolalarning ota-onalari ham tushiunishsin, ijtimoiy yordamga muhtoj bolalar ham sog’lom bolalarga o’xshab teng huquqli ekanliglari haqida. “Bola huquqlari to’risida kanvensiya”ni har bir maktabda, butun maktab o’quvchilarini bir joyga to’plagan holda, munozaralar uyushtirilgan maktab o’quvchilarini ham hamma teng huquqli ekanligini tushuntirishda keng ko’lamli ishlar olib borilgan, bundan tashqari maktab o’qituvchilarga ham seminarlar tashkil etilgan. Mana shu ikki yil mobaynida judayam kerakli bo’lgan ishlar olib borilgan. Har bir viloyatdan o’zining trenirlar mavjud bo’lgan, ular bilan maktab bilan ishlaydigan ma’sul shaxs bo’lgan. 1-sentyabrgacha mana shunday keng ko’lamli ishlarni qilib, 1-sentyabrdan o’uvchilarini maktabga olib chiqilgan. Ilmiy rahbarlar

ham buday bo‘lishlarini kutishmagan edilar. Maktab o‘quvchilari ularni mehrli ko‘zlar bilan kutib olib, ulardan o‘z yordamlarini ayamadilar.

Fayziyeva Ubayda Yunusovna ham mutaxasis sifatida “nogiron bolalar internatda tahsil olishi maqulroq” degan tushunchada bo‘lgan ekanlar va ko‘pgina bolalarni internatga joylashtirishga o‘ringan ekanlar. Lekin inklyuziv ta’limga olib chiqib bu qanday natija berishini kutish ham bu ularning oldiga qo‘yilgan katta vazifalardan biri deb hisoblagan ekanlar, natija a’lo darajada ekanligidan ma’mun bo‘lib ana o‘shada olingan sur’atlarni ham hozirgacha salab qolgan ekanliklarini ta’kidlab o‘tdilar. 2006-yili inklyuziv sinflarda natijalar qanday bo‘layotgani bilish maqsadida o‘rganishlar olib borildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, eshitmaydigan bola ham sog‘lom bolalar qatorida ular bilan birga o‘qib, gapiradigan darajaga kelganligi ko‘ringan. UNICEF tomonida har bir zaif eshituvchi bolaga implant o‘rnatilgan. Bu yutuqlarni bolalardagi o‘zgarishlarni ko‘rgan ota-onalar ham bolalarini internatga bermasdan, ommaviy mакtablarga chiqarib o‘qitgan. Maktabni bitirgan bolalar yuqori lavozimlarda ishlaydigan darajada bo‘lib bitirgan mакtabni.

Adabiyotlar:

1. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2022). Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta’limga tayyorlash. Pedagogik ta’lim innovatsyon klasteri, 1(1), 350-352.
2. Ibadullayeva, S. N., Masaliyeva, S. (2022). Inkluyziv ta’lim sharoitida maktabgacha yoshdagagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari. Inklyuziv ta’lim, 1(2), 111-113.
3. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Nogironligi bo‘lgan ota-onan qaramogida bo‘lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.
4. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Ta’lim klasteri sharoitida erta inklyuziyaga erishish kozlear implantli bolalar ijtimoiylashuvining eng optimal omili. Yangi O‘zbekistonda xalq ta’limi xodimlarini malakasini oshirishda zamonaviy yondashuvlar, 1(1), 55-65.
5. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Ta’limda tolerantlikka erishish kelajak o‘qituvchisini inklyuziv ta’limga tayyorlashga erishish sharti sifatida. Zamonaviy mакtabda va jamiyat aloqadorli, 1(1), 61-65.
6. Ibadullayeva, S. N., Jurayeva, Z. (2021). Kar va zaif eshituvchi o‘quvchilarni inklyuziv ta’limga tayyorlashda korreksion mashg’ulotlarning ahamiyati. Inklyuziv ta’limning dolzarb masalalari, 1(1), 35-70.
7. Sh.N.Ibadullayeva magistrlik dissertasiya “ Ta’lim klasteri asosida inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirishning samarali omillarini aniqlash”2022 y.
8. Ibadullayeva, S. N. (2023). Qualified practice period in preparing future special teachers for professional activity. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 12, 13-16.
9. Ibadullayeva, S. N. (2023). Pedagogical Practice in the Process of Complex Preparation of Students for Professional Activity. Journal of Pedagogical Inventions and Practices, 20, 9-12.

10. Ibadullayeva, S. N. (2023). Bo'lajak maxsus pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda malakaviy amaliyot davri. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 14, 347-350.

11. Ibadullayeva Sh.N. Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak maxsus pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning mexanizmlarini takomillashtirish// Mug'allim hem uzliksiz bilimlendiru'. Ilmiy-metodikalыq jurnal 2023. 2/1.105-110 b.

**INKLYUZIV TA'LIMGA YESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI
NUTQIY JIHATDAN TAYYORLASHDA YAKKA MASHG'ULOT
O'QITUVCHISI FAOLIYATINING AHAMIYATI**

Sh.N.Ibadullayeva, D.F.O'tkirova

CHDPU Maxsus pedagogika kafedrasи o'qituvchisi

CHDPU Surdopedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotation. Ushbu maqolada kar va zaif eshituvchi bolalar nutqi ustida ishlashga mo'ljallangan yakka mashg'ulotlarning mazmuniga oid ilmiy va amaliy xulosalar keltirib o'tilgan. Asosan, o'quv materialini o'zlashtirish uchun lug'atni egallashda zarur bo'lgan eshitish va tovushlar talaffuzi mashqlarining ta'siri ochib berilgan. Lug'atning yetarli shakllanishi inklyuziv ta'limda o'qish uchun muhim omil ekanligi e'tirof etilgan.

Kalit so'zlar: karlik, zaif eshituvchilik, nutq, nafas, ovoz, lug'at, mashg'ulot, ekran, inklyuziv ta'lim.

Abstract. This article presents scientific and practical conclusions about the content of individual classes designed to work on the speech of deaf and hard of hearing children. Basically, the effect of listening and sound pronunciation exercises, which are necessary for mastering the learning material, is revealed. Adequate vocabulary building has been recognized as an important factor for reading in inclusive education.

Key words: deafness, hard of hearing, speech, breath, voice, vocabulary, training, screen, inclusive education.

Rivojlanishida muammolari bo'lgan yoshlar orasida eshitishida muammolari bo'lgan kar va zaif eshituvchi bolalar mavjud bo'lib, ular maxsus o'quv reja, o'quv dasturlari asosida maktab ta'limini egallaydilar. Ular uchun ta'lim maxsus korreksion yo'naltirilgan pedagogik jarayon asosida tashkil etilib, defektologik ma'lumotga ega mutaxassislar tomonidan olib boriladi.

Kar va zaif eshituvchi bolalar maktablarining maqsadi o'quvchilarning so'zlashuv nutqini rivojlantirish zamirida ularga o'quv rejada ko'zda tutilgan o'quv fanlari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar berish, kasbga yo'naltirish, o'quvchilarda ijtimoiy-hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish.

Kar va zaif eshituvchi bolalar maktablarida o'quvchilar fan asoslarini o'quv fanlari bo'yicha darslarda o'rgansalar, tarbiyaviy mashg'ulotlar jarayonida o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlaydilar. Mazkur o'quvchilarning nutqi ustida ish boshlang'ich sinf davrida puxta va tizimli olib borilsa, 5-6-sinflarda o'quv fanlarini samarali egallashga tayyor bo'ladilar. Bundan tashqari mazkur toifa bolalar labdan o'qishni hamda yozma nutq me'yorlarini to'liq egallasalar inklyuziv ta'lim muhitiga ham tayyor bo'lishlari mumkin. Ayniqsa, implant o'rnatilgan kar bolalarning sog'lom bolalar qatorida uyg'un ta'lim olish imkoniyati kengroqdir.

Sog'lom bola ilk rivojlanish davrida ijtimoiy munosabatlar dunyosiga kirib boradi. Yaqin odamlar bilan muloqotda bo'lishi orqali asta-sekin xulq-atvor me'yorlarini

o‘rganadi. Lekin bu davrda uning harakatlari anglanmagan bo‘ladi. Asta-sekin bolaning ichki dunyosi shakllanadi. Bolaning kattalar bilan munosabat shakli o‘zgaradi, atrof-muhitdagi narsalar dunyosiga kirib boradi va shu asosda predmetli faoliyatni o‘zlashtiradi. Ana shu predmetli faoliyat asosida bola kattalar bilan muloqotga kirishadi, predmetlarning obrazi bilan bog‘liq ravishda atrof-muhitni o‘rganadi. Kar va zaif eshituvchi bolalarga ushbu imkoniyatni yakka mashg‘ulot o‘qituvchilari kengroq va samaraliroq ta’minlab beradi. Chunki ular o‘quvchilarning nutqiy nafasi, ovozi, tovushlar talaffuzi ustida ishlarni tizimli olib boradilar. Har bir tovushni qo‘yish va mustahkamlash kabi vazifalarni amalga oshiradilar.

Eshituv sezgisining shikastlanganligi kar va zaif eshituvchi bolalarda nutqni eshitish, ma’no jihatini anglashni qiyinlashtiradi. Biroq ular ham jamiyatda yashaydi. Shuning uchun ularda atrofdagilar bilan muloqot qilish ehtiyoji tug‘iladi. Kar bola o‘z sog‘lom (eshituvchi) tengqurlariga nisbatan maktabgacha davrda juda tor va cheklangan muhitda muloqotda bo‘ladi. Bunga sabab kar bola so‘zlashuv nutqiga ega bo‘lmaydi. Lekin kar va zaif eshituvchi bola atrofdagilar bilan muloqotda o‘z «tili»ni yaratadi. Bu til oila miqyosida shartli qabul qilingan imo-ishoralaridan iborat bo‘lib, juda kambag‘al bo‘ladi va aynan shu bola bilan doimiy muloqotdagi kamchilikni tashkil qilgan shaxslar uchungina tushunarli bo‘ladi. Biroq oilada kar va zaif eshituvchi bolani so‘zlashuv nutqqa jalg qilishga katta e’tibor berilishi, bu bolaning atrofdagilar nutqini tushunishi uchun ijobjiy va unumli ta’sirini berishi mumkin. Aksariyat kar va zaif eshituvchi bolalar 7-9 yoshlarida na og‘zaki, na yozma ravishda bironta so‘zni bilmagan va o‘z ehtiyojini atrofdagilar bilan imo-ishoralar orqali qondirish imkoniyatigagina ega bo‘lgan holda maktabga keladilar. Ularning lug‘ati 4-6 ta so‘zdangina iborat bo‘ladi.

Kar va zaif eshituvchi bolalar maktablarida o‘quvchilarning nutqiy imkoniyatlarini rivojlantirishga mo‘ljallangan yakka mashg‘ulotlar pedagogik jarayonning asosiy shakli hisoblanadi. Afsuski aksariyat muassasalarda ushbu mashg‘ulotlarga 2-darajali mashg‘ulot sifatida qaralganligi sababli, har doim ham mashg‘ulot kutilgan natijalarni bermayapti. Ya’ni kar va zaif eshituvchi bolalar fanlarni o‘zlashtirish va atrofdagilar bilan muloqotga kirishish uchun yetarli ko‘nikma, malakalarga ega bo‘lmayaptilar. Shuning uchun quyida yakka mashg‘ulotlarni samarali va uslubiy jihatdan to‘g‘ri tashkil etish yuzasidan tavsiyalar keltiriladi.

Yakka mashg‘ulotlar o‘quvchilarda egallayotgan til tarkibida mavjud tovushlarni ovoz kuchaytiruvchi apparatlar yordamida yoki ularsiz eshitish, ko‘rish, teri-tuyush sezgilari orqali sezdirgan holda talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirishga hamda qoldiq eshitish idrokini rivojlantirishga hizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. U.Fayzieva. Eshitishida muammolari bo‘lgan bolalar ta’limi. Toshkent, 2011.
2. Zayseva G.L. Jestovaya rech daktiologiya. –M.: “Vlados”, 2004. – 191 s.
3. Zayseva G.L. Zachem uchit gluxix detey jestovoy rechi?//Defektologiya. 1995.

№ 2. – 47 s.

4. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2022). Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta’limga tayyorlash. Pedagogik ta’lim innovatsiyon klasteri, 1(1), 350-352.
5. Ibadullaeva, Sh. N., Masalieva, S. (2022). Inkluyziv ta’lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari. Inklyuziv ta’lim, 1(2), 111-113.
6. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2021). Nogironligi bo‘lgan ota-onan qaramogida bo‘lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.
7. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2021). Ta’lim klasteri sharoitida erta inklyuziyaga erishish kozlear implantli bolalar ijtimoiylashuvining eng optimal omili. Yangi O‘zbekistonda xalq ta’limi xodimlarini malakasini oshirishda zamonaviy yondashuvlar, 1(1), 55-65.
8. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2021). Ta’limda tolerantlikka erishish kelajak o‘qituvchisini inklyuziv ta’limga tayyorlashga erishish sharti sifatida. Zamonaviy maktabda va jamiyat aloqadorli, 1(1), 61-65.
9. Ibadullaeva, Sh. N., Juraeva, Z. (2021). Kar va zaif eshituvchi o‘quvchilarni inklyuziv ta’limga tayyorlashda korresion mashg‘ulotlarning ahamiyati. Inklyuziv ta’limning dolzARB masalalari, 1(1), 35-70.
10. Sh.N.Ibadullaeva magistrlik dissertasiya “ Ta’lim klasteri asosida inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirishning samarali omillarini aniqlash”2022 y.
11. Ibadullaeva Sh.N. Pedagogik amaliyot jarayonida bo‘lajak maxsus pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning mexanizmlarini takomillashtirish// Mug‘allim hem uzliksiz bilimlendiruо‘. Ilimiy-metodikalыq jurnal 2023. 2/1.105-110 b.
12. Ibadullaeva Sh.N. Pedagogik amaliyot talabalarni kasbiy faoliyatga kompleks tayyorlash jarayonida// Mug‘allim hem uzliksiz bilimlendiruо‘. Ilimiy-metodikalыq jurnal 2023. 3/3.156-161 b.

Sh.N.Ibadullayeva, S.Ye.Boqieva

CHDPU Maxsus pedagogika kafedrasи o‘qituvchisi

CHDPU Surdopedagogika yo’nalishi 2-kurs talabasi

Annotation. *Ushbu makolada oliy talimda talabalarning akademik-ijtimoiy traektoriyasini samarali tashkillash maqsadida didaktik va psixologik imkoniyatlarini alohida o‘rganish, amaliy klinikmalar va o‘kuvchilarga to‘g‘ri yondashishlar yoritilgan.*

Kalit suzlar: *maxsus pedagogika, individual kasbiy kompetensiyalar, didaktik va psixologik imkoniyatlar, differensiyalashgan.*

Abstract. *In this article, special study of didactic and psychological possibilities, practical skills and proper approach to students are highlighted in order to effectively organize the academic and social trajectory of students in higher education.*

Key words: *special pedagogy, individual professional competencies, didactic and psychological capabilities, differentiated.*

Pedagogik amaliyot mazmunini takomillashtirish, oddiy xisobotlar uchun mo‘ljallangan tizimdan, amaliy yo‘nalgan va kasbiy yo‘nalganlikni namoyon etishga motivatsiyalovchi jaaryonga o‘tish biz tanlagan muammoning bosh ilmiy mo‘ljali hisoblanadi. Shuning uchun maxsus pedagogika yo‘nalishida sifatli kadrlar tayyorlash imkonini beruvchi individual yo‘nalgan ta’limiy faoliyatni pedagogik amaliyot jarayonida tashkil etishning shakl va usullarini tanlashda oliy ta’lim pedagoglaridan kasbiy sezgirlik va pedagogik masuliyat taqozo etilyapti. Biz oliy ta’limda talabalarning akademik-ijtimoiy traektoriyasini samarali tashkil etishning didaktik hamda psixologik imkoniyatlarini alohida o‘rganish maqsadga muvofiq deb hisobladik. Chunki pedagogik amaliyot davrida talabalarning jarayonga psixologik tayyor bo‘lishi muhim shartlardan hisoblanadi. Pedagogik amaliyotda talabalar kasb egalari bilan, o‘zlashtirishi turlicha va o‘ziga xos individual hususiyatlarga ega hamda rivojlanishida muammolari bo‘lgan o‘quvchilar (maktabgacha yoshdagi bolalar) bilan muloqotga kirishadilar. Ushbu muloqot asosida ular kasbiy faoliyat modellarini bevosita o‘zlashtiradilar. Shuning uchun biz tadqiqot doirasida turli davlatlarning bu boradagi tajribalarini o‘rganishga e’tibor qaratdik.

Ma’lumki, oxirgi o‘n yillikda Angliya, Germaniya, Fransiya, Janubiy Koreya, Yaponiya va Amerika Qo‘shma Shtatlari va boshqa rivojlangan davlatlarning oliy ta’limida qo‘llaniluvchi kredit-modul tizimi mazmunan va shaklan takomillashtirildi. Jahon oliy ta’lim amaliyotida samarali va yetakchi tendensiya sifatida Yevropa yagona ta’lim muhitining Bolonya tizimi ustuvorlik qilmoqda. Hozirgi kunda jahon miqyosida kredit-modul tizimi keng qo‘llanilib kelinmoqda. Bunning bosh sababi zamonaviy,

innovatsion faoliyatga tayyor mutaxassisdan kasbiy kompetentlik va turli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish, jamoaviy harakatlanish va unda o‘zini namoyon etish, kasbiy va ijtimoiy axborotlarni mustaqil izlash, topish, olish, tahlil qilish, qayta ishlash, manzilli foydalanish, transformatsion vaziyatlarga moslashuvchanlik talab etilishidir. Sanab o‘tilgan kasbiy, shaxsiy, maxsus sifatlarga ega mutaxassisni tayyorlash esa, oliy ta’lim muassasalari oldida turgan dolzarb ijtimoiy-pedagogik masalalardandir.

Oliy ta’limda o‘qitishning kredit-modul tizimidan foydalanish sanab o‘tilgan jihatlarga ega kadrlarni tayyorlashda keng imkoniyatlar yaratadi. Kasbiy yetilish jarayonini qulaylashtirish va samaradorlashtirishda hamda mehnat bozorining o‘zgaruvchan ehtiyojlarini qoplashda mazkur tizim eng optimal mexanizm sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ya’ni kredit-modul tizimi oliy o‘quv yurtlari bitiruvchilarining akademik mobilligini ta’minlaydi. Kredit tizimining ahamiyati shundaki, akademik dasturlar mehnat bozori talablariga mos holda tuziladi. Ayniqsa, mustaqil ta’lim va amaliyotning alohida komponent sifatida ajratilishida ham talabalarni kasbiy faoliyatga erta tayyorlashni ko‘zda tutuvchi mexanizm ekanligini namoyon etadi.

Mazkur tizim doirasida o‘quv rejadagi fanlarning 50 foizi tanlov fanlariga ajratiladi. Bundan tashqari, ta’lim oluvchilarni o‘qitish va mehnat bozoriga kompleks tayyorlashga individual yondashiladi. Talabalar mustaqil ta’lim olishga maqsadli yo‘naltiriladi. Buning uchun oliy ta’limda nazariy va amaliy mashg‘ulotlar hamda pedagogik amaliyot integratsiyasini mazmunan ta’minlash maqsadida axborot muhiti taqozo etiladi.

Bo‘lajak maxsus pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning amaliy yo‘nalgan jarayonida individuallashgan va differensiallashgan yondashuvlardan foydalanish ta’lim muassasalarining muqobilligi, o‘quv-dasturiy hujjatlarning tizimlararo harakatchanligi, transformatsion ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga moslashuvchanligini oshiradi.

Pedagogik amaliyot jarayonida talabay yo‘nalgan pedagogik ta’sir instrumentlaridan foydalanish har bir kishi uchun teng ravishda ta’limni ta’minlash, intellektual, madaniy, ijtimoiy, ilmiy va texnologik salohiyatni shakllantirish va mustahkamlash, ta’lim sifatini takomillashtirish imkonini beradi. Bu tizimning oliy ta’limga joriy qilinishi subektlar faoliyatida shaffoflikni ta’minlash, korrupsiya holatlariga barham berish va oldini olish, o‘qitish-tarbiyalash sifatini oshirish, talabalarning haqqoniy potensialini yuzaga chiqarishga imkon beradi va ularni mustaqil o‘qib-o‘rganish, o‘z ustida ishlashga yo‘naltirish uchun zamin yaratadi.

Hozirgi kunda Yevropa kredit-modul tizimi qit’aning deyarli barcha oliy ta’lim muassasalarida qo‘llanilmoqda. Kredit-modul tizimida oliy ta’lim o‘qituvchisi va talabalarning hamkorlikda-bir chiziqda ish olib borishlari muhim omil sanaladi. Ushbu ta’limda o‘qituvchi talabalarning o‘zlashtirish jarayonini muvofiqlashtiradi, yo‘naltiradi va amaliy yo‘nalgan tarzda tashkil etadi, uzliksiz ravishda maslahat beradi, boshqaradi va tekshiradi. Talaba esa, o‘z o‘rnida akademik-ijtimoiy yo‘naltirilgan, kreativ yondashgan

holda mustaqil harakat qiladi. Asosiy e'tibor talabalarning mustaqil ta'lim olishiga, qaror qabul qilishiga, kreativ fikrlashiga, kasbiy kompetensiyalarni namoyon etishiga qaratiladi.

Adabiyotlar

1. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2022). Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash. Pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri, 1(1), 350-352.
2. Ibadullaeva, Sh. N., Masalieva, S. (2022). Inkluyziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari. Inklyuziv ta'lim, 1(2), 111-113.
3. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2021). Nogironligi bo'lgan ota-onan qaramogida bo'lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.
4. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2021). Ta'lim klasteri sharoitida erta inklyuziyaga erishish kozlear implantli bolalar ijtimoiylashuvining eng optimal omili. Yangi O'zbekistonda xalq ta'limi xodimlarini malakasini oshirishda zamonaviy yondashuvlar, 1(1), 55-65.
5. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2021). Ta'limda tolerantlikka erishish kelajak o'qituvchisini inklyuziv ta'limga tayyorlashga erishish sharti sifatida. Zamonaviy maktabda va jamiyat aloqadorli, 1(1), 61-65.
6. Ibadullaeva, Sh. N., Juraeva, Z. (2021). Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda korresion mashg'ulotlarning ahamiyati. Inklyuziv ta'limning dolzARB masalalari, 1(1), 35-70.
7. Sh.N.Ibadullaeva magistrlik dissertasiya “ Ta'lim klasteri asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning samarali omillarini aniqlash”2022 y.
8. Ibadullaeva Sh.N. Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak maxsus pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning mexanizmlarini takomillashtirish// Mug'allim hem uzliksiz bilimlendiru'. Ilimiy-metodikalýq jurnal 2023. 2/1.105-110 b.
9. Ibadullaeva Sh.N. Pedagogik amaliyot talabalarni kasbiy faoliyatga kompleks tayyorlash jarayonida// Mug'allim hem uzliksiz bilimlendiru'. Ilimiy-metodikalýq jurnal 2023. 3/3.156-161 b.
10. Ibadullaeva Sh.N. Bo'lajak maxsus pedagoglar uchun amaliyotning o'rni / “Ta'lim va tarbiya jarayonida shaxs kreativ qobiliyatini shakllantirishning dolzARB masalalari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Jizzax, 47-49 b.

**INKLYUZIV TA'LIMDA AXBOROT KOMMUNIKATSION
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'RNI VA
IMKONIYATLARI**

Sh.N.Ibadullayeva, S.J.Muvassarova

CHDPU Maxsus pedagogika kafedrasи o'qituvchisi

CHDPU Surdopedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada kar va zaif eshituvchi bolalar ta'limida AKT dan foydalanishning dolzarbliji xususida ma'lumotlar keltiriladi. Shuningdek, kar va zaif eshituvchi bolalar nutqini rivojlanirishda AKT dan foydalanishning imkoniyatlari sanab o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *kar va zaif eshituvchi bola, ta'lim, korreksiya, nutq, mashg'ulot, sifat, samaradorlik.*

Annotation. *This article provides information about the effectiveness of using ICT in the education of deaf and hard of hearing children. Also, the possibilities of using ICT in the development of speech of deaf and hard of hearing children are listed.*

Key words: *deaf and hard of children, education, correction, speech, training, quality, efficiency.*

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarning o'ziga xos ta'lim tizimi mavjuddir. Bu kabi ta'lim turlaridan biri inklyuziv ta'limdir. Bola rivojlanishidagi jismoniy yoki psixik nuqsonlardana qat'iy nazar unga umumiy sharoitda ta'lim olishni tashkil etish masalasi dolzarb sanalmoqda. Bunday bolalarning ijtimoiy kamchiligi bevosita birlamchi nuqsonga emas, balki ijtimoiy ehtiyojga bog'liq bo'ladi. Bu ehtyojni maxsus tashkil qilingan va o'ziga xos tarzda uyushtirilgan ta'lim usullari vositasida qondirish mumkin, ya'ni me'yorda rivojlanish sharoitida an'anaviy usullar bilan hal qilinadigan rivojlaniruvchi va ta'limiy masalalarning hal qilinishi o'ziga xos yo'llar, maxsus metodlar va vositalarning qo'llanishini ko'zda tutadi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim berish vositalarini ishlab chiqish hamma vaqt milliy va xorijiy maxsus pedagogikaning ajralmas yo'nalishi sifatida olib qaralgani tabiiy holdir.

Axborot texnologiyalarini milliy maxsus ta'limga joriy qilish masalasi nafaqat ijtimoiy-madaniy, balki kasbiy kontekstda ham dolzarb masalalardan biridir. Maxsus ta'lim tizimining rivojlanishida kompyuterning noyob instrumental imkoniyatlari ustida fikr yuritish hamda axborot texnologiyalarini milliy an'analar kontekstiga singdirish orqali inklyuziv ta'limga ta'sirini ham ta'kidlash joizdir. Axborot texnologiyalaridan foydalanish muammosi avvalam bor eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limining eng murakkab va o'ziga xos sohalaridan biri – nutqning talaffuz jihatini shakllantirish va korreksiyalash sohasiga tegishlidir. Zero, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan muktab va muktab-internatlarning o'quv rejasidagi o'quv fanlarini o'zlashtirishda nutq va talaffuzning rivojlanganlik darajasi muhim o'rinni egallaydi hamda bu masala maxsus ta'limda faoliyat olib boradigan barcha pedagoglar va

mutaxassilarning vazifalari doirasiga kiradi.

Shuning uchun ham XX asr davomida jahonning turli mamlakatlarida talaffuzni shakllantirish va korreksiyalashda nutqning akustik komponentlarini vizuallashtirish prinsipiga asoslangan yordamchi vositalarni yaratish ustida ish olib borildi. Mutaxassislarning uzoq yillar davom etgan ilmiy izlanishlari ovozli nutqning o‘zlashtirilishini osonlashtirishga, bolalar hozirgi va oldingi vaqt rejimida o‘zining nutqiy faoliyatini tahlil qilishi uchun ularga qo‘srimcha vizual vositani taqdim etishga qaratilgan. Jumladan, T.K.Korolevskaya, A.G.Ippolitova, O.I.Kukushkina, R.Ye.Levina, V.A.Minkovich, V.A.Razdolskiy, Ye.F.Rau, F.F.Rau, R.Potter, N.Green, W.Pronovost, A.Foursin, V.Ball va boshqalarning ilmiy izlanishlarida AKT ning kar va zaif eshituvchi bolalar mustaqil faoliyatini tashkil etishdagi imkoniyatlari olib berilgan.

AQSh va G‘arbiy Yevropada birinchi elektron-nurlanuvli naychalar paydo bo‘lishi bilan ovozli nutqni vizuallashtirish vositalarini ishlab chiquvchilar uchun yangi imkoniyatlar paydo bo‘ldi. Stokgolmda G.Fant, Keyptaunda R.Djilkom, Yaponiyada X.Sudzuki, T.Taxakasi ishlab chiqqan priborlar va qurilmalar ayniqsa mashhur bo‘ldi.

Nutqning talaffuz jihatini shakllantirish va korreksiyalashda qo‘llanadigan yordamchi vositalar bolada nutqning talaffuz jihatini normada shakllanish mexanizmlarining bog‘liqligiga asoslanadi. Ma’lumki, nutqning talaffuz jihatini o‘zlashtirish zaminida atrofdagilarni eshitib idrok etiladigan nutqiga taqlid mexanizmi yotadi. Atrofdagilarning og‘zaki nutqini idrok etish uchun zarur bo‘lgan sensor kanallarning saqlanganligi bolada nutqning talaffuz jihatini shakllantirish sharti hisoblanadi. Shunday qilib, eshitishida nkqsoni bo‘lgan bolalarning ta’lim sohasidagi alohida ehtiyoji yordamchi va o‘z xarakteriga ko‘ra o‘ziga xos ta’lim vositalari yordamida qondirilishi mumkin, zero ular nutqni eshitib idrok etishdagi yetishmovchilikni boshqa sezgilar hisobiga to‘ldirish imkoniyatiga ega.

Bolalar talaffuzidagi har xil buzilishlarni korreksiyalashda zarur bo‘lgan akustik nutq komponentlarini vizuallashtirish vositalariga qo‘yiladigan pedagogik talablar tizimi maxsus tashkil qilingan tadqiqotlar jarayonida asoslab berilgan. Talablar tizimiga quyidagilar kiradi:

- nutqning asosiy akustik komponentlarini vizuallashtirish;
- nutqning akustik tuzilishidagi asosiy komponentlarning pribor ekranida bola uchun axborot obrazlari ko‘rinishida aniq aks etishi;
- vizual tasvirning tovush sadosi tugaganidan keyin ham pedagog uchun qulay bo‘lgan har qanday vaqt davomida ekranda saqlanishi;
- ishonchli teskari aloqa (real vaqt rejimida interfaol o‘zaro aloqa);
- har qanday nutq elementidagi har qanday jaranglash namunalarini xotirada uzoq vaqt saqlash hamda ularning tahlilini o‘tkazish uchun zarurat tug‘ilganda ekranga chiqarish imkoniyatini ta’minlash.

Bu o‘rinda shuni ta’kidlash lozimki, qachonki ovozli nutqni vizuallashtirish tizimi bola uchun o‘z talaffuzini nazorat qilishning qo‘srimcha vositasi sifatida olib qaralar ekan, shundagina ushbu talablar ro‘yxati to‘liq bo‘la oladi. Bu kabi vositalar kar va zaf eshituvchi bolalarning inkyuziv ta’lim sharoitida o‘quv fanlarini egallashda o‘zining ijobiy ta’sirini beradi. O‘quvchilar o‘zlarining nutqini nazorat qiladilar. Lug‘at zaxirasini boytadilar.

Xulosa shuki, kar va zaif eshituvchi bolalarni inklyuziv ta'limga jalg etishda dasrlarning to'liq texnik va metodik ta'minoti o'quvchilar bilan differensal ishlashni tashkil etishda muhim shartlardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Djuraev R.X., soy M.N., Daniyarov B.X., Gayer T.V. Interaktivnyy kompleks v obrazovatelnom protsesse/ –T.: Sharы, 2001. -268 s. 17-b .
2. Begimqulov U. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. Ped.fan.dok. diss. avtoref. T.: 2007.-37 b.
3. Abduqodirov A.A., Smart-texnologiyasiga oid tushunchalar va uning asosiy tamoyillari.//Axborot ta'lim makonini takomillashtirishda axborot resurslari va texnologiyalari integratsiyasi: Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari. (15 aprel 2019 yil) – Toshkent.:TDPU, 2019.
4. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2022). Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash. Pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri, 1(1), 350-352.
5. Ibadullaeva, Sh. N., Masalieva, S. (2022). Inkluyziv ta'lim sharoitida mакtabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari. Inklyuziv ta'lim, 1(2), 111-113.
6. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2021). Nogironligi bo'lgan ota-onas qaramogida bo'lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.
7. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2021). Ta'lim klasteri sharoitida erta inklyuziyaga erishish kozlear implantli bolalar ijtimoiylashuvining eng optimal omili. Yangi O'zbekistonda xalq ta'limi xodimlarini malakasini oshirishda zamonaviy yondashuvlar, 1(1), 55-65.
8. Qodirova, F., Ibadullaeva, Sh. N. (2021). Ta'limda tolerantlikka erishish kelajak o'qituvchisini inklyuziv ta'limga tayyorlashga erishish sharti sifatida. Zamonaviy maktabda va jamiyat aloqadorli, 1(1), 61-65.
9. Ibadullaeva, Sh. N., Juraeva, Z. (2021). Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda korresion mashg'ulotlarning ahamiyati. Inklyuziv ta'limning dolzARB masalalari, 1(1), 35-70.
10. Sh.N.Ibadullaeva magistrlik dissertasiya "Ta'lim klasteri asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning samarali omillarini aniqlash"2022 y.

Norova Durdona Yutpulla qizi

CHDPU Maxsus pedagogika/logopediya yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada axborot nimaligi va u haqida tushuncha to‘liq o‘rganiladi, uning ta’rifi tahlil qilinadi. Jumladan axborotning manbalari haqida ham fikr-mulohazalar yuritilingan.*

Kalit so‘zlar: Axborot, manba, kompyuter, texnika, axborot tarmoqlari.

Abstract: *In this article, what is information and the concept of it is fully studied and its definition is analyzed. Including information about information sources.*

Keywords: *Information, resource, computer, technique, information networks*

Axborot o’zi nima?

Axborot(lotincha information-tushuntirish,xabar berish, xabar olish)-biror hodisa kishi faolyati yoki muayyan bilim haqidagi ma’lumotlar to’plamini ifodalaydigan fanning umumiyl tushunchalaridan biri hisoblanadi.Axborot inson sezgi organlari orqali tashqi dunyodan oladigan xabarlar mazmuni va ma’nosidir.

Axborot manbalarining uch toifaga ajratish mumkun. Tajribali foydalanuvchi turli xil axborot manbalarining bir nechtasini tanlaydi va zaruratga kura ulardan foydalanadi.

Birlamchi manbalar — bu asl manbalar bulib, ular axborotning izohlanishini nazarda tutmaydi. Bu tadqiqot hisobotlari, nutq matnlari, elektron xabarlar, qulyozmalar, fotosur’atlar, kundaliklar, shaxsiy maktublar, og‘zaki xikoya, intervyu yoki diplomatik xujjatlar bo‘lishi mumkin. Aksariyat holatlarda va ma’lum vaziyatlarda imkon qadar birlamchi axborot manbalaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Ikkilamchi manbalar- axborotni yetkazib beruvchilardir. Bu holatda axborot o‘zgarishi, taxlil qilinishi yoki umumlashtirilishi mumkin (masalan, ilmiy kitoblar, jurnallar, tanqidiy taxlil yoki ma’lumotlar talqini). Foydalanishga tavsiya etiladigan birlamchi manbalar ikkilamchi manbalarga nisbatan har doim ham o‘zida nufuzli yoki xolis axborotni saqlamaydi. Axborotni sub’ektiv baholash holatlarini, tekshirilgan ikkilamchi manbalardan foydalanib bartaraf etish mumkin. Ikkilamchi manba muayyan soha yoki ma’lum vaziyatdan kelib chiqqan holda belgilanishi mumkin.

Uchlamchi manbalar - bu tashkil etilgan va o‘zida birlamchi hamda ikkilamchi manbalardagi axborotni qayta ishlab, o‘zida mujassamlagan (masalan, referatlar, bibliografiya, turli qo‘llanmalar, ensiklopediyalar, ko‘rsatkichlar, xronologik jadvallar, ma’lumotlar bazasi va xokazo) manbalardir.

Inson manballari: Axborotni bevosita shaxslardan shaxsiy muloqot, suxbatlar, ekspert xulosalari va norasmiy muhokamalar orqali ham olish mumkun. Inson manbalari muayyan mavzular bo‘yicha qimmatli tushunchalar, tajribalar va taribalarni taqdim etish mumkun.

Raqamli manbalar: Bugungi raqamli asrda katta hajmdagi ma’lumotlarga onlayn platformalar, ma’lumotlar bazasi, veb-saytlar va itimoiy tarmoqlar orqali kirish

mumkun. Raqamli manbalarga onlayn maqolalar, bloglar, videolar, podkastlar, ijtimoiy tarmoqdagi postlar va electron kitoblar kiradi.

Axborot manbalari oliy darajadagi ma'lumotlarni toppish uchun xizmat qiladigan vositalar, adreslar va kanallardir. Bu manbalarning turlari juda keng, ularda ma'lumotlarni barcha sohalari uchun ixtiyoriy bo'lishi mumkun.

1. Asosiy manbalar:

-Asosiy manbalar belgilangan mavzuda birinchi qo'llaniladigan asosiy materiallar hisoblanadi. Bu manbalar tarixiy hujjatlar, asosiy ilmiy tadqiqotlar tashkil etadi.

2. Ikkinchi darajadagi manbalar:

-Ikkinchi darajadagi manbalar asosiy manbalardan olingan ma'lumotni ta'riflaydi va tafsir qiladi. Bu texnikumlar, entsiklopediyalar, tadqiqotlar, avvalgi aholilar tomonidan o'r ganilgan materiallar tahlili hisoblanadi.

3. Uchinchi darajadagi manbalar:

-Uchinchi darajadagi manbalar asosiy va ikkinchi manbalar bilan nomoskalardan ma'lumotlar jamlaydi. Ular lug'atlar, ko'rsatmalar va yordamchilar misol bo'lishi mumkun.

Axborot manbalari: -Gazetalar, jurnallar, radio va televizor to'plam shu turlar maxsus natijalarni taqdim etadilar. Ular bir qator mavzular, mamlakatlar, jamiyatlar haqidagi yangiliklar bilan birgalikda vaqtinchalik yetilayotgan kontent ko'rsatishadi. -Internetning rivojlanishi bilan, raqamli media ma'lumotlarga olib keladi. Ular veb-saytlar, bloglar, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn yangiliklar, podkastlar va striming xizmatlariga kiradi. -Ilmiy jurnallar, ilmiy maqolalar, sohalardagi disruptsiyon tarafidan rivojlangan tavsiyanomalar va boshqa rivojlanishlar, mavzular bo'yicha mutaxassis ma'lumotlarni taqdim etadi. -Davlat tashkiliy uch tomonlama kursatmalari mavzular bo'yicha ko'p miqdorda ma'lumotlarni taqdim etadi, jumladan iqtisodiy masalalar, sog'liqni saqlash, demografik axborotlar va siyosatni qamrib chiqadi. -Muhokama, suhbatlar, aynanlashuvlar, malakali va ekspertlar bilan suhbatlar eng avvalgi mo'jonlar, murojaatlar va mulohazalar mujassam bo'lishi mumkin. -Kutubxonalarda, arxivlarda kitoblar, qo'llanmalar, ovozli va multimedia manbalar, tarixiy, adabiy va madaniy sohalar bo'yicha ma'lumotlarni taqdim etadi. -Katta ma'lumotlar zamonida, ma'lumotlar xonasi va bazalar maqbul ma'lumotlar, statistika haqida ma'lumotlarni taqdim qilishi, tadqiqotlar, tahlil va qabul qilishga xizmatchi ma'lumotlarni olishga yordam beradi.

Axborotga kirishda va undan foydalanishda uning aniqligi va belgilangan maqsadga muvofiqligini ta'minlash uchun ehtiyyotkorlik zarur.

Ma'lumotlar turli manbalardan olinishi mumkin, masalan:

1. Nashrlar va kitoblar: kitoblar, jurnallar, maqolalar, ilmiy va ilmiyommabop nashrlar yozma shaklda taqdim etilgan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

2. Internet: veb-saytlar, bloglar, elektron resurslar, onlayn jurnallar va boshqa manbalarni o'z ichiga olgan zamonaviy axborot manbai.

Xulosa qilib aytganda axborot bizning shaxsiy, akademik va kasbiy hayotimizning ajralmas qismi hisoblanadi. Axborotning kelib chiqishi va xilma-xilligi tan olish odamlarga ongli qaror qabul qilish va asosli istiqbollarni shakllantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Toshtemirov R.A., Virtual haqiqat va uning insonga ta'siri, Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, Xalqaro ilmiy-metodik jurnal, 2-qism.
2. Toshtemirov R. A., (2023). Media education is an important factor in protecting young people from negative information. SCHOLAR, Multidisciplinary Scientific Journal, Volume 1, ISSUE 29, 2023, Pp 187–195.4.F

**BO'LAJAK DEFEKTOLOGLARDA AXBOROT-KOMMUNIKATIV
KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI**

Almardanova Yulduz G'ayrat qizi, Ataboyeva Dilbar Nematjonovna, Tavasharova

Nilufar Mirkomilovna, Xolboyeva Dilfuzা Abdusalom qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika: Logopediya yo'nalishi
4-bosqich talabalari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bo'lajak defektologlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish ahamiyati ochib berilgan. Xususan, axborot-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga oid tajribalar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: kompetensiya, kasbiy kompetentlik, motivatsiya.

Annotation: *This article reveals the importance of developing the professional competence of future defectologists. In particular, the experience of developing information and communication competence is outlined.*

Key words: competence, professional competence, motivation.

Dunyoda innovasion yondashuvlar asosida bo'lajak defektologlarning axborot-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan modernizasion didaktik tizimni takomillashtirish, metakompeten-siyalarini shakllantirish asosida mediasavodxonlikni tarkib toptirishning samarali shakl, metod va vositalarini ishlab chiqish bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu jihatdan talabalarda axborot-kommunikativ kompetentlikni kognitiv, motivasion, faoliyatga doir va kreativ darajalarga muvofiq rivojlantirishning nazariy-pedagogik jihatlarini aniqlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. San'at bilan bog'liqlikda talabalarning axborot-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish tadqiqotchilik faoliyati bilan bog'liq bo'lib, axborotlarga ishlov berish va ijod namunalarini yaratishda bo'lajak mutaxassislarning individual "ijodiy palitra"sinu tarkib toptirishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2017 yil 3 avgust kuni mamlakatimiz ijodkor ziyyolilari vakillari bilan o'tkazgan uchrashuvidan milliy madaniyatimiz, adabiyot va san'atimizni rivojlantirish bilan bog'liq dolzarb masalalar, ularni hal etish yo'llari, bu borada ijodiy uyushmalar va davlat tashkilotlari oldida turgan muhim vazifalar yanada teranlashdi.

Xalqimizning ma'naviy kamolotida ijodkorlarning xizmati beqiyos. Taraqqiyotimizning hozirgi bosqichida barcha sohalar vakillari qatori madaniyat va san'at ahlidan ham yanada faollik, yangi-yangi ijodiy g'oya va tashabbuslar bilan yashash, izlanish ruhi talab etilayotgani fikrimiz isboti desak mubolag'a bo'lmaydi.

Pedagog va talabaning ta'limiy faoliyatini zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalari asosida takomillashtirish ta'limni axborotlashtirishning asosiy bosqichlaridan biri hisoblanadi.

Bu jarayon zamonaviy pedagogika oldiga jamiyatni axborotlashtirish asosida rivojlanishning sifat jihatidan yangi bosqichida tezkor faoliyat yurituvchi va zamon talabiga tezkor moslashuvchan kadrlarni tayyorlashdek muhim vazifani qo'ymoqda. Bu

vazifa o‘z navbatida jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi hisoblanib, asosan ta’lim muassasalarini zamonaviy axborot-kommunikasiya texnik vositalari bilan ta’minlanishi hamda ta’lim oluvchilarning doimiy o‘sib borayotgan axborotlar oqimini tezkor qabul qilish va qayta ishlashga tayyorgarlik darajasiga bog‘liqdir.

O.Hayitov va N.Umarovalar klaster yondashuvi asosida kompetensiyalarni quyidagicha guruhashni taklif etishadi: axborotlar bilan ishslashga doir kompetensiyalar: axborotlarni to‘plash va tahlil etish, qarorlar qabul qilish; axborotlarni qayta o‘zgartirish; muvaffaqiyatga erishishga doir kompetensiyalar: rejalashtirish, faoliyatni tashkillashtirish, natijalarni tahlillash; insonlar bilan ishslashga doir kompetensiyalar: munosabatlarni boshqarish, komandada ishslash, atrofdagilarga ta’sir ko‘rsatish; o‘z-o‘zini takomillashtirishga doir kompetensiyalar: o‘z-o‘zini tekshirish, kasbiy o‘sish, innovasion mobillik.

Defektologlarda kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi:

- murakkab jarayonlarda; - noaniq vazifalarni bajarishda; - bir-biriga zid ma’lumotlardan foydalanishda.

Kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo‘la olishda kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis:

- o‘z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- yangi axborotlarni o‘zlashtiradi;
- davr talablarini chuqur anglaydi;
- yangi bilimlarni izlab topadi;
- ularni qayta ishlaydi va o‘z amaliy faoliyatida samarali qo‘llaydi.

Ko‘plab tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, defektoglarning kasbiy kompetentligida ham bir qancha kompetensiyalar o‘z aksini topadi. Bular: psixologik, metodik, informasion, kreativ, innovasion va kommunikativ kabilar shular jumlasidandir. Ular o‘zida quyidagi mazmunni ifodalaydi:

psixologik kompetentlik – kasbiy faoliyatda teran psixologik muhitni shakllantirish, soha vakillari, kasbdoshlar, kursdoshlar bilan ijobiy muloqotda bo‘lish, har xil noijobiy psixologik qarshiliklarni o‘z vaqtida anglash va uni bartaraf eta olish;

metodik kompetentlik – san’at va madaniyat ta’limi jarayonini metodik jihatdan adolatli tashkillashtirish, ta’lim turi va shakllarini, metod va vositalarni to‘g‘ri tanlash hamda maqsadga muvofiq qo‘llash;

axborot kompetentlik – bo‘lajak san’at va madaniyat xodimining kasbiy faoliyatida foydalanadigan axboriy jarayonida qo‘llaniladigan foydali ma’lumotlarni turli, maqsadli amallarni amalga oshirish va manbalardan oqilona foydalanish;

kommunikativ kompetentlik – bo‘lajak kasbiy soha va ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, hamkasblar va talabalar bilan samimiy muloqotda bo‘lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta’sir ko‘rsata olish;

innovasion kompetentlik – kasbiy jarayonni takomillashtirish, ta’lim va kasbiy malaka sifatini isloq qilish, kasbiy faoliyatining unumdorligini oshirishga oid yangi g‘oyalarni ilgari surish va ulardan amaliyotda samarali foydalanish;

kreativ kompetentlik – san’at va madaniyat sohasi faoliyatiga ijodiy, tanqidiy yondashish, o‘zining ijodkorlik qobiliyatlariga ega ekanliklarini ko‘rsata olish.

Sanab o‘tilgan kompetensiyalarni bo‘lajak defektologlarda rivojlantirish kompleks jarayon bo‘lib, uning mazmuni bitiruvchilarga qo‘yiluvchi malaka talablarida ham o‘z aksini topgan.

Defektologiya oliy ta’lim muassasalari talabalarida axborot-kommunikativ kompetentlikning rivojlanishi inson psixologiyasida muayyan o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. Axborot-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish jarayoni talabaning intellektual faoliyati rivojlanishi bilan ham bog‘liq. Intellektual ko‘nikmalar o‘zida xotiraning rivoji; idrok etishning rivoji; tasavvurlarning rivoji; diqqatning rivojini aks ettiradi.

Talabalarda motivasiya rivoji axborot-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga ta’sir etuvchi asosiy psixologik xususiyatlardan biri hisoblanadi.

E.G‘oziev va R.Asomovalarning tadqiqotlarida ta’kidlanganidek, motiv va motivasiya tizimi shaxsning faoliyati, muomalasi, xatti-harakatining ichki regulyatsiyasi funksiyasini bajarib, ehtiyojini qondirish, xohish-istak, ezgu niyat, orzu-tilak, mayl, hiss tuyg‘u, ustanovka, ideal, imon-e’tiqod, vijdon, maqsad qo‘ya olish va boshqalarni amaliyotda ro‘yobga chiqarishning bosh omili hisoblanadi.

Oliy defektologik ta’lim talabalarida axborot-kommunikativ kompetentlikning rivojlantirishning psixologik xususiyatlari talabalarning kasbiy faoliyatlarini amalga oshirishlarida innovasion g‘oyalarga boy shaxs sifatida shakllanishlariga muhim turtki vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pulatova, D. A. (2022). The use of ict in classes on the development of audio perception and formation of pronunciation in children with hearing impairments. Ijodkor o‘qituvchi, 2(19), 441-445.
2. Pulatova, D. A. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning o‘quv faoliyatiga motivatsiyasini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish. Экономика, 514-517.
3. Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., & Maxkamovna, M. D. (2022). Inklyuziv ta’limda kadrlar masalasi. O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(14), 834-842.
4. Azamkulovna, P. D. (2022). Bo‘lajak o‘qituvchi-defektologlarga ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borishni o‘rgatish kasbiy faoliyatga tayyorgarlik ko‘rish omili sifatida. Scientific Impulse, 1(5), 413-418.
5. Pulatova, D., & Boboxonova, M. (2023). Aktdan foydalanish jarayonida o‘qituvchi imkoniyatlarini maktab o‘quvchilari, talabalar va o‘qituvchilarni axborot bilan ta’minalash. Академические исследования в современной науке, 2(12), 78-86.
6. Pulatova, D. ., To‘raqulova, D. ., Mammadiyeva, D. ., & Abduvaxobova, N. . (2023). Inklyuziv ta’limning terminologik asoslari. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 60–62. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/yota/article/view/13970>
7. Pulatova, D., To‘raqulova, D. ., Najmuddinova, N. ., & Ikromova, F. . (2023). Inklyuziv ta’limda aktdan foydalanish. Бюллетень студентов нового

Узбекистана, 1(5), 84–86. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yota/article/view/14040>

8. Pulatova, D., To‘raqulova, . D., Saydalova, B., & Zuhriddinova, D. . (2023). Inklyuziv ta’limda imkoniyati cheklangan bolalarni saralash. Наука и инновация, 1(6), 80–82. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/14418>
9. Azamkulovna, P. D. (2023). Tendencies of organizing integrated education in higher education. Science and Innovation, 2(5), 237-243.

**TA'LIM KLASTERI ASOSIDA INKLYUZIV TA'LIMGA BOLALARINI
TAYYORLASHNING KOGNITIV METODLARI**

Bozorova Umida Abdikaxorovna, Bozorova Gulchexra Rasulbayevna, Shermatova

Zulfizarxon Muxammadjon qizi, Shoraximova Fotima Mirsoatovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika: Logopediya yo‘nalishi 4-bosqich talabalari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lif klasteri asosida inklyuziv ta'limga bolalarini tayyorlashning kognitiv metodlari va uning ahamiyati ochib berilgan. Xususan, maktabgacha ta'lif tizimini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlariga oid tajribalar bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *ta'lif klasteri, inklyuziv ta'lif, maktabgacha ta'lif, metakognitiv bilimlar*

Annotation: *This article reveals cognitive methods of preparing children for inclusive education based on an educational cluster and its significance. In particular, the experience of priority areas for the development of the preschool education system is outlined.*

Key words: *educational cluster, inclusive education, Preschool education, metacognitive knowledge*

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda maktabgacha ta'lif tashkilotlari faoliyatini monitoring qilish, pedagog kadrlarning malakasini oshirish, tarbiyalanuvchilarda shaxsiy fazilatlarni tarkib toptirish, maktabgacha ta'lif sohasida bolalar qamrovini oshirish bo‘yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirildi. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta'lif va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonunida maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lif va tarbiya berishning muqobil shakllarini yaratish, maktabgacha bo‘lgan yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish maqsadida zamonaviy innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etish kabi muhim vazifalar belgilangan. Shuningdek, maktabgacha ta'lif sub'ektlari ehtiyojlarining qondirish, har jihatdan maktabgacha yoshdagi bolalarning qobiliyatlari, iste'doddari, ichki imkoniyatlari, o‘ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini rivojlantirish vazifalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lifda metakognitiv metodlarni qo‘llash asosida bolalarni maktabga tayyorlash, tarbiyalanuvchilarning intellektual, estetik, jismoniy, ma’naviy rivojlanishini ta‘minlashning nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish hamda ta'lif sifati va samaradorligining uyg‘unligini ilmiy jihatdan asoslovchi takliflarni ishlab chiqish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ta'lif klasteri asosida maktabgacha ta'lif tashkilotlarida didaktik jarayonlarni takomillashtirish o‘sib kelayotgan yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarishning eng muhim sharti hisoblanadi, shuningdek o‘quv-tarbiya jarayonida ta'lifning innovatsion shakllari va usullarini qo‘llashga ko‘maklashadi.

Ta'lim klasteri asosida maktabgacha ta'lim tizimiga xodimlarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, tanlab olish va rivojlantirishga mutlaqo yangi yondashuvlarni joriy etish zarurati mavjud.

Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari quyidagilardir:

maktabgacha ta'lim sohasidagi me'yoriy-huquqiy bazani yanada takomillashtirish;

maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish;

bolalarni sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish ko'lamini oshirish, undan teng foydalanishi imkoniyatlarini ta'minlash, mazkur sohada davlat-xususiy sherikchilikni rivojlantirish;

maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

maktabgacha ta'limni boshqarish tizimini takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini moliyalashtirishning shaffofligi va samaradorligini ta'minlash;

maktabgacha ta'lim tizimiga xodimlarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, tanlab olish va rivojlantirishga mutlaqo yangi yondashuvlarni joriy etish;

maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni sog'lom va balanslashtirilgan oziq-ovqat, sifatli tibbiy parvarish bilan ta'minlash.

Ta'lim klasteri bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalari davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamda ularning muqobil turlarini tashkil etishda, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etish va boshqarishda jahon tajribasini amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalariga ega bo'lgan rahbarlarga ehtiyoj mavjudligini ko'rsatdi.

Ta'lim klasteri tuzilmaviy hamkorligida O'zbekiston Respublikasida yangi ko'rinishdagi maktabgacha ta'lim tizimini yaratish, Davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamda ularning muqobil turlarini tashkil etishning pedagogik-psixologik xususiyatlaridan oqilona foydalana olish, maktabgacha ta'lim tizimiga taalluqli innovatsion texnologiyalarni hayotga tatbiq etish malakalariga ega kadrlar tayyorlashga erta va samarali erishiladi.

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti Chirchiq shahar 30-sonli ko'p tarmoqli maktabgacha ta'lim tashkilotini tayanch obekt sifatida tanlagan holda klasterli hamkorlikni yo'lga qo'ygan. Ushbu hamkorlik loyihasi doirasida maktabgacha ta'lim sifatiga quyidagicha yondashilmoqda:

1) sifatli o'quv jarayonini tashkil qilishda pedagog kompetensiyasini rivojlantirish;

2) ta'lim sifatini ta'minlashda zamonaviy yondashuvlarining asosiy negizi - turli xil boshqaruv, innovatsiya va axborot texnologiyalarini ta'limga joriy etishda pedagogning layoqatini oshirish;

3) ta'lim-tarbiya sifatining mahsulasi – natijani qo'lga kiritish va boshqalar.

4) MTTlarda pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanganligi bois uning natijasi jamiyat manfaatlari bilan bog'liq holda qaralishi lozim. Shu sababli har bir MTT pedagogi faoliyati bola shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan bo'lishi zarur.

5) Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy o‘zvyligini (ketma-ketligini) ta’minlashi, bir avlod tajribasini ikkinchi avlodga o‘tkazishga qaratilishi, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashi lozim.

Abu Nasr Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida keltirilgan bosh g‘oya, ya’ni: “... faqat ilm va bilimlar jamiyatni rivojlantirishi, davlatni taraqqiy ettira olishi mumkinligi¹”, to‘g‘risidagi g‘oyasiga monand ravishda sifatli ta’lim boshqaruvini amalda joriy etish talab etiladi. Demak, bugungi kunda jahon andozalariga tenglashtirilgan ta’lim sifat tizimi asosida mutaxassislar tayyorlashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Tajriba-sinov ishlari asosida maktabgacha ta’lim tashkilotinng zamonaviy vazifasi sifatida quyidagilar ajratib olindi: o‘z xaq-huquqlarini taniydigan, o‘z kuchi va imkoniyatlarini anglagan, atrofda sodir bo‘layotgan voqeа va hodisalarga mustaqil munosabat bilan yondashgan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg‘un xolda quradigan erkin, har jihatdan barkamol insonlarni tarbiyalash lozim. Shu jihatdan olganda, barkamol insonni tarbiyalash avvalo, pedagoglardan ulkan mahorat va mas’uliyatni talab qiladi. Ustozlik mahorati va pedagoglik san’atining tayyor andozasi yoki qolipi mavjud emas. Ushbu san’atni egallash uchun insondan katta kuch, ijodkorlik va ko‘p yillik tajriba talab etiladi. Shu sababli maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarni maktabga tayyorlashda didaktik jarayonga metakognitiv metodlarni qo’llash va pedagogik tizimni oqilona tashkil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha tayyorlov yoshidagi bolalarning intellektual sohasini tadqiq qilgan M.A. Xolodnaya mental qobiliyatlarning shakllanishida uch bosqichni ajratib ko‘rsatadi: [1]:

- Kognitiv bilim (tajriba) — mental tarkib, ya’ni qabul qilinayotgan axborotlarni tizimlashtiruvchi, ularni interpretatsiyalovchi va idrok qiluvchi bosqich;
- Metakognitiv bilim — intellektual faoliyatni boshqarishda bevosita va bilvosita qabul qilingan axborotlarni qabul qilish, boshqarish (regulyatsiya qilish). Metakognitiv bilim bevosita qabul qilingan axborotlar ustidan intellektual nazorat olib borishni ta’minlaydi va u metakognitiv bilimlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.
- Intensional bilim (tajriba) — intellektual moyilliklarni yo‘naltiruvchi mental tarkib.

Yuqorida bildirilgan fikrlardan kelib chiqib, shuni ta’kidlash mumkinki, maktabgacha ta’lim pedagogikasi maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim uzviyligini davom ettiruvchi metakognitiv ta’limni zamonaviy maktabgacha ta’lim muassasalarida tashkil qilishni inobatga olishi zarur. Maktabgacha ta’limda variativlik asosida o‘sib kelayotgan yosh avlodni hayotning ijtimoiy-iqtisodiy sohalariga ko‘nikuvchanligini shakllantirish orqali fikr-mulohazali shaxslarni yetishtirish holatini vujudga keltiradi. Maktabgacha ta’limda metakognitiv bilimlarni shakllantirishga yo‘naltirilgan moslashuvchan ta’lim berish bolaning kattalar bilan muloqoti davomida insonparvarlikka asoslangan sub’ektlik darajasining belgilanishi bilan o‘lchanadi. Bu esa, maktabga bolalarni samarali tayyorlash imkoniyatini kengaytiradi.

¹ Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. –Тошкент: Ўқитувчи, 1998.-43-бет.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Pulatova, D. A. (2022). The use of ict in classes on the development of audio perception and formation of pronunciation in children with hearing impairments. Ijodkor o‘qituvchi, 2(19), 441-445.
- 2.Pulatova, D. A. Eshitishda nuqsoni bo ‘Igan bolalarning o‘quv faoliyatiga motivatsiyasini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish. Экономика, 514-517.
- 3.Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., & Maxkamovna, M. D. (2022). Inklyuziv ta’limda kadrlar masalasi. O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(14), 834-842.
- 4.Azamkulovna, P. D. (2022). Bo‘lajak o‘qituvchi-defektologlarga ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borishni o‘rgatish kasbiy faoliyatga tayyorgarlik ko ‘rish omili sifatida. Scientific Impulse, 1(5), 413-418.
5. Pulatova, D., & Boboxonova, M. (2023). Aktdan foydalanish jarayonida o‘qituvchi imkoniyatlarini maktab o‘quvchilari, talabalar va o‘qituvchilarni axborot bilan ta’minlash. Академические исследования в современной науке, 2(12), 78-86.
- 6.Pulatova , D. ., To‘raqulova, D. ., Mammadiyeva, D. ., & Abduvaxobova, N. . (2023). Inklyuziv ta’limning terminologik asoslari. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 60–62. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/yota/article/view/13970>
- 7.Pulatova, D., To‘raqulova , D. ., Najmuddinova , N. ., & Ikromova, F. . (2023). Inklyuziv ta’limda aktdan foydalanish. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 84–86. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yota/article/view/14040>
- 8.Pulatova, D., To‘raqulova, . D., Saydalova, B. ., & Zuhriddinova, D. . (2023). Inklyuziv ta’limda imkoniyati cheklangan bolalarni saralash. Наука и инновация, 1(6), 80–82. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/14418>
- 9.Azamkulovna, P. D. (2023). Tendencies of organizing integrated education in higher education. Science and Innovation, 2(5), 237-243.

**INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA
TIZIMLILIKNING O'RNI VA AHAMIYATI**

Abduraxmanova Nargiza Abdurashidovna, Abidova Dilbar Qobil Qizi,

Zakirova Feruza Tulkunovna, Alimkulova Nigoraxon Ilxomjon Qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika:Logopediya yo'nalishi 4-bosqich talabalari

Annotation: *Ushbu maqolada matematika fanini o'qitishda tizimlilikning o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Xususan, matematika fanini o'qitishga oid tajribalar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lif, tarbiya, tafakkur, tizimlilik, maqsad, vazifa, o'quv fani, o'qituvchi, tajriba.*

Abstract: *The article emphasizes the importance of systematization in the development of students' thinking when teaching mathematics. In particular, the experience of teaching mathematics is described.*

Key words: *education, upbringing, thinking, systematization, villages, task, subject, teacher, experience.*

Bugungi kunda zamonaviy uzuluksiz ta'lif oldiga ta'lif va tarbiya sifatini oshirish, fan asoslarini puxta o'qitishning yuqori ilmiy darajasini ta'minlash vazifasi qo'yilgan. Ushbu vazifa o'qitish usullarini takomillashtirish orqali o'quvchilarning fanlarga oid bilimlarini rivojlantirishni hamda o'zlashtirgan bilimlarni amaliyotda samarali qo'llash ko'nikmalarini intensiv shakllantirishni ko'zda tutadi. Har qanday pedagogik jarayon ta'lif oluvchining shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlari ko'لامi darajasida tashkil etilsagina, u sifatli ta'lif mezonlariga asoslangan hisoblanadi. Sifatli ta'lif mezonlari umumiy o'rta ta'limga qanchalik xos bo'lsa, to'liq ma'noda inklyuziv ta'limga ham dahldordir.

Bugungi kunda aksariyat umumta'lif maktablarida rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarning mavjudligi sir emas. Bu kabi bolalar bilan individual ishlash fidoiy o'qituvchilar zimmasiga yuklanib kelinmoqda. Shu bois 2024-2025- o'quv yilida rejalashtirilayotgan inklyuziv sinflarining ochilishiga oid ma'lumotlar biz o'qituvchilarning amaliyotda erishgan yutuqlarimizni ommalashtirishga ehtiyojni yuzaga keltirdi. Quyida o'quvchilarga matematikani o'qitishga oid metodik ko'rsatmalar sanab o'tiladi.

Bizning amaliyotimizda turli toifadagi o'quvchilarning matematik faoliyati bolalar tomonidan tabiiy va ijtimoiy olam manzarasini faol, avvaldan xohlab, ongli o'zlashtirish yo'li bilan matematik tajribani shakllantirish va o'zgartirishga qaratilgan faoliyat sifatida ko'rib chiqiladi. Ishda o'quvchilarning bu faoliyati predmetli-amaliy, o'yin, mehnat, nutqiy faoliyatga, shuningdek o'quv faoliyatiga asoslanadi. Matematik materialdan foydalanishga asoslangan faoliyat, boshqa predmetlarga asoslangan materialga nisbatan,

noma'lumning va olingen natijaning ko'proq darajada aniqligi bilan ajralib turishi tajriba asosida isbotlangan.

L.S. Vigotskiy ta'kidlaganidek, maktabgacha yoshdagi bola uchun fikrlash ko'rini turgan aloqalarni anglash demakdir, maktab o'quvchisi uchun esa bu o'z tasavvurlarini anglashdir. Matematik rivojlanish davomida, nafaqat muayyan tasavvurlar va tushunchalar shakllanadi, balki ramziy (simvolik) strukturalar ham shakllanadi. Shuning uchun aqliy rivojlanish jarayoniga nisbatan yondashuvlarni aniqlashtirib, uning bosh yo'nalishlarini ajratib olish g'oyat muhim. Tajribamiz davomida bolalarning aqliy rivojlanishiga oid turli nazariyalar va tadqiqot dasturlarini o'rganib chiqdik va bu bizga mazkur psixologik-pedagogik hodisani zamonaviy yondashuvlar nuqtai nazaridan anglash, boshlang'ich sinflarda turli imkoniyatlari o'quvchilarga matematika o'qitish yo'llarini aniqlab olish imkonini berdi. Matematikani o'qitish jarayonida vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishi masala shartiga kiritilgan barcha holatlarni hisobga olish zarurligi bilan bog'liq. Bilish faoliyati bolalarning matematik ta'limida yetakchi o'rni tutadi. Bunda ta'lim va bilish jarayonlari o'zaro ajralmas ekanligiga e'tibor qaratish lozim. Bilish faoliyati predmetli faoliyatdan natijasining o'ziga xosligi bilan ajralib turadi, ya'ni bunda ob'ekt, uning xususiyatlari, uning asl borlig'i, mohiyati (ob'ektning o'zi o'zgarmagan holda) o'z aksini topadi. Ilmiy bilishda ob'ekt modifikatsiyasi ob'ektning muhim xususiyatlarini anglashning asosiy shartidir. Bu jarayon bilim olishning o'z vositalariga ega bo'lgan predmetli-bilish faoliyatida amalga oshiriladi. Yangi bilimlarni olishga bo'lgan ehtiyoj bunday faoliyatga turtki beruvchi motiv vazifasini o'taydi. Yangi bilimlarni olishga bo'lgan ehtiyoj esa boshqa faoliyat (mehnat, o'yin va h.k.) ehtiyojlari evaziga rag'batlantiriladi. Bilish faoliyati komponentlarining shakllanishini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarda bilish motivi va bilish jarayonining yo'naliganligi predmetli faoliyat ehtiyojlariga bog'liq bo'lsa, katta yoshdagi o'quvchilarda bilish faoliyati mustaqil maqsad qo'yish jarayoni sifatida ajralib chiqadi.

Shunday qilib, biz nogironligi bo'lgan bolalar rivojlanishining senzitiv davrida matematika ta'limi naqadar katta va alohida o'rni tutadi deb hisoblaymiz. Bolaning matematika ibtidolari to'g'risidagi tasavvurlari uning atrof muhit bilan, kattalar va tengdoshlari bilan o'zaro muloqoti jarayonida oladigan tizimli bilimlari asosida shakllanadi. Tajribamiz jarayonida biz "bola bilimlarining tizimli" tushunchasiga tayanamiz hamda uni tuzilishi nazariy bilimlar tuzilishiga o'xshash bo'lgan bilimlar majmui sifatida olib qaraymiz. Tizimli bilimlar bolalarning matematik tajribasida turli funksiyalarni bajarishi mumkin. Ushbu vazifalarni o'qitishning vazifalariga bog'lash mumkin:

- 1) tafakkurning tizimliligi va izchilligi;
- 2) fikrlashning aniqligi;
- 3) o'zlashtirilgan matematik bilimlar va hayot hodisalari o'rtasida aloqa o'rnata olish;
- 4) sonlarni eslab qolish, xotira.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, eng muhimi o'qituvchilar har bir bolani sevishi, uning imkoniyatlarini payqashi va albatta, manbalarni o'rgangan holda inklyuziv muhitda darslarni samarali tashkil etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Pulatova, D. A. (2022). The use of ict in classes on the development of audio perception and formation of pronunciation in children with hearing impairments. Ijodkor o‘qituvchi, 2(19), 441-445.
- 2.Pulatova, D. A. Eshitishda nuqsoni bo ‘lgan bolalarning o‘quv faoliyatiga motivatsiyasini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish. Экономика, 514-517.
- 3.Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., & Maxkamovna, M. D. (2022). Inklyuziv ta’limda kadrlar masalasi. O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(14), 834-842.
- 4.Azamkulovna, P. D. (2022). Bo‘lajak o‘qituvchi-defektologlarga ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borishni o‘rgatish kasbiy faoliyatga tayyorgarlik ko ‘rish omili sifatida. Scientific Impulse, 1(5), 413-418.
5. Pulatova, D., & Boboxonova, M. (2023). Aktdan foydalanish jarayonida o‘qituvchi imkoniyatlarini maktab o‘quvchilari, talabalar va o‘qituvchilarni axborot bilan ta’minlash. Академические исследования в современной науке, 2(12), 78-86.
- 6.Pulatova , D. ., To‘raqulova, D. ., Mammadiyeva, D. ., & Abduvaxobova, N. . (2023). Inklyuziv ta’limning terminologik asoslari. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 60–62. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/yota/article/view/13970>
- 7.Pulatova, D., To‘raqulova , D. ., Najmuddinova , N. ., & Ikromova, F. . (2023). Inklyuziv ta’limda aktdan foydalanish. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 84–86. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yota/article/view/14040>
- 8.Pulatova, D., To‘raqulova, . D., Saydalova, B. ., & Zuhriddinova, D. . (2023). Inklyuziv ta’limda imkoniyati cheklangan bolalarni saralash. Наука и инновация, 1(6), 80–82. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/14418>
- 9.Azamkulovna, P. D. (2023). Tendencies of organizing integrated education in higher education. Science and Innovation, 2(5), 237-243.

**ARALASH TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNING TADQIQOTCHILIK
KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI**

Pulatova Dilfuza Azamkulovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Annotation: *Ushbu maqolada aralash ta'lismuhiti va mazmunining yaratilishi, o‘quv-uslubiy ta'minot va uning sifatlarigaga oid ma'lumotlar bayon etilgan. CHDP Uda aralash ta'lism o‘quv jarayoni jadvali tahlili keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: aralash ta'lism, o‘quv-uslubiy ta'minot, o‘quv rejasi talaba

Abstract: *This article describes the creation of mixed educational environment and content, educational and methodological support and its qualities.*

Key words: *mixed education, curriculum, student*

Aralash ta'lism sharoitida talabalarning pedagogik kompetensiyasini shakllantirishda e'tibor aralash ta'lismi tashkil etishning mazmunini belgilovchi o‘quv-metodik taminotni belgilashga qaratilishi lozim deb hisoblaydi L.G.Babaxodjayeva. Shuningdek, olima aralash ta'lism mazmuni aks ettirilgan o‘quv-uslubiy ta'minotning sifati - aralash ta'lism sifatini ta'minlashning eng muhim omillaridan biri ekanligini qayd etadi.

Biz olib borgan tadqiqotimiz davomida aralash ta'limning yuqori sifatli o‘quv-uslubiy ta'minotida ushbu ta'lism shaklining mazmuni va xususiyatlari aks ettirilishi hamda ta'minotning aralash ta'lism sharoitida talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashga qaratilganlik holatini o‘rgandik. Avvalo, bunday o‘quv-uslubiy ta'minot ega bo‘lishi kerak bo‘lgan bir nechta asosiy sifatlarni ajratdik:

1. **Interfaollik:** O‘quv materiallari interfaol bo‘ishi va o‘quvchilarning kontent bilan faol munosabatda bo‘lishiga imkon berishi kerak. Shu maqsadda DTS talablari asosida o‘quv dasturlari va materillarida talaba o‘z-o‘zini tekshirishi uchun keys-usullar, onlayn testlar, muhokama forumlari va o‘zaro ta’sirning boshqa shakllari ko‘rsatilishi shart.

2. **Qulaylik:** o‘quv dasturlari va materiallar mazmun jihatdan talabalar uchun onlayn shaklda oson bo‘lishi kerak. Bunda foydalanuvchilar uchun qulay interfeys, istalgan qurilmadan materiallarga kirish imkoniyatini beruvchi onlayn ta'lismi texnologik qo‘llab-quvvatlovchi ta'lism platformalari o‘quv rejasi va dasturida aks ettirilishi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, talabaga o‘quv formatini ko‘rsatuvchi “Marshrut varag‘i”- bu talabalarning ta'lism harakati dasturi berilishi modullarni qayerda va qachon o‘zlashtirish, nazoratning onlayn instrumentlari va vaqtini oldindan bilish, shunga ko‘ra o‘z vaqtini to‘g‘ri rejallashtirish, ta'limga muvafaqqiyatli harakatlanish imkoniyatini yaratadi. Demak, o‘quv rejasida talaba qachon, qanday formatda ta'lism olishi ko‘rsatilishi ham muhim ahamiyatga ega.

3. **Diversifikatsiya(xilma-xillik):** talabalarning materialni o‘rganish uslublaridagi farqlarni inobatga olib, aralash ta'limning o‘quv-uslubiy ta'minoti turli xil o‘rganish shakllarini taklif qilishi kerak. Bular videooma’ruzalar, interaktiv topshiriqlar, keyslar, guruh loyihalari, onlayn munozaralar va boshqa shakllar bo‘lishi mumkin.

4. Relevantlik(dolzarbllilik): Materiallar dolzarb bo'lishi va ta'lim sohasidagi joriy tendentsiyalar va amaliyotlarni aks ettirishi kerak. Bu talabalarga olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash va zamonaviy ta'limning qiyinchiliklariga tayyor bo'lishga yordam beradi.

5. Qo'llab-quvvatlash va qaytar aloqa: o'quv-uslubiy ta'minot talabalarga o'z fikr-mulohazalari bilan almashish, qaytar aloqa va o'qituvchilar tomonidan qo'llab-quvvatlanishi uchun imkoniyatlar yaratishi kerak. Bunga onlayn maslahatlar, savollar forumlari, topshiriqlarni baholash va boshqalar kiradi.

6. Texnologiya integratsiyasi: o'quv-uslubiy ta'minot masofaviy ta'lim platformalari, onlayn hamkorlik instrumentlari, videokonferensaloqa va boshqa texnologiyalar kabi ta'lim uchun zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishi kerak.

7. Mustaqillik: o'quv-uslubiy ta'minot talabalarning mustaqil ta'limi va mustaqil ishlashi uchun imkoniyat yaratib, mustaqillikni rivojlantirishga hissa qo'shishi kerak. Mustaqil ta'lim topshiriqlari amaliy jihatdan talaba uchun dolzarb, aniq, mazmun va bajarilishi jihatidan xilma-xil, yakka, jamoaviy, loyiha shaklda bo'lishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

O'quv-uslubiy ta'minotining biz ko'rsatgan sifatlarining barchasi bирgalikda, aralash ta'lim uchun yuzma-yuz(an'anaviy) va onlayn ta'limning afzalliklarini birlashtirib, talabalarga sifatli ta'lim berishning samaradorligiga olib keladi. Shuning uchun, aralash ta'limning o'quv-uslubiy ta'minoti- o'quv rejasi, fan dasturlari sifatli ishlab chiqilgan, o'quv materiallari puxta tayyorlangan bo'lishi lozim deb hisoblaymiz.

Aralash talim sharoitida talabalarning tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishning mazmuni, avvalambor, Davlat talim standartlari talablari asosida, ta'lim yo'naliishlarining malaka talabiga tayanib, o'quv rejasi va dasturlari yaratiladi.

Biz tadqiqotimiz davomida aralash ta'limning o'quv-metodik ta'minotini o'rganishni ta'lim mazmunini belgilovchi asosiy hujjatlardan biri hisoblangan aralash ta'lim sharoitida o'quv jarayoni olib borilayotgan ta'lim yo'naliishlarining o'quv rejasini tahlil qilishdan boshladik.

O'quv rejasi – oliy ta'limning muayyan ta'lim yo'naliishi yoki mutaxassisligi bo'yicha o'quv faoliyati turlari, o'quv fanlari, kurslarining tarkibi, ularni o'rganishning izchilligi va soatlardagi hajmini belgilaydigan normativ hujjat hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimida ushbu hujjat 2 ikki turda ishlab chiqiladi: o'quv reja va ishchi o'quv reja.

O'quv reja o'quv jarayonini aniqlashtiradigan eng asosiy hujjat bo'lib unda bloklarning nomlari, o'quv fanlarining nomlari, hajmi, fanlarning o'qitish ketma-ketligi, o'tiladigan dars mashg'ulotlarining (ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulot, laboratoriya) turlari, joriy attestatsiyalar, malakaviy amaliyotlar, ta'tillar, davlat attestatsiyalari va malakaviy bitiruv ishlarining himoyasi ko'rsatiladi.

Biz CHDPUning Maxsus pedagogika kafedrasida aralash ta'lim sharoitida o'quv jarayoni tashkillashtirilgan 5111900-Defektologiya(Logopediya) ta'lim yo'naliishining ishchi o'quv rejasini tahlil qildik. Ishchi o'quv reja namunaviy o'quv reja asosida "I.O'QUV JARAYONI JADVALI" blokida o'zgartirishlar kiritilgan.

Xulosa: ushbu o'quv jarayoni jadvali aralash ta'limning "Rotatsiya", "Flex", "A la Carte" modellariga mos ishlab chiqilgan deb hisoblaymiz. Chunki, "Rotatsiya" modelida

talabalar tasdiqlangan o‘quv jadvalga muvofiq ta’lim shakllarini almashtiradilar. Bunday holda, faoliyatning kamida bittasi onlayn rejimdan foydalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., & Maxkamovna, M. D. (2022). Inklyuziv ta’limda kadrlar masalasi. o’zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(14), 834-842.
2. Pulatova , D. ., To‘raqulova, D. ., Mammadiyeva, D. ., & Abduvaxobova, N. . (2023). Inklyuziv ta’limning terminologik asoslari. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 60–62. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/yota/article/view/13970>
3. Pulatova, D. ., To‘raqulova , D. ., Najmuddinova , N. ., & Ikromova, F. . (2023). Inklyuziv ta’limda aktdan foydalanish. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 84–86. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yota/article/view/14040>
4. Pulatova, D., To‘raqulova, . D., Saydalova, B., & Zuhriddinova, D. (2023). Inklyuziv ta’limda imkoniyati cheklangan bolalarni saralash. Наука и инновация, 1(6), 80–82. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/14418>
5. Azamkulovna, P. D. (2023). Tendencies of organizing integrated education in higher education. Science and Innovation, 2(5), 237-243.
6. Azamkulovna, P. D. (2023). Oliy ta’lim muassasasida talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga yo ‘nalanligi. Science and innovation, 2(Special Issue 10), 76-81.
7. Пулатова, Д. (2023). Педагогические возможности в повышении профессиональных коммуникативных компетенций. Наука и инновации, 2 (B9), 160-163.
8. Пулатова, Д. А. (2023). Возможности смешанного обучения как фактор благополучия будущих специалистов. Science and innovation, 2 (Special Issue 10), 73-75.

INKLYUZIV TA'LIMDA TOLERANTLIK MUHITINI YARATISH (AUTIZM SINDROMLI BOLALAR MISOLIDA)

Pulatova Dilfuza Azamkulovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashuvida inklyuziv ta'limning ahamiyati ochib berilgan. Xususan, autizm sindromli bolalar inklyuziv ta'limida tolerantlik muhitining yaratilishiga oid ma'lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, aytizm sindromli bola, mакtabgacha ta'lim, tolerantlik muhi*

Abstract: *This article reveals the importance of inclusive education in the socialization of children with disabilities. In particular, data on creating an atmosphere of tolerance in the inclusive education of children with autism syndrome is presented.*

Key words: *inclusive education, child with IT syndrome, preschool education, environment of tolerance*

Har qanday zamonaviy jamiyatning muhim vazifalaridan biri-bu alohida ehtiyojli bolalarga g'amxo'rlik qilish va ularga birinchi navbatda inklyuziv ta'limni joriy etish orqali sifatli ta'lim olishlari uchun shart-sharoitlarni yaratishdir. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 391-Qarori bilan tasdiqlangan qo'shma tipdagi MTTlarni tashkil etish to'g'risida Nizom ishlab chiqilib, mamlakatimizning ko'pgina viloyatlarida bunday tipdagi mакtabgacha ta'lim tashkilotlarining modellari amalda faoliyat olib borishlari yo'lga qo'yila boshladi. Ularda sog'lom tarbiyalanuvchilar bilan bir qatorda alohida ehtiyojga muhtoj bolalar ham qatnashib, yuqori sifatli ta'lim olish, tengdoshlari qatori ta'lim resurslaridan erkin foydalanish hamda o'zaro aloqa qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Mamlakatimizda alohida ehtiyojga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlash va inklyuziv ta'limni rivojlantirishga doimiy e'tibor qaratib kelinmoqda. "Biz hammamiz boshqachamiz, ammo barchamiz tengmiz"-ushbu fikr mamlakatimizning alohida ehtiyojga muhtoj bolalar ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi barcha mакtabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy shioriga aylangan deb aytishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13 oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4860-sون Qaroriga asosan O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida "2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiysi" ishlab chiqildi. Bu o'z navbatida Maktabgacha ta'lim tizimi va Xalq ta'limi tizimi oldiga inklyuziv sharoitlarda ta'lim oluvchilar uchun psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash ishlarini tashkil qilish, jamoatchilik o'rtasida alohida ta'limga ehtiyoji(lari) bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv o'qitishning mazmun-mohiyati haqida tushuntirish ishlarini olib borish, ijtimoiy rivojlantirishga

yo‘naltirilgan texnologiyalarni ishlab chiqish va takomillashtirib borish borasidagi muammolarni ham hal etish vazifalarini qo‘yadi.

Inklyuziv ta’lim-alohida ta’limga ehtiyojibo‘lgan bolalarni o‘qitishning eng ilg‘or shakli bo‘lib, o‘quv jarayonida bolalar, ota-onalar va pedagoglar birgalikda tadbirlarda faol ishtirok etishadi.

Inklyuziv ta’limning quyidagi afzallikkari alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalar uchun ham, me’yorda rivojlangan bolalar uchun ham birdek tegishlidir:

-ijtimoiy imtiyozlar: bolalarga yordam ko‘rsatishda mustaqillikni rivojlantirish, ijtimoiy tajribalarni umumlashtirish, sabr-toqat va tolerantlikni rivojlantirish;

- psixologik foydalar: ustunlik tuyg‘usini shakllantirishdan qochish yoki kamlik tuyg‘usini rivojlantirish;

- tibbiy foydalar: ijtimoiy ma’qul xulq-atvorni taqlid qilish;

- pedagogik afzalliklar: har bir bolaning rivojlanishini o‘ziga xos jarayon sifatida ko‘rib chiqish (bolalarni bir-biri bilan taqqoslashdan bosh tortish).

T.G.Zubareva, N.G.Petelina va N.V.Efremovaning ta’kidlashicha, alohida ta’limga ehtiyojli bolalarning sifatlari ta’lim olishi uchun shart-sharoitlar talab etiladi. Ularning nuqtai nazariga ko‘ra, inklyuziv ta’limda qulay psixologik muhit yaratadigan tolerantlikning darajasi muhim rol o‘ynaydi.

Tolerantlik muhiti o‘quv jarayonining barcha ishtirokchilari ya’ni, alohida ta’lim ga ehtiyoji bo‘lgan bolalarning tengdoshlari, ularlarning ota-onalari, pedagoglar va mutaxassislar bag‘rikenglikka ega bo‘lgandagina yaratilishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi autizm nuqsonli bolani sog‘lom bolalar bilan umumiyligi tipdagi ta’lim muhitiga jalb qilish orqali inklyuziv ta’limga bo‘lgan ehtiyojni qondirishga imkon beradi. Ish bolalarning individual dasturlari bo‘yicha bilim olishlarigaimkon beradigan amaliy xatti-harakatlar tahlili asosida qurilishi lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida inkluziya quyidagicha ko‘rinishda bo‘lishi mumkin:

- vaqtinchalik-bola o‘yinlarda, bayramlarda, sayrda jamoada bo‘lishi mumkin;

- qisman-bola to‘liq bo‘limgan kuni tengdoshlari bilan bo‘ladi, vizual, musiqiy va motorli mashg‘ulotlarda qatnashadi;

- to‘liq-bolaning doimiy guruhga kechayu-kunduz tashrifi.

Amaliyotda ko‘proq vaqtinchalik va qisman inklyuziyadan foydalanilishini kuzatishimiz mumkin. Ta’lim va ijtimoiy dasturlarga moslashganda, bola maxsus pedagog yoki (tyutor)? bilan birgalikda muayyan faoliyat turlari bo‘yicha doimiy guruhga kiradi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, inklyuziya paytida barcha tomonlarning manfaatlari hisobga olinadi, shuning uchun alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bola tayyor bo‘lgunga qadar u qo‘shma darslarga jalb qilinmaydi, eng muhim jihat esa-bu ma’lum bir vaqt istalgan xatti-harakatlarning yo‘qligidir. Bolalar bir-biriga yordam berib, o‘rtalarida yaqin munosabatlar rivojlanadi, bir-birlariga bo‘lgan ishonch paydo bo‘ladi, hissiy adovat asta-sekin yo‘qoladi, bolalar o‘zaro farqlarga e’tibor berishni to‘xtatish orqali bag‘rikeng va chidamli bo‘lishadi.

Autizmga chalingan bolalarni ijodiy faoliyat, sport tadbirlari, frontal mashg‘ulotlar va o‘yinlarga integrasiyalash bilan bir qatorda quyidagi ish shakllaridan ham foydalanish mumkin:

- tematik video-resurslardan foydalangan holda, autizm muammosi haqidagi multfilm va filmlarni tomosha qilish. ushbu guruh ishi usuli bolalarning o‘zlarida va atrofida sodir bo‘layotgan voqealar to‘g‘risida ijtimoiy-psixologik voqelik va hodisalar to‘g‘risida xabardorligini kengaytirishga yordam beradi;
- ijodiy ishlar ko‘rgazmasi: “dunyo autizm bilan kasallangan bolaning nigohi bilan”, “biz boshqachamiz, lekin biz birkamiz”, “moviy rangda rang” va boshqalar;
- ertak terapiyasinining elementlari;
- badiiy adabiyotdan foydalanish, do‘stlik, munosabat va o‘zaro tushunish va boshqalar;
- ijtimoiy harakatlar, bayramlar.

Ota-onalar bilan ish olib bormay turib bolalarda tolerantlikni shakllantirish mumkin emas. Ular bola uchun asosiy namunadirlar. 2013-yilda E. N. Morgacheva tomonidan olib borilgan tadqiqot ishlarida inklyuziv ta’lim g‘oyasi va nogiron bolalarning xususiyatlari to‘g‘risida yetarli tushunchaga ega bo‘lishlariga qaramay, ota-onalarning alohida ta’lim ehtiyojli bolalarga munosabatlari neytral yoki salbiy bo‘lishi aniqlangan. Inklyuziv ta’lim jarayonida ko‘pincha sog‘lom bolalarning ota-onalari Autizmga chalingan bolalar tomonidan namoyish etiladigan hissiy-emotsional sohaning o‘ziga xos xususiyatlaridan cho‘chishadi. Shuning uchun ham bolalarda bag‘rikenglikni tarbiyalashda pedagoglarning ota-onalar bilan yaqin hamkorlikda ish olib borishlari lozim bo‘ladi. Bunda ota-onalar bilan ishlashning turli shakllarini qo‘llash mumkin: ota-onalarning tematik yig‘ilishlari, adabiyot ko‘rgazmalari, qo‘shma bayramlar, ota-onalar bilan individual ishlar.

Autizmga chalingan bolalarni inklyuziv o‘qitish ularning ijtimoiy moslashuvi darajasini oshirishga, yetarli ijtimoiy xulq-atvor ko‘nikmalarini mustahkamlashga imkon beradi, sog‘lom bolalar boshqa bolalarning rivojlanish xususiyatlariga, o‘zaro yordam berishga moyil bo‘lishni o‘rganadilar va ularda bag‘rikenglik shakllana boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., & Maxkamovna, M. D. (2022). Inklyuziv ta’limda kadrlar masalasi. o’zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(14), 834-842.
2. Pulatova , D. ., To‘raqulova, D. ., Mammadiyeva, D. ., & Abduvaxobova, N. . (2023). Inklyuziv ta’limning terminologik asoslari. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 60–62. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/yota/article/view/13970>
3. Pulatova, D. ., To‘raqulova , D. ., Najmuddinova , N. ., & Ikromova, F. . (2023). Inklyuziv ta’limda aktdan foydalanish. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 84–86. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yota/article/view/14040>
4. Pulatova, D., To‘raqulova, . D., Saydalova, B., & Zuhriddinova, D. (2023). Inklyuziv ta’limda imkoniyati cheklangan bolalarni saralash. Наука и инновация, 1(6), 80–82. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/14418>
5. Azamkulovna, P. D. (2023). Tendencies of organizing integrated education in higher education. Science and Innovation, 2(5), 237-243.

6. Azamkulovna, P. D. (2023). Oliy ta'lim muassasasida talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga yo 'nalganligi. *Science and innovation*, 2(Special Issue 10), 76-81.
7. Пулатова, Д. (2023). Педагогические возможности в повышении профессиональных коммуникативных компетенций. *Наука и инновации*, 2 (B9), 160-163.
8. Пулатова, Д. А. (2023). Возможности смешанного обучения как фактор благополучия будущих специалистов. *Science and innovation*, 2 (Special Issue 10), 73-75.

**SUN'YIY INTELLEKT ELEMENTLARIDAN TA'LIM JARAYONIDA
FOYDALANISH METODIKASI**

*Muxiddionov Muxriddin Nuriddin o'g'li
Chinoz tumani ixtisoslashtirilgan maktab o'qituvchisi*

Anotatsiya: *Ushbu maqolada informatika darslarini tashkil etishda sun'iy intellektdan foydalanish metodikasi yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Informatika, dasturlash, Python, texnologiya, sun'iy intellekt.*

Abstract: *This article describes the method of using artificial intelligence in the organization of computer science classes.*

Keywords: *Informatics, programming, Python, technology, artificial intelligence.*

Texnologiyaning rivojlanishi bilan sun'iy intellekt hayotimizda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu bizning ishlash, muloqot qilish va hatto ta'lif olish uslubimizni o'zgartirmoqda.

Sun'iy intellekt ta'limi qanday yaxshilashi mumkin? Sun'iy intellekt o'quvchilarga ta'limga ko'proq moslashtirilgan yondashuvni taqdim etish orqali ta'limi yaxshilashi mumkin. Ma'lumotlarni tahlil qilish orqali sun'iy intellekt har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini aniqlashi va tegishli materiallar va o'qitish usullarini taklif qilishi mumkin. Bu o'quvchilarga tezroq va samaraliroq o'rganish va yaxshi natijalarga erishish imkonini beradi. Sun'iy intellekt o'qituvchining rolini ham o'zgartirishi mumkin. O'qituvchi yagona bilim manbai bo'lish o'rniga, o'quvchilar uchun maslahatchi va motivator bo'la oladi. Sun'iy intellekt ma'lumot berish vazifasini o'z zimmasiga olishi mumkin, o'qituvchi esa e'tiborini hissiy yordam berishga va o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi mumkin.

Ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish o'quv dasturlarida ham o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. An'anaviy o'quv rejalariga asoslanish o'rniga, dasturlar har bir o'quvchining ehtiyojlarini qondirish uchun yanada moslashuvchan va sozlanishi mumkin. Sun'iy intellekt o'quv dasturiga qanday materiallar kiritilishi kerakligini va har bir o'quvchi uchun qanday bilim va ko'nikmalar muhimligini aniqlashga yordam beradi.

Sun'iy intellekt ta'limda sezilarli o'zgarishlarga olib kelishi mumkin bo'lgan kuchli vositadir. Bu o'quvchilarga yanada samaraliroq o'qishga va shaxsiy ehtiyojlariga qarab o'rganishga yordam beradi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt o'qituvchining rolini o'zgartirishi mumkin, bu esa ko'proq hissiy qo'llab-quvvatlashga e'tibor qaratadi va o'quv ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, o'quv dasturlarini o'zgartirishga olib keladi.

Shu bilan birga, ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishning ayrim xavflari va cheklovlarini ham hisobga olish kerak. Misol uchun, o'quvchilarning boshqa odamlardan ajralib qolishi va texnologiyaga qaram bo'lib qolishi xavfi mavjud. Bundan tashqari, o'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlaridan foydalanish bilan bog'liq axloqiy muammolar bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish ko‘plab ijobiy o‘zgarishlarga olib kelishi mumkin, ammo uning cheklovlarini hisobga olish va undan oqilona va ilg’or tajriba va me’yorlarga muvofiq foydalanish muhimdir.

Umumiy o‘rta ta’lim mакtablarining 5-sinfida Informatika va axborot texnologiyalari fanidan o‘tiladigan “Kompyuterning qo‘shimcha qurilmalari” mavzusi misolida yoritib beramiz.

“Kompyuterning qo‘shimcha qurilmalari” mavzusidagi 7-dars loyihasi
Ta’limiy maqsad

№	O‘tiladigan modullar	Hosil qilinadigan bilim va ko‘nikmalar
1	Qo‘shimcha qurilmalarning asosiy vazifalari, xususiyatlari va turlari	Kompyuterlarning asosiy va qo‘shimcha qurilmalarini ajratib bera olish. Printer, skaner, modem, plotter, kolonka va boshqa qurilmalar vazifasini aniq bilish va aytib bera olish.
2	Axborotlarni kiritish qurilmalari	Qo‘shimcha qurilmalar orasidan qaysi birlari axborotlarni kompyuter xotirasiga kiritish uchun xizmat qilishini bilish.
3	Axborotlarni chiqarish qurilmalari	Qo‘shimcha qurilmalar orasidan qaysi birlari axborotlarni chiqarish uchun xizmat qilishini bilish.
4	Kelajak texnologiyalari	Yangi smart texnologiyalari haqida ma’lumotga ega bo‘lish.

Kasbiy maqsad (motivatsiya). Kompyuterlar inson kundalik hayoti va ish jarayonidagi beqiyos o‘rni haqida tushuncha berish.

Kognitiv maqsad (rivojlantiruvchi). Rivojlanib borayotgan axborot texnologiyalari yo‘nalishi bo‘yicha kompyuterlar haqida yangi ma’lumotlar bilan boyitish.

Qo‘llaniladigan resurslar: Pythonda yaratilgan sun’iy intellekt elementlari.

Darsning texnologik xaritasi va ssenariysi

<i>I. Tashkiliy qism</i>	Salomlashish, davomatni aniqlash, uy vazifasini tekshirish	
<i>Darsning turi</i>	nazariy	
<i>O‘qitishning usul va texnologiyalari</i>	suhbat, “Loyiha” usuli	
<i>O‘qitishning shakllari</i>	yakka tartibda, qatorlar bilan, sinf bilan ishlash	
<i>AKT va interfaol vositalar</i>	<ul style="list-style-type: none"> - kompyuter - elektron doska - smart doska 	<ul style="list-style-type: none"> - proyektor - televizor - kolonkalar
<i>Ko‘rgazmali qurollar va o‘qitish vositalari</i>	<ul style="list-style-type: none"> - darslik - taqdimot 	<ul style="list-style-type: none"> - tarqatma kartochka-vazifalar

	<ul style="list-style-type: none"> - video - rasmlar - plakatlar 	<ul style="list-style-type: none"> - amaliy vazifalar - laboratoriya vazifalari - test varaqalari - so‘rovnama
<i>II. Motivatsiya</i>	Kelajakda kompyuterning yana qanday yordamchi qurilmalari yaratilishi mumkin?	
<i>III. Yangi tushunchalar</i>	Printer, skaner, modem, plotter, 3D printerlar, proyektor, virtual o‘zoynak va virtual shlemlar.	

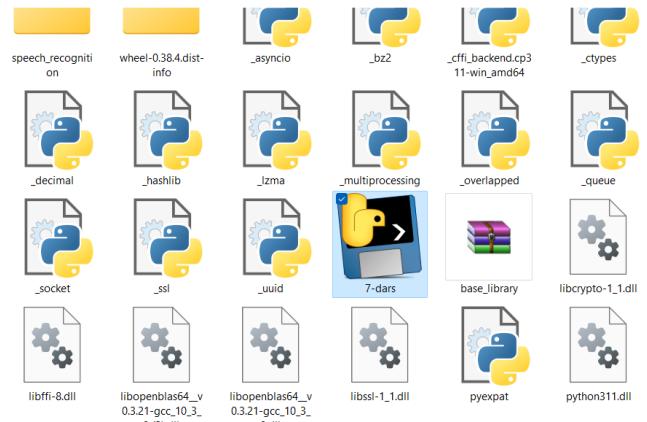
Darsning borishi

I. Tashkiliy qism (3 daqiqa). O‘quvchilar bilan salomlashish. Xona ozodaligi va gullar parvarishiga e’tibor berish. Navbatchiga tegishli ko’rsatmalar berish. O‘quvchilarga ekologik tarbiya berish. Sinf o‘quvchilari davomatini olish va sinf jurnaliga qayd qilish. O‘quvchilardan oyga oid muhim sanalarni so‘rash va qo‘shimchalar kiritish. O‘quvchilarni har bir faol harakati uchun rag‘bat kartochkasi berib borish. Psixologik iqlim yaratish (Informatika faniga oid atamalarni aytish).

II. O‘tilgan mavzuni takrorlash (7 daqiqa. 6-darsda o‘tilgan “Kompyuter va uning tuzilishi” mavzusi yuzasidan takrorlash). Bunda iSpring dasturi yordamida yaratilgan illustratsion “Aqliy hujum savol-javob” elektron didaktik materialidan foydalaniladi.

III. Yangi mavzuning bayoni (17 daqiqa)

1-qadam. O‘qituvchi sun’iy intellekt elementi yaratilgan papkani ishga tushiradi.

2-qadam. Papka tarkibidagi 7-sinf.exe fayli ishga tushiriladi.

Assalomu alaykum, sizga qanday yordam kerak?

“say” не является внутренней или внешней
командой, исполняемой программой или пакетным файлом.
Gapiring

Darslikni ochish uchun “Kitobni oching” deb gapiriladi. Natijada quyidagi oyna ochiladi va undan nazariy qism namoyish qilinadi:

3-qadam. Mavzuga oid taqdimotni ochish uchun “Taqdimotni oching” deb gapiriladi. Natijada quyidagi oyna ochiladi va undan taqdimot namoyish qilinadi:

IV. Mustahkamlash.

4-qadam. Mavzuga oid videomaterialni ko'rish uchun “Videoni oching” deb
Siz bunday deb aytdingiz: videoni oching
Hozir ochamiz

Natijada quyidagi oyna ochiladi va undan taqdimot namoyish qilinadi:

5-qadam. O'quvchilar kompyuterning videoda ko'rsatilgan yordamchi (qo'shimcha) qurilmalarini o'rganib chiqadi va quyidagi jadvalni to'ldiradi:

Ma'lumotni kiritish qurilmalari	Ma'lumotni chiqarish qurilmalari	Ma'lumotni ham qabul qiliuvchi, ham uzatuvchi qurilmalar

V. Uyga vazifa

6-qadam. Sun'iy intellekt elementi orqali uyga vazifa uchun 31-betdagi savol va topshiriqlarni og'zaki va 1–3-mashqlarni esa yozma bajarishiga oid topshiriq namoyish qilinadi va dars tamomlanadi.

Sun'iy intellekt bugungi turmushimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Sun'iy intellekt ustida ishlayotgan muassasalar va olimlarning bosh maqsadi mavjud muammolarga yechim topish va insonlar to'g'ridan-to'g'ri bajara olmaydigan vazifalarni ososnlik bilan bajarishini ta'minlashga erishishdir. Zamонавиyl ilm-fanning ushbu sohasidagi rivojlanish dunyoning to'liq ssenariysini o'zgartiradi. Bu yo'nalishda butun

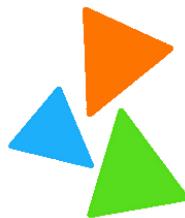
insoniyat uchun foydali bo'lgan mahsulot va texnik qurilmalarni yaratish bugungi kun olimlarining vazifasidir. Python sun'iy intellekt rivojlanishiga ixtisoslashgan tildir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduqodirov A., A.X.Pardayev "Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti" Toshkent. Fan 2009 yil.
2. N. A. Ignatev, R. N. Usmanov, Sh. F. Madrahimov. "Berilganlarning intellektual tahili". // O'quv qo'llanma, Toshkent – 2018, 55 – 60s
3. Голицына И. Н., Половникова Н. Л. Мобильное обучение как новая технология в образовании // Международный электронный журнал «Образовательные технологии и общество (Educational Technology & Society)» . – 2011. – Том 14. – №1. – С.241-252. – ISSN 1436-4522.
4. Голицына И. Н., Половникова Н. Л. Мобильное обучение как новая технология в образовании // Международный электронный журнал «Образовательные технологии и общество (Educational Technology & Society)» . – 2011. – Том 14. – №1. – С.241-252. – ISSN 1436-4522.

1. Sultanbaev Daulet Barli'kbaevich FIZIKA DARSLARIDA KEYS-METODI ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH.....	5
2. Egamberdiyeva Nigora Azizovna, Abduqodirova Zarina Aziz qizi ALOHIDA EHTIYOJLI BOLALARDA MATEMATIK KOMPETENTLIKNI TARBIYALASH.....	10
3. Ишматова Озодахон Сироджовна, Рискулова Айнурा Уразали кизи ЛОГОПСИХОЛОГИЯ.....	15
4. Egamberdiyeva Nigora Azizovna, Sharipov Mirjalol Jamoliddin o'g'li INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA O'QITUVCHI VA TYUTORNING SAMARALI HAMKORLIGI.....	18
5. Kobilova Shaxnoza Khudayshukurovna, Husanova Jasmina Zokhidjon's daughter COORDINATION OF PEDAGOGICAL MODELING WITH THE INNOVATIVE CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION AS A FACTOR OF ENSURING SOCIAL SECURITY OF INCLUSIVE EDUCATION.....	22
6. Kobilova Shaxnoza Xudayshukurovna, Abdullayeva Sarvinoz Ne'mat qizi ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARIDA TABIATGA MUHABBAT HISSINI TARBIYALASH VA UNING SAMARADORLIGI.....	25
7. Kobilova Shaxnoza Xudayshukurovna, Tilavova Feruza Jamshid qizi ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR NUTQINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	28
8. Kobilova Shaxnoza Khudayshukurovna, Ikromova Nazokat Fakhreddin's daughter IT IS A SOCIAL NECESSITY TO DEVELOP A SPECIAL PROFESSIONAL PROFESOGRAM FOR STUDENTS WITH DISABILITIES WHO STUDIED IN THE PROCESS OF INCLUSIVE EDUCATION.....	32
9. Абдуллаева Гавхар Сапаровна, Усканова Азиза Алишер кизи РЕАБИЛИТАЦИОННАЯ РАБОТА С ДЕТЬМИ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИИ.....	35
10. Safarov Farrux Farxodovich TALABALARDA VATANSEVARLIK VA MILLIY G'URUR TUYG'USINI TARBIYALASH.....	42
11. Jamshid Xakimov ZAMONAVIY TA'LIMNING RIVOJLANISHIDA PARADIGMAL YO'NALISHLAR.....	46
12. Sultanbaev Daulet Barli'kbaevich ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ ФИЗИКЕ.....	51
13. Расулов Акбаржон Номозович МАКТАБЛАРДА КЛАСТЕР АСОСИДА “ИҚТИСОДИЙ БИЛИМ АСОСЛАРИ” ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ АҲАМИЯТИ ВА УНИНГ ЎРНИ.....	59
14. Тиркашова Гузал Бахромовна УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДАГИ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИЛЛАРИ.....	63
15. Sh.N.Ibadullayeva, R.O.Yorqulova O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INKLYUZIV TA'LIMNING ILK BOSQICHLARI.....	67
16. Sh.N.Ibadullayeva, D.F.O'tkirova INKLYUZIV TA'LIMGA YESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI NUTQIY JIHATDAN TAYYORLASHDA YAKKA MASHG'ULOT O'QITUVCHISI FAOLIYATINING AHAMIYATI.....	71
17. Sh.N.Ibadullayeva, S.Ye.Boqieva PEDAGOGIK AMALIYOT MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISH.....	74
18. Sh.N.Ibadullayeva, S.J.Muvassarova INKLYUZIV TA'LIMDA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'RNI VA IMKONIYATLARI	77
19. Norova Durdona Yutpulla qizi	

20.	Almardanova Yulduz G‘ayrat qizi, Ataboyeva Dilbar Nematjonovna, Tavasharova Nilufar Mirkomilovna, Xolboyeva Dilfuza Abdusalom qizi BO‘LAJAK DEFEKTOLOGLARDA AXBOROT-KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI.....	83
21.	Bozorova Umida Abdikaxorovna, Bozorova Gulchexra Rasulbayevna, Shermatova Zulfizarxon Muxammadjon qizi, Shoraximova Fotima Mirsoatovna TA’LIM KLASTERI ASOSIDA INKLYUZIV TA’LIMGA BOLALARNI TAYYORLASHNING KOGNITIV METODLARI.....	87
22.	Abduraxmanova Nargiza Abdurashidovna, Abidova Dilbar Qobil Qizi, Zakirova Feruza Tulkunovna, Alimkulova Nigoraxon Ilxomjon Qizi INKLYUZIV TA’LIM JARAYONIDA MATEMATIKA FANINI O‘QITISHDA TIZIMLILIKNING O‘RNI VA AHAMIYATI.....	91
23.	Pulatova Dilfuza Azamkulovna ARALASH TA’LIM SHAROITIDA TALABALARNING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI.....	94
24.	Pulatova Dilfuza Azamkulovna INKLYUZIV TA’LIMDA TOLERANTLIK MUHITINI YARATISH (AUTIZM SINDROMLI BOLALAR MISOLIDA).....	97
25.	Muxiddionov Muxriddin Nuriddin o‘g‘li SUN‘IY INTELLEKT ELEMENTLARIDAN TA’LIM JARAYONIDA FOYDALANISH METODIKASI.....	101

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
2-son

Nashr qilingan sana: 25.03.2024.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172